WERKGROEP HERKENNING TWINTIG JAAR 1982-2002

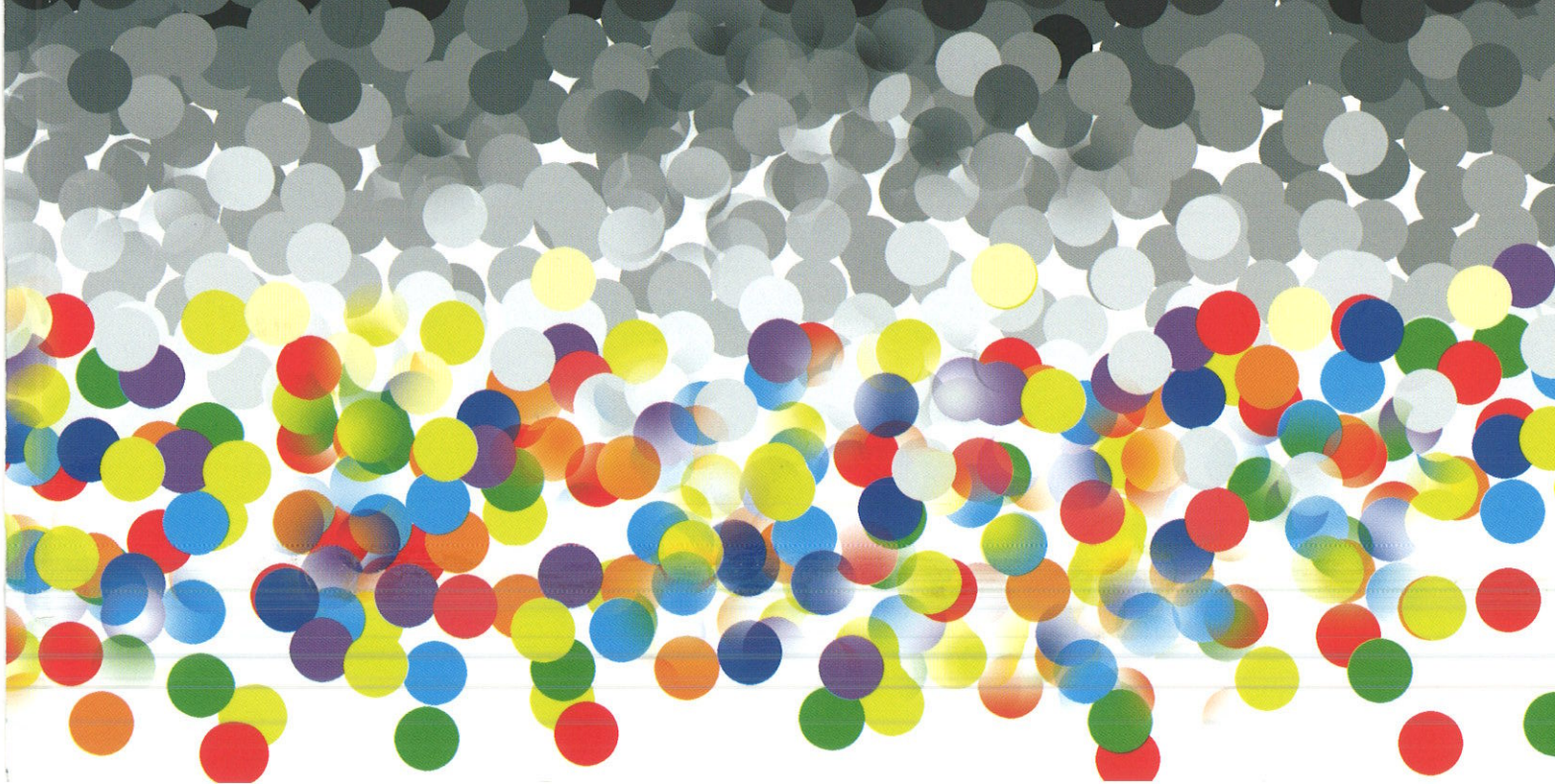

De vader van dit jongetje is zojuist gearresteerd door de Binnenlandse Strijdkrachten. Ten aanzien van de kinderen van de verdachten had men in de voorbereiding in Londen geen maatregelen getroffen, zij waren over het hoofd gezien.

17 juli 1942.
200 jongens en meisjes van de Jeugdstorm vertrekken als vrijwilligers van de Germaanse Landdienst naar het Oosten, een ongewisse toekomst tegemoet.

Kinderen van NSB-ers gaan op vakantie in Duitsland (Kinderlandverschikung)

1981-2001, TWINTIG JAAR HERKENNING.

Er is veel moed voor nodig om eigen problemen te (h)erkennen, vooral als dat ook nog in een vijandige of onbegrijpende omgeving moet plaatsvinden. De werkers van het eerste uur van de Stichting Herkenning hebben zich uitermate kwetsbaar opgesteld in dat prille begin. Kwetsbaar is niet gelijk aan hulpeloos of het typische kenmerk van een slachtoffer. De kinderen van 'foute ouders' hadden part nog deel aan de gedragingen en acties van hun ouders tijdens de oorlog. Echter de samenleving reageerde kortzichtig en projecteerde het Dostojevskiaanse thema van schuld en boete op de tweede generatie. Met ingrijpende gevolgen voor de persoonlijkheid, de psyche en het welbevinden van een hele generatie.

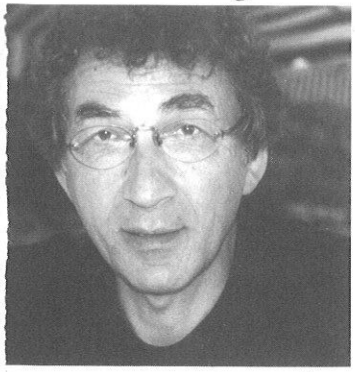

Erwin Puts

Het is typerend dat pas rond 1980, ruim 30 jaar na het einde van de tweede wereldoorlog, een spoor van begrip kon worden opgebracht voor de thematiek en de wanhoop, de pijn en het gedwongen stilzwijgen van die hele gekwetste groep van personen, wier recht op een vrolijke jeugd en een vrije ontplooiing in volwassenheid werd ontzegd.

Zonder de motivatie en de dapperheid van de eerste groep zouden we waarschijnlijk nog steeds met die problematiek worstelen, zonder te kunnen beseffen dat we er niet alleen voor staan en dat er velen zijn die zich, ieder op zijn of haar eigen wijze, heeft ontworsteld aan die sombere schaduw uit het verleden. Of nog altijd bezig is met die schaduw te vechten, op elk moment van de dag.

"Langzaam maar zeker kunnen we uit de schaduw van het verleden stappen".

De Stichting heeft als grote verdienste dat ze een veilig kader heeft geschapen waarbinnen begrip mogelijk is voor ieders pijn en wanhoop en houvast kan worden geboden om te kunnen ontstijgen aan de last van het verleden. De ontwikkeling en evolutie van de Stichting laat ook zien dat de aanvankelijke emotionele stappen in een latere fase worden geschraagd door een professionalisering van hulpverlening en informatievoorziening. De subsidiëring van het werk van de grote groep gedreven vrijwilligers door de overheid is het sprekende bewijs van de erkenning van de onredelijkheid van de behandeling van onze generatie. Langzaam maar zeker kunnen we uit de schaduw van het verleden stappen, zelfbewust vaststellen dat we recht hebben op een eigen historie zonder een door anderen ingekleurd verleden.
De bijdragen in dit gedenkboek brengen vanuit diverse invalshoeken in beeld hoeveel werk er is verzet, hoeveel krachtige en gemotiveerde mensen gevochten hebben voor erkenning en op welke grote schaal dit alles is gebeurd. De bijdragen geven ook inzicht in de diepe littekens die bij velen onder ons nog dagelijks gevoeld worden en tot een worsteling zonder einde zijn geworden. Ook dat moet erkend worden: de pijn zal doorleefd moeten worden om er van af te kunnen komen.

Moge dit gedenkboek een eerbetoon zijn aan de pioniers en de vele vrijwilligers na hen die zo belangeloos en niet zonder emotioneel gevaar klaar staan en hebben gestaan voor lotgenoten die steun nodig hebben.

Erwin Puts,
voorzitter Stichting Werkgroep Herkenning

En plotseling, als bij intuïtie, traden drie mensen naar het midden van de zaal en legden de armen om elkaars schouders. Zo bleven ze enkele minuten staan. Daar stonden een joodse man, een zoon van een verzetsstrijder en een zoon van een NSB'er. Geen oog bleef droog.

VAN HERKENNIG NAAR ERKENNING

Eigenlijk wisten we niet waar we aan begonnen, wij, leden van dat allereerste bestuur. We wisten in elk geval niet dat het werk zó omvangrijk, zó langdurend en zó diepgaand zou worden. We waren idealistisch, vastberaden en gemotiveerd, maar voelden ons toch ook als reizigers die zonder kaart en zonder duidelijke oriëntatiepunten een nieuw land betreden. Weliswaar voelden we ons in de rug gesteund door enkele voortreffelijke mensen uit de omgeving van dominee Klamer, en vooral door Klamer zelf, die reus van een mens, prachtig voorbeeld voor velen. Maar toch...

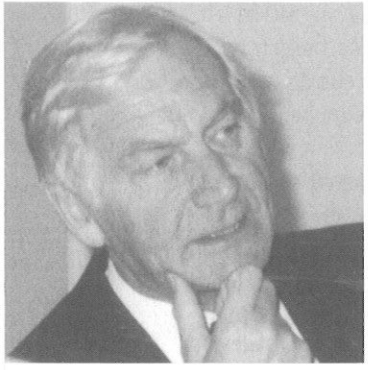

Dick Woudenberg

"Wij moesten roeien
met de riemen die we hadden".

Van structuur was weinig sprake in die eerste tijd. Toch was het zeker niet chaotisch of vormeloos. Er diende zich veel werk aan, iedere dag weer iets meer dan we verwacht hadden, maar omdat ieder van ons bestuur datgene deed wat hem of haar voor de voeten kwam en ook nog datgene deed waarvoor hij of zij zich het meest geschikt achtte, ontstond er een natuurlijke taakverdeling. Wij moesten roeien met de riemen die we hadden en werkten met elkaar zoals we op elkaars pad gebracht waren, zonder dat we elkaar hadden uitgezocht.
Lotgenoten bij elkaar brengen, taboes doorbreken, leed bespreekbaar maken, angst benoemen, elkaar helpen om tot broodnodige openheid te komen om dan de schade, pijn, verwaarlozing, schaamte en minderwaardigheidsgevoelens een naam te durven geven en om teleurstelling om verloren kansen, ja levens, uit te durven spreken. En dat alles dan ook nog in kaart brengen, opdat de problematiek bekend kon worden buiten onze kring. Allereerst bij hen die de moed hadden te luisteren. Later bij hen die de macht hadden om een mentaliteitsverandering te bewerkstelligen.
Dat was het, wat we wilden gaan doen. Een gigantische taak, bleek later. Maar ik zei het al: we wisten eigenlijk niet waaraan we begonnen.

"Ik greep een ijzeren hand".

Omdat er zoveel weerstand was, zoveel onbegrip en vooroordeel, kozen we voor een zachte en non-agressieve beleidslijn, een step-by-step werkwijze, maar ook voor de duidelijkheid dat we ons uitsluitend en alleen wilden bezighouden met de kinderen, de tweede generatie. Niet met hen die zelf geparticipeerd hadden. Ook wilden we onze aandacht niet richten op de vraag hoe onze ouders tot hun keuzen waren gekomen. We hadden genoeg te doen met onszelf, wij die óf zwijgende ouders hadden gehad, óf ouders die ons er ondanks alles toe wilden brengen toch hun gedachtegoed uit te dragen, óf ouders die (en dat soms met klem) begrip vroegen voor hun handelwijze, zonder een oor, dat wil zeggen begrip, te hebben voor de ellende die over ons kinderen was uitgestort.
Gemakkelijk en vanzelfsprekend was dat niet altijd. Ik heb eens bij een van onze grotere bijeenkomsten met zachte dwang een man moeten verwijderen, die absoluut de groep wilde toespreken om te vertellen waarom hij aan het oostfront had gevochten. Toen hij

er eindelijk van overtuigd was dat die vraag bij ons op dat moment niet aan de orde was, reikte hij mij toch de hand ten afscheid. Ik greep een ijzeren hand. De man had een prothese. "Mijn rechterarm heb ik aan het oostfront achtergelaten", zei hij. Die man moet in de oorlog ongeveer zo oud - zo jong - geweest zijn als mijn tien jaar oudere broer. Mijn broer was echter aan datzelfde oostfront gesneuveld.

"Hun pijn is te diep voor lage wraak".

Al gauw bleek dat er een dringende behoefte bestond om in kleinere groepen met elkaar te praten. De regionale gespreksgroepen ontstonden. Het was niet eenvoudig dat te organiseren, want er heerste zoveel angst. Namen, adressen, telefoonnummers van de gespreksleiders (m/v) moesten dan immers bekend gemaakt worden. Ik heb altijd groot respect gehad voor de gespreksleiders vanwege hun moeilijke taak, maar heel groot respect heb ik gehad voor die dapperen van het eerste uur. En wat leerden wij veel van hen tijdens de regelmatig gehouden bijeenkomsten! Wat was het leed veel groter dan wij hadden vermoed....
Maar er was ook dankbaarheid, uitzicht, meelevendheid en nieuw elan.
Wat meteen al in de allereerste gespreksgroepen aan het licht kwam, was dat zo velen van ons toch ook veel hulp hadden ondervonden en wel van een zijde waarvan je het niet verwacht zou hebben, namelijk van joodse zijde en van oud-verzetsstrijders. We spraken daar met verwondering over, konden het eigenlijk niet goed begrijpen, vooral omdat het niet bij incidentele gevallen was gebleven. Totdat Duke Doorduyn de woorden sprak: "Zij (de joden, de verzetsmensen) wéten wat pijn is. Hun pijn is te diep voor lage wraak."

Eén van de ontroerendste ogenblikken, tevens een moment van uitzicht, van hoop, was tijdens onze eerste weekendbijeenkomst op De Alerdinck bij Zwolle. We hadden gesproken over verzoening. En plotseling, als bij intuïtie, het was niet georganiseerd, het was niet gepland, traden langzaam drie mensen naar het midden van de zaal, legden de armen om elkaars schouders, zodat ze een kring vormden, de drie gebogen hoofden tegen elkaar. Zo bleven ze enkele minuten staan. Daar stonden een joodse man, een zoon van een verzetsstrijder en een zoon van een NSB'er. Geen oog bleef droog.
(De joodse man, een psycholoog, was meegekomen ter begeleiding van een van zijn cliënten. De zoon van de verzetsman was gekomen uit nieuwsgierigheid. Hij wilde weten waarom hij thuis had geleerd om te haten. Beiden waren aanwezig met ons medeweten en onze toestemming).

"Ischa Mijer bleek interviewer met grote mildheid".

Enige tijd later werd één van ons uitgenodigd voor een radio-interview met Ischa Meijer. Ischa had als kind van joodse ouders zijn eerste levensjaar in het concentratiekamp Bergen-Belsen doorgebracht. Hij was als interviewer gevreesd om zijn scherpe tong en zijn bijtend sarcasme. Sommigen van ons waren bang dat dit interview de Herkenningszaak eerder nadeel dan voordeel zou opleveren, om het zacht uit te drukken. Maar zie daar, het gesprek werd van de kant van de interviewer met grote mildheid, met begrip, met meelevendheid gevoerd. Na het gesprek bleek Ischa zo aangedaan dat hij zijn tranen niet kon bedwingen, en zo ontstond de vreemde, maar prachtige figuur dat de geïnterviewde zijn interviewer mocht troosten. Aan Ischa - hij stierf in 1995 -

werd postuum de Nipkow-schijf toegekend. Tijdens de plechtigheid ter gelegenheid van die uitreiking werd een gedeelte van dit interview nogmaals ten gehore gebracht.

"De jongerengroep zorgde voor een nieuw elan".

In het allereerste begin gingen we er eigenlijk van uit dat de ervaringen van de lotgenoten wel ongeveer vergelijkbaar zouden zijn. Dit was niet het geval. Afgezien nog van het feit dat individuele verschillen soms schrijnend groot waren, bleek al spoedig dat de problematiek van degenen die ná de oorlog geboren waren een andere was dan van hen die ín de oorlog, laat staan van hen die vóór de oorlog geboren waren. Al tijdens het Alerdinck-weekend vormde zich een groep jongeren rond Hans Donkersloot, onze latere voortreffelijke voorzitter. (Mensen heten vervangbaar te zijn, maar wat missen we deze integere, daadkrachtige, menslievende man nog steeds.) De jongerengroep zorgde voor een nieuw elan, niet alleen op dat moment, maar voortdurend, tot nu toe.
En zo gingen we verder, vallend en weer opstaand, om met herwonnen moed opnieuw te beginnen. Er waren dieptepunten, maar ook hoogtepunten. Bijvoorbeeld toen koningin Beatrix in haar kerstboodschap van 1994 in bedekte termen, en minister-president Kok in een vraaggesprek op 5 mei 1995 in onbedekte termen, woorden van erkenning spraken. Er is in twintig jaar veel ten goede veranderd, al was het alleen maar dat we nu gehoord, gekend en gezien mogen worden. Helaas is er nog steeds veel werk te verrichten. En misschien moeten we uit praktische overwegingen die oude attitude van: doen wat voor je voeten komt, eerst maar werken in je directe omgeving, toch maar een beetje handhaven. Want ik realiseer me dat het werk bijkans zonder eind is. De wereld is immers nog vol met kinderen van foute ouders of van foute systemen. Ik denk aan kindslaven, kindsoldaten, zwerfkinderen, oorlogskinderen, oorlogsweeskinderen.

"Ik ben trots op mezelf".

Velen hebben bij Herkenning een antwoord gevonden op hun vragen, niet op alle vragen. Velen hebben bij Herkenning ook een stimulans gevonden om hun eigen weg te durven gaan. Eén van onze lotgenoten formuleerde het zó: "Ik heb heel wat meegemaakt, veel narigheid, te veel om het allemaal op te schrijven, misschien zelfs te veel om het ooit helemaal te verwerken, maar ik heb van die narigheid ook heel veel geleerd. Ik laat me door niemand meer de les lezen, of in de hoek drukken, laat staan me vernederen, zoals heel lang, te lang, gebeurde. Ik ga met stevig zelfvertrouwen nu mijn eigen weg. Ik ben trots op mezelf."

Dick Woudenberg

Alje Klamer, bekend radiopastor in de jaren ' 70 en ' 80, een van de eersten die het belang van lotgenotencontact onderkende. Initiatiefnemer van de werkgroep.

Jaap Hofman, die met zijn sociaal-psychologische studie naar de achtergronden van collaborateurs ook de families van hen in beeld bracht.

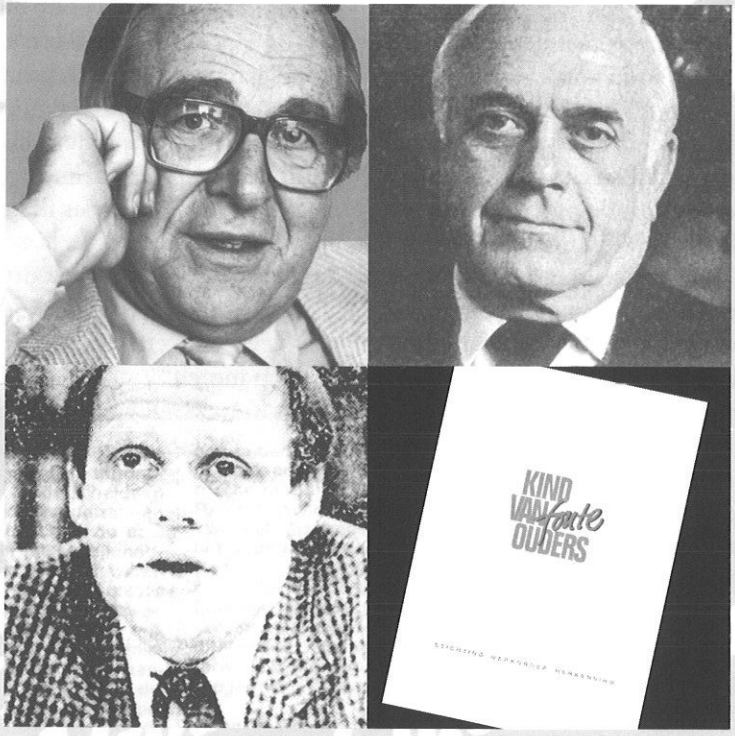

Mario Montessori, psycholoog, oud-verzetsstrijder, voorzitter van de Commissie Wetenschappelijk Onderzoek Oorlogsslachtoffers in 1979. Een van de initiatiefnemers van de werkgroep.

In april 1984 verscheen de brochure "Kind van foute ouders". Voor velen de eerste kennismaking met Herkenning: "wat ik op mezelf van toepassing vond heb ik onderstreept, bijna alles dus!".

(foto achtergrond)
Stiltecentrum in "Hoog Catharijne" in Utrecht, de plek waar het allemaal begon.

HOE HERKENNING BEGON 1981-1985

Gonda Scheffel-Baars

"Klamer en Montessori".

Het is nu, twintig jaar later, onmogelijk precies aan te geven wie het idee opperde de mogelijkheid alsmede de noodzaak te onderzoeken van een zelfhulpgroep voor kinderen van ouders die tijdens de oorlog de kant van de bezetter hadden gekozen. Vast staat dat bij het begin vier mannen betrokken waren, te weten de psycholoog drs. M.M. Montessori, radiopastor ds. A. Klamer, de psychiater dr. J. Hofman en de journalist W. Scheer. Over de rol die elk van hen speelde, valt wél het een en ander te vertellen.
Alje Klamer ontving bij zijn radiopastoraat in de jaren 1979 en 1980, zoals hij later zei, opvallend meer brieven van kinderen van NSB'ers of collaborateurs dan in de jaren daarvoor. Ik kende hem vanaf 1967, en hij wist van mijn achtergrond. Hij herinnerde zich die toen hij hartenkreten van mensen met dezelfde achtergrond ontving. Hij vroeg mij contact op te nemen met een mevrouw die bij de hulpverlening haar neus gestoten had. Ds. Klamer had in zijn werk veel ervaring opgedaan met het starten van zelfhulpgroepen, mede vanuit de overtuiging dat professionele hulp aan mensen in de marge vaak tekort schoot, terwijl lotgenoten elkaar goed begrepen en elkaar over het algemeen goed konden helpen.
Mario Montessori had in zijn praktijk opgemerkt hoeveel overeenkomsten er waren in de problemen die met de (nasleep van de) oorlog te maken hadden. Problemen waar zowel kinderen van verzetsdeelnemers en joodse families als kinderen uit families van collaborateurs mee kampten. Toen hem gevraagd werd het voorzitterschap op zich te nemen van een commissie die wetenschappelijk onderzoek zou doen naar de problematiek van oorlogsslachtoffers, een initiatief van het Psychoanalytisch Instituut (PAI) en gesubsidieerd door het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM), pleitte hij ervoor alle groepen oorlogsslachtoffers bij het onderzoek te betrekken, en ook hun kinderen, en tevens de kinderen van NSB'ers. Op een eerste bijeenkomst op 31 mei 1979 werd duidelijk dat de minister een aanzienlijke beperking van het onderzoek voorstond: burgerslachtoffers, slachtoffers van rampen van recentere datum en ook de kinderen van collaborateurs moesten uit het onderzoek geschrapt worden.

"Portefeuillekwestie".

Op 21 november berichtte de minister echter dat de laatste groep toch bij het onderzoek betrokken mocht worden. Ik herinner me dat het verhaal de ronde deed dat Montessori in de commissie met zijn portefeuille heeft gezwaaid: die kinderen erbij, of anders zoek je maar een andere voorzitter. Dankzij het besluit van de minister moesten de andere commissieleden wel akkoord gaan. Zo kwam 'onze' problematiek voor het eerst aan de orde in een wetenschappelijk onderzoek, waarbij geen onderscheid tussen de 'ene' en de 'andere' kant gemaakt werd.
Een negatieve houding ten opzichte van de kinderen van collaborateurs was in die tijd de houding van velen, zoals uit het volgende voorbeeld blijkt.
Iemand op een ministerie had Montessori het verwijt gemaakt zich met 'misdadigers' in te laten.

Hij schijnt geantwoord te hebben, dat hun enige 'misdaad' was bij hun ouders geboren te zijn.

"Hofman en Scheer".

Jaap Hofman promoveerde in 1980 op het proefschrift De collaborateur, dat in 1981 ook als boek uitgegeven werd. Hofman had bij een vijftigtal NSB'ers die een lange straf uitzaten onderzoek gedaan, en was onder andere tot de conclusie gekomen dat een psychische oorzaak van collaboratie nauwelijks vast te stellen viel. Het waren veel eerder sociale en economische omstandigheden die deze mensen in de fuik van het nationaal-socialisme gedreven hadden.
Willem Scheer was als journalist verbonden aan de Haagsche Courant en schreef in mei 1981 een viertal artikelen over de problematiek van kinderen van 'foute' ouders, waarin ook Klamer, Hofman en Montessori aan het woord kwamen.
Hoe deze vier personen elkaar kenden weet ik niet. Het is waarschijnlijk ook niet van essentieel belang. Klamer en Montessori bekleedden een vooraanstaande maatschappelijke positie en hadden allebei in het verzet gezeten. Dat was wél belangrijk, omdat zij vanuit hun positie met gezag de negatieve houding ten opzichte van kinderen van collaborateurs aan de kaak konden stellen.

"Herkenning blijkt het sleutelwoord".

Na de artikelenserie van Scheer kwamen er veel reacties op het radiopastoraat binnen. Het organiseren van hulp leek nodig en mogelijk. In mei 1981 nodigde Klamer Duke Doorduyn, Dick Woudenberg en mij uit om te bespreken of wij zouden willen meewerken aan het oprichten van een zelfhulpgroep voor kinderen van NSB'ers en hoe we daar vorm aan zouden geven. Deze bijeenkomst vond plaats op 12 december 1981 in het Stiltecentrum van Hoog Catharijne in Utrecht, gemakkelijk met openbaar vervoer te bereiken en tevens een veilige omgeving. Bij het plaatsen van een bord buiten het Stiltecentrum, waarop de bijeenkomst aangekondigd werd, kwam de vraag op wat er op moest staan. Het was duidelijk dat er niet eenvoudig 'bijeenkomst voor kinderen van collaborateurs' opgeschreven kon worden. Vrijwel niemand zou dan de moed hebben gehad om naar binnen te gaan. Wie weet zou er zelfs heibel zijn ontstaan. We weten in elk geval van één persoon dat zij een poosje op afstand heeft staan kijken of er niet per ongeluk mensen naar binnen gingen die haar kenden, collega's of vrienden. Klamer kwam op het idee om op het bord 'Herkenning' te schrijven. De keuze van deze naam bleek een goede te zijn. De deelnemers begrepen waar het om ging, hoewel we natuurlijk niet weten of er toch niet mensen terug gegaan zijn en hoeveel dat er zijn geweest. Die eerste bijeenkomst staat me nog heel helder bij. We zaten om tafels die in een vierkant waren opgesteld, zodat iedereen elkaar kon zien. Aan het hoofdeinde zaten de initiatiefnemers Klamer, Montessori, Hofman en Scheer, twee vertegenwoordigers van het Informatie- en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen (ICODO) en vier hulpverleners die bereid waren om voor onze groep aan de slag te gaan. Er waren daarnaast 28 aanwezigen, die op twee na allemaal afkomstig waren uit een gezin waarvan een of allebei de ouders met de bezetter hadden samengewerkt.

"Het eerste rondje duurde meer dan twee uur".

Na een kort welkomstwoord van Klamer begonnen

we aan een eerste ronde, waarin we ons zouden voorstellen en iets over ons verhaal zouden vertellen. Dat 'eerste rondje' duurde uiteindelijk meer dan twee uur, onderbroken door een koffiepauze. Sommigen hadden aan een minuut of vijf genoeg, velen waren echter niet meer te stuiten toen ze eenmaal begonnen waren.
De atmosfeer was geladen, sommigen werden heel geëmotioneerd, spanningen ontlaadden zich. Voor anderen overheerste de opluchting eindelijk hun verhaal te mogen vertellen in een veilige omgeving, waarin ze zich begrepen en aanvaard voelden. Alleen al het feit dat bleek hoevelen met dezelfde problemen worstelden, waardoor de eenzaamheid wegviel, was een opluchting. De herkenning van elementen van het eigen verhaal in dat van de anderen was eveneens heel bevrijdend.
Duidelijk was dat een zelfhulpgroep in een grote behoefte zou voorzien en dat het wenselijk was op korte termijn een vervolgbijeenkomst te houden. De coördinatie zou voorlopig bij het radiopastoraat blijven. Het lijkt zinvol om een paar gedeelten uit het verslag van die eerste bijeenkomst hier over te nemen:

"Wat gaan we nu verder doen?"

Mensen die daaraan behoefte hebben, moeten hun verhaal kwijt kunnen. Dat kan via:
de telefoon, een zelfhulpgroep en deskundige hulp.
Hulpverleners en deskundigen moeten van onze problematiek op de hoogte gebracht worden. Dr. Hofman zal een artikel schrijven in het Maandblad voor de Geestelijke Gezondheidszorg. Naar aanleiding van deze publicatie dienen zich misschien ook deskundigen aan die zich speciaal met onze groep willen bemoeien als hulp wordt ingeroepen. Het ICODO kan ons die hulp ook verschaffen, mits men bereid is de deur voor mensen met onze achtergrond te openen.

Ten aanzien van de publiciteit is opgemerkt, dat die gericht moet zijn op al die anderen die er nu niet waren en voor wie hulp soms nog harder nodig is dan voor hen die de moed hadden om te komen. Maar de publiciteit moet ook gericht zijn op de rest van Nederland, om zo tot een mentaliteitsverandering ten gunste van onze problematiek te kunnen komen.
Als er meer begrip en tolerantie komen, is er een betere basis om met de eigen problemen in het reine te komen.
We moeten toch de nodige voorzichtigheid betrachten, voorlopig wat 'kleinschalig' blijven werken (mond-tot-mondreclame, publicaties in regionale dag- en weekbladen enz.).

"Al na enkele vergaderingen bleek dat de lotgenoten de kar alleen konden trekken".

De tweede bijeenkomst werd gehouden in april 1982, in een bijgebouw van de Oud-Katholieke Kerk aan het Melkpad in Hilversum. Er waren ongeveer dertig deelnemers. Bij binnenkomst werden de mensen welkom geheten door de leden van de voorbereidingscommissie, om ze wat op hun gemak te stellen. Er deed zich een klein incident voor. Er kwam namelijk een man met zwarte leren jas en hoge zwarte laarzen binnen, voor de al aanwezigen een bedreigende verschijning: was men dan toch bij een club van neo-nazi 's terecht gekomen?
Uit een gesprek met de man bleek dat hij Herkenning als een neo-nazistische vereniging zag en dat hij hoopte medestanders te vinden. We wisten

onze spanning te onderdrukken en vertelden hem dat hij zich hoogstwaarschijnlijk niet thuis zou voelen, omdat de andere deelnemers hem om zijn ideeën zouden aanvallen. Het zou voor hem verstandiger zijn om weer te vertrekken. Tot onze grote opluchting deed hij dat ook. Toch drukte deze gebeurtenis ons met de neus op de realiteit dat ook 'binnenskamers' zich een situatie van onveiligheid kon voordoen.
Naast de plenaire zitting werd er in kleinere groepjes naar elkaars verhaal geluisterd. Later werd daar kort over gerapporteerd. Ook zakelijke aspecten kwamen aan de orde: het zou goed zijn her en der in het land zelfhulpgroepjes op te zetten, onder leiding van een regionale contactpersoon. Enkelen meldden zich voor die taak.
Het eerste "bestuur" bestond uit Alje Klamer,Mario Montessori, Jaap Hofman, de psycholoog Lelieveld (we noemden dezen de 'betrokkenen') en de 'lotgenoten' Dick Woudenberg, Duke Doorduyn, Ruud Schouten, Pop Lysen, Gé Ales en Gonda Scheffel-Baars. Al na enkele vergaderingen bleek dat de lotgenoten de kar alleen konden trekken. Alleen Mario Montessori bleef nog tot het voorjaar 1983. In het eerste jaar kwamen Marry Buiks, Wim Frackers en Hans Sonneveldt, een niet-lotgenoot met ervaring in de hulpverlening, de gelederen versterken. Er was in het begin nogal een komen en gaan van bestuursleden: Gé en Pop haakten af, ook Wim en Marry verlieten het bestuur. Nieuwe leden dienden zich aan: Tine Bookelman, Pieter Coen Blom ('onze eigen psychiater'), Luit Buve en Tanja van Koppenhagen. Namens het ICODO nam Toon Nelissen aan de bestuursvergaderingen deel, eerst als waarnemer, later als volwaardig bestuurslid. Hij betreurde het, dat het bestuur van het ICODO officiële hulp aan 'kinderen van foute ouders' weigerde, terwijl het merendeel van het personeel van het ICODO-kantoor zich positief tegenover ons opstelde. Hij zat tussen twee vuren, geen gemakkelijke positie.

De eerste paar maanden van 1982 fungeerde de telefoon van het radiopastoraat als centraal aanspreekpunt. Daarna nam Ruud Schouten de telefoondienst over. Er rees een probleem toen hij naar Velp ging verhuizen. Om te vermijden dat men ons zou gaan verwarren met de eveneens in Velp wonende mevrouw Rost van Tonningen, ging het centrale telefoonnummer over naar Duke Doorduyn. Later ging Tine Bookelman de telefoondienst behartigen. Karin Bruggeman nam het weer van haar over en tenslotte werd de telefoondienst een zaak van enkele medewerksters.
Op een van de eerste vergaderingen in 1982 werd het plan geopperd om een Bulletin te laten verschijnen als schakel tussen bestuur en lotgenoten en lotgenoten onderling. Het eerste nummer kwam uit in oktober 1982: nog heel primitief op stencils getypt en daarna vermenigvuldigd, een zestal A4-tjes.

"'Kind van foute ouders': geuzennaam !!"

Er is in de begintijd veel discussie geweest over bepaalde termen. Betrokkenen en lotgenoten zijn al genoemd. We bleven ons heel bewust als Werkgroep en niet als vereniging presenteren, zoals in de inleiding uiteengezet is. Maar welke benaming moesten we onszelf geven? Dat werd een onontkoombare vraag toen we het plan opvatten om in een brochure onze problematiek kort en bondig vast te leggen, met de bedoeling deze onder hulpverleners te verspreiden.
We hebben daar heel lang over gepraat, mede naar aanleiding van commentaar van sommige deelnemers

aan de bijeenkomsten en als reactie op het Bulletin. NSB-kinderen was geen juiste benaming, het waren immers kinderen van NSB'ers. Maar ook dat klopte niet, want er waren lotgenoten waarvan de ouders (of een van hen) lid van de SS of van andere nationaal-socialistische organisaties geweest was. En er had ook economische collaboratie bestaan. Bovendien waren intussen enkele lotgenoten met een Duitse ouder bij de activiteiten betrokken.
Hoe kon je al die verschillende achtergronden onder één noemer brengen? Besloten werd om te spreken van 'kinderen van wie de ouders de kant van de bezetter hadden gekozen' (ook de term 'kinderen' klopte eigenlijk niet, omdat die kinderen intussen volwassenen waren geworden). Als titel voor een brochure was dat natuurlijk geen goede keuze. Maar wat dan? Zo zijn we uiteindelijk terechtgekomen bij de omschrijving 'kind van "foute" ouders'.
In de jaren tachtig was de terminologie van goed en fout nog voor een groot deel van de bevolking herkenbaar. De ouders waren uiteraard als ouders niet fout, het was hun politieke keuze die door de samenleving als 'fout' bestempeld werd. Vandaar dat 'fout' tussen aanhalingstekens geplaatst werd. Kiezen voor deze terminologie hield niet in dat wij het ermee eens waren. We waren er ook toen al van overtuigd dat we van die indeling in goed en fout af moesten, omdat deze op gespannen voet stond met wat er werkelijk in de oorlog gebeurd was. De herkenbaarheid deed ons echter besluiten toch die aanduiding 'fout' over te nemen en 'kind van "foute" ouders' als een soort geuzennaam op te vatten. We waren ons er van bewust het probleem van de naamgeving maar gedeeltelijk te hebben opgelost.
In diezelfde tijd hebben we ook geformuleerd dat de Werkgroep niet verbonden is aan enige politieke partij, levensbeschouwelijke stroming of kerkelijk genootschap en zich nadrukkelijk distantieert van elke vorm van sympathie voor (neo-)fascisme en (neo-)nazisme. Dat was belangrijk voor de buitenwacht, maar ook voor de mensen die zich bij Herkenning meldden.

In oktober 1982 werd een studiedag gehouden voor het bestuur, hulpverleners en regionale contactpersonen. Hoeveel dat er toen waren heb ik niet terug kunnen vinden, maar in het Bulletin van april 1984 is een lijst gepubliceerd waarop twaalf namen met adressen en telefoonnummers staan. Drie van deze personen, en nog twee anderen, hadden ook een regionale praatgroep.

"Het eerste Landelijke Weekend: afblazen of niet?"

Op 11, 12 en 13 maart 1983 werd het eerste weekend gehouden in de Alerdinck bij Zwolle. In tal van landelijke en regionale bladen waren aankondigingen voor het weekend opgenomen. Belangstellenden konden zich bij de secretaris, Ruud Schouten, aanmelden. Ruud kreeg echter niet alleen lotgenoten aan de telefoon, er kwamen ook telefoontjes binnen waarin gescholden werd en waarin bedreigingen werden geuit. Zowel enkele verzetsdeelnemers als mensen uit de ultrarechtse hoek kondigden aan dat ze naar de Alerdinck zouden komen om "orde op zaken" te stellen. Ruud werd ook persoonlijk bedreigd.
Reden voor spoedoverleg van het bestuur: moesten we het weekend afblazen of niet, en als we het door lieten gaan, welke maatregelen moesten er dan genomen worden om zowel Ruud als de deelnemers aan het weekend te beschermen? Mede dankzij een lotgenoot die een positie op niveau bij de politie bekleed-

Een aantal mensen van het eerste uur.

(Van links naar rechts en van boven naar beneden:)

Dick Woudenberg
Duke Doorduyn
Ruud Schouten
Gonda Scheffel-Baars
Hans Sonneveldt
Tine Bookelman
Pieter Coen Blom
Tanja van Koppenhagen
Toon Nelissen

de, werd bereikt dat er extra patrouille gereden zou worden, zowel bij Ruud's woning als bij de Alerdinck. Op het weekend meldde zich ook nu een neonazi, net als destijds in Hilversum. Maar ook deze keer was de persoon snel te overtuigen dat hij beter van deelname kon afzien. Bij alle dag-bijeenkomsten en weekends die hierna gehouden zijn, heeft zich nooit meer iemand uit de rechtse hoek gemeld; gelukkig maar. Bij de evaluatie bleek dat twee overnachtingen voor veel mensen te vermoeiend was; daarna zijn de weekendbijeenkomsten altijd korter geweest.

Van alle op- en aanmerkingen werden samenvattingen gemaakt. Het inventariseren van de problemen uit de aantekeningen van de verschillende kleine groepjes was een belangrijke stap om tot goed onderbouwde uitspraken te kunnen komen over onze problematiek. Niet alleen gegevens die op een zuiver wetenschappelijke manier verworven zijn, ook het verzamelen van de ervaringen van een bepaalde groep mensen kan tot nieuwe kennis leiden. Voor het schrijven van de brochure is het verzamelen van deze gegevens zeer belangrijk geweest.

De NCRV had in 1975 al eens een tv-programma aan onze problematiek gewijd, waarop toen naast enkele positieve behoorlijk veel negatieve reacties waren binnengekomen. Op 14 maart 1983 zond deze omroepvereniging in de rubriek Plein Publiek een radioprogramma uit waarin uitgebreid aandacht werd besteed aan de problemen van onze groep en aan de belangrijke rol van Herkenning voor lotgenoten. Zowel Duke's echtgenoot als ik hebben ook gesproken over de situatie van de partner, terwijl Montessori er nog eens op wees hoezeer onze problematiek leek op die van andere groepen kinderen van de oorlog. De uitzending leverde 95 telefoontjes op, overwegend positieve. Een aantal van de bellers gaf zich bij de Werkgroep op.

"Partners, ja of nee?"

Over het wel of niet aanwezig zijn van partners hebben we al in het eerste jaar uitgebreid met elkaar gesproken. Ervoor pleitte dat de partner zijn of haar leven moest doorbrengen aan de zijde van een getraumatiseerd persoon. Ook de partners moesten de kans krijgen in kleine kring met lotgenoten over hun positie te praten. Ertegen pleitte dat lotgenoten die zich voor een bijeenkomst of een praatgroep aanmeldden, er zeker van moesten kunnen zijn in een vertrouwde, veilige omgeving hun verhaal te kunnen doen. Op het eerste weekend in de Alerdinck waren er op dit punt wat problemen gerezen. Er waren deelnemers die zich stoorden aan de aanwezigheid van bijvoorbeeld Montessori, een van de initiatiefnemers nog wel, die als deskundige aanwezig was om eventueel mensen die in problemen kwamen te kunnen bijstaan.
Deze kwestie heeft te maken met de kern van onze problematiek, met het vertrouwen dat we ergens in ons leven kwijtgeraakt zijn en het wantrouwen waarmee we zo vaak geconfronteerd waren. Dat we daar vele discussies aan gewijd hebben is alleszins te rechtvaardigen. Een oplossing die alle voors en tegens omzeilde, viel niet te vinden, maar in de loop van de tijd werd het vanzelfsprekend dat ook partners van harte welkom waren.

"Na vier maanden al een herdruk".

De brochure waar we al eerder over spraken (zie boven), kwam uit in april 1984 in een oplage van

vijfduizend exemplaren. In een twintigtal bladzijden werd uiteengezet hoe de Werkgroep Herkenning ontstaan was en wat de problematiek van NSB-kinderen inhoudt: hoe die ontstaan is en in welke verschijningen die in het heden naar buiten komt, en in hoeverre er overeenkomsten en verschillen zijn met de problemen van andere groepen kinderen van de oorlog. Jan Oosterbaan ontwierp het logo en schreef in een folder een korte samenvatting ervan. Alle Riagg 's, verenigingen van maatschappelijk werk, telefonische hulpdiensten, predikanten van de Nederlands Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken en de Oud-Katholieke Kerk en tevens enkele bij ons bekende psychologen en psychiaters kregen de brochure toegestuurd. Er kwamen veel nabestellingen binnen, zodat in juli al een tweede oplage nodig was.

"'Kinderen van de oorlog' vinden elkaar *nog* niet".

De heer Mourits, die de eerste voorzitter zou worden van het ICODO (dat in oktober 1982 opgericht werd) verklaarde al in de mei-artikelen van Scheer in 1981 dat het instituut open zou staan voor kinderen van hen die de kant van de bezetter hadden gekozen. Ook bij de Tweede-Kamerdebatten van 19 oktober 1982 over het ICODO kwam dit punt ter sprake. Mevrouw Kraayeveld-Wouters van het CDA zei daarbij: "Kinderen van Nederlanders die destijds met de vijand hebben gecollaboreerd, moeten op dezelfde wijze worden behandeld als andere oorlogsslachtoffers." Nadrukkelijk werd gesteld dat de ouder(s) geen beroep op het ICODO kond(en) doen en sommige bewindslieden zouden ook graag gezien hebben dat er tussen ons en de andere tweede-generatieoorlogsgetroffenen onderscheid zou blijven bestaan. Op 6 november verklaarde de heer Mourits in een interview met Scheer dat onze zaak ook officieel door het ICODO mocht worden behartigd, niet alleen maar officieus door de medewerkers van het kantoor. In 1979 hadden enkele lotgenoten bij het ICODO in oprichting keihard de deur voor zich dichtgeslagen gezien, zou er nu echt iets gaan veranderen? De medewerkers bleken meestal niet onwelwillend tegenover lotgenoten te staan, maar in het bestuur lag de zaak veel moeilijker.

Op 23 april 1985 vond een ontmoeting plaats tussen het 'bestuur' van Herkenning (we waren nog steeds geen echte vereniging, dus we hadden ook geen bestuur) en het bestuur van het ICODO. De eerste drie kwartier verliepen stroef, het wantrouwen hing in de lucht. Tot de heer Glaser, die als jood in een Jappenkamp gezeten had ("met mijn keppeltje onder de tropenhelm") ging begrijpen hoezeer kinderen van collaborateurs verdriet en meer dan dat hadden over wat hun ouder(s) in de oorlog had(den) gedaan, hoezeer velen gebukt gingen onder een schuld die niet die van henzelf was en hoezeer velen zich schaamden tegenover de slachtoffers van hun vader. Vanaf dat moment verbeterde de sfeer duidelijk. Maar het officieel erkennen van Herkenning ging het bestuur toch te ver, officieuze hulp moest genoeg zijn, want men wilde de eigen doelgroep niet voor het hoofd stoten en rekening houden met de gevoeligheden van de 'bonafide' oorlogsslachtoffers.

Een jaar later vond er opnieuw een bespreking plaats, dit keer onder leiding van de heer C. Stam. Voor Herkenning was Tineke Wibaut meegekomen, een verzetsvrouw die al voor 1980 had ingezien dat juist oud-verzetsstrijders, die tijdens de oorlog tegen discriminatie waren opgestaan, zich niet aan discriminatie van NSB-kinderen schuldig mochten maken.

De sfeer van het gesprek was helaas geladen en negatief. Na afloop moesten we constateren dat de verhouding in feite verslechterd was.

"Erkenning !"

In 1982(!) is er al contact gezocht met het ministerie van CRM, om om ondersteuning te vragen. Die (financiële) steun en daardoor de min of meer officiële erkenning van Herkenning kwam pas in 1995. Het is te betreuren dat de autoriteiten er zo lang over gedaan hebben om ons die erkenning te geven. Ook het ICODO nam pas in 1998 ten opzichte van Herkenning werkelijk dezelfde houding aan als ten opzichte van alle andere organisaties van kinderen van de oorlog die Nederland telt.
We gaven in het verslag van de eerste bijeenkomst al aan dat begrip vanuit de samenleving en meer tolerantie belangrijk zouden zijn voor het omgaan met onze problemen. Een mentaliteit veranderen doe je niet zo maar, daar gaan altijd jaren overheen. Er moet bereidheid zijn om in grijstinten te gaan denken en het simpele zwartwitschema af te zweren. Wij hebben indertijd gehoopt dat het klimaat in Nederland zich sneller ten gunste van onze groep verbeteren zou, het zou velen het leven vergemakkelijkt hebben. Ik ben ervan overtuigd dat Herkenning er heel veel aan heeft bijgedragen om een mentaliteitsverandering tot stand te brengen.

"Jullie zijn verder dan wij".

Ik wil ter illustratie van het proces van het zoeken naar erkenning en de onmacht van de 'andere' kant het volgende voorval aanhalen.
Na onze eerste ontmoeting met het bestuur van het ICODO in 1985, nam ik contact op met bestuurslid mevrouw Van der Wall-Duyvendak, de vroegere burgemeester van Geldermalsen, de gemeente waar ik woon. Ze ontving mij allerhartelijkst en we praatten na over de bijeenkomst. Ze zei: "Wat we jammer vonden, en waar we met elkaar nadat jullie vertrokken waren nog over gepraat hebben, was het feit dat mijnheer Woudenberg zo'n donker overhemd aan had. Had hij niet kunnen bedenken dat het ons pijnlijk zou herinneren aan de hemden die de nazi 's en hun handlangers destijds droegen?" Ik antwoordde: "Ik zou me kunnen indenken dat hij vanmorgen bij de kast heeft gestaan en misschien geaarzeld heeft of hij zo'n donker overhemd wel kon aandoen, maar toen bedacht, dat hij hij is en niet zijn vader en dat we al veertig jaar na de oorlog leven. Hoeveel jaar nog moeten we rekening houden met de anderen, hoeveel jaar nog mogen we onszelf niet zijn? Als mijnheer Woudenberg bijvoorbeeld een zoon van een verzetsstrijder geweest was, dan had u waarschijnlijk gezegd: 'Wat staat dat overhemd u mooi!'" Na enig nadenken zei ze: "Jullie zijn verder dan wij."

Gonda Scheffel-Baars

Het Landelijk Weekend voorzag in de behoefte aan een intensieve vorm van contact. Gastsprekers, videofilms en lezingen weerspiegelden de ontwikkelingen rondom de problematiek binnen en buiten de werkgroep.

Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn mocht van het Min. van CRM iemand aanstellen voor onderzoek naar de problemen van "kinderen van foute ouders". Trees Vorst ging het onderzoek doen, wat resulteerde in het boekje "Daar praat je niet over".

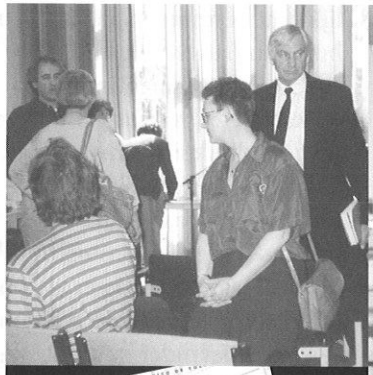

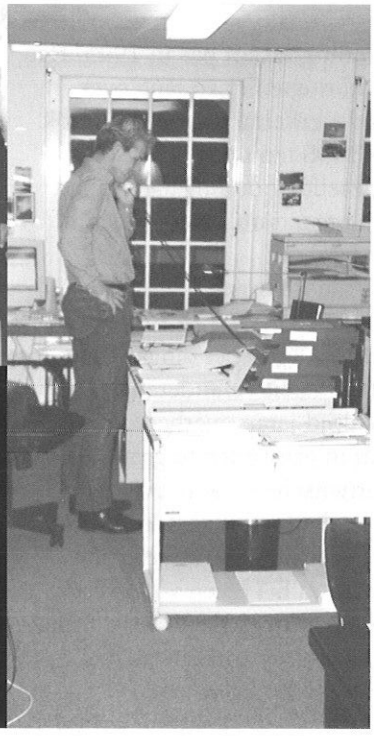

Het kantoor te Utrecht wordt op 1 juli 1995 feestelijke geopend met een groot aantal genodigden, waaronder vertegenwoordigers van organisaties die zich bezighouden met de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog, lotgenoten, en een aantal prominenten die zich voor de "kinderen" hebben ingezet.

NAAR ERKENNING 1985 / 1994

Ik ben geen geschiedschrijver, maar wel iemand die praktisch vanaf het begin in Herkenning heeft meegewerkt. Soms wat meer, soms wat minder, altijd betrokken door middel van activiteiten en vriendschappen, lang als regiomedewerker en pas de laatste jaren, na 1994, als telefoondienst en bestuurslid.

Karin Bruggeman

Wat ik op de volgende bladzijden probeer te beschrijven is hoe ik nu, kijkend vanaf een afstandje en geholpen door oude Bulletins en gesprekken met betrokkenen, terugkijk op die tijd; wat de grote lijnen waren en welke gebeurtenissen kenmerkend waren voor de ontwikkeling die Herkenning in de bovengenoemde jaren doormaakte.

"Beginperiode voorbij".

Zo rond 1985 was de beginperiode van de Werkgroep voorbij. We hadden bewezen dat we het aankonden en dat we nodig waren, er was een manier van werken gegroeid. Telefonische aanmelding en opvang, regionale gespreksgroepen, de eerste landelijke weekends en dagen, duidelijk voorlichtingsmateriaal in de vorm van een brochure, een Bulletin.
Net als bij elke organisatie, hoe informeel ook, kwam daarna een periode waarin het improviseren uit de begintijd niet meer voldoende was. Er was behoefte aan verdieping, verdere uitbouw en versteviging van de structuur, aan nieuwe ontwikkelingen. Bij Herkenning werd het werk gedaan door een vrij kleine groep, de Werkgroep en de andere vrijwilligers, in hun vrije tijd en meestal naast een volledige baan. Dit gebeurde met morele en soms praktische steun van een klein aantal niet-lotgenoten, zonder steun van de overheid.
De meeste betrokkenen waren echter ook nog volop bezig met het verwerken van het verleden en de gevolgen daarvan in hun huidige leven, wat vaak veel emoties opriep, verdriet en boosheid, angst en onzekerheid, schuld en schaamtegevoelens, het gevoel er niet te mogen zijn. Actief zijn binnen Herkenning was niet iets dat je onberoerd liet, en voor velen ook niet iets dat je eindeloos kon blijven doen.
Gonda Scheffel-Baars was de eerste van de werkers van het eerste uur die vertrok wegens gewijzigde studie- en werkomstandigheden; daarna vertrok Duke Doorduyn. Beiden werden node gemist, ofschoon vooral Gonda bijdragen bleef leveren voor het Bulletin. Dick Woudenberg en Tine Bookelman besloten ook weg te gaan, maar bleven uiteindelijk nog een aantal jaren om de continuïteit te waarborgen.

"Voor velen was een aantal keren praten voldoende om zelf weer verder te kunnen".

Intussen bleef er een constante stroom aanmeldingen komen, vooral na publicaties in de media, en later steeds meer door verwijzing vanuit andere organisaties en de hulpverlening. Dat betekende steeds weer gespreksgroepen en weekends, vaak voor veertig tot vijftig mensen. Ik denk dat dit het meest kenmerkende was in deze periode: steeds weer met nieuwe mensen gespreksgroepen en weekends houden, steeds weer beschikbaar zijn voor adviezen en per-

soonlijke gesprekken, voor adviezen bij het zoeken naar professionele hulpverlening voor degenen die daar behoefte aan hadden.
Voor velen was een aantal keren kunnen praten met lotgenoten, het herkenning en steun en veiligheid vinden, voldoende om zelf verder te kunnen. Voor hen was Herkenning een doorgangshuis. Dat was ook de bedoeling van de oprichters: het ging er niet om de 'slachtofferrol' te cultiveren, maar om na een tijdje zelf weer verder te kunnen.
Niet alle mensen zijn echter gelijk of gaan even snel; ik herinner me een weekend waarin
Dick Woudenberg aangaf dat mensen niet eindeloos moesten blijven terugkomen, wat voor sommigen een schok was: "O jee, mag dat niet? Ik wil nog zo graag!" De primaire taak van opvang van mensen die zich nieuw aanmeldden vroeg echter zo veel van de beschikbare energie dat er voor verdere uitbouw en ontwikkeling van de activiteiten vaak weinig ruimte meer was. Juist omdat er steeds weer nieuwe mensen kwamen die er voor het eerst over konden praten, bleef het werk hetzelfde. Aandacht voor de mensen die al wat verder waren met de verwerking en andere behoeften hadden leek minder urgent en kreeg daardoor nauwelijks vorm, zodat ze soms wat teleurgesteld vertrokken.

"En zo werden wij de Stichting Werkgroep Herkenning".

Toch groeiden we wel door. In de voorzomer van 1988 werd er vanuit de Werkgroep weer eens een bezoek gebracht aan het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC, de opvolger van CRM), om te bekijken in hoeverre de overheid Herkenning kon steunen bij de erkenning en herkenning van de problematiek. Met de Joint, een overkoepelend orgaan voor maatschappelijke dienstverlening, werd gezocht naar een landelijke, projectmatige aanpak ter bevordering van erkenning van en hulpverlening aan kinderen van de oorlog, met name voor de kinderen van 'foute' ouders.

Ideaal zou zijn geweest dit te doen voor alle kinderen van de oorlog gezamenlijk, maar daarvoor bleek de tijd nog niet rijp. Er kwam subsidie voor een onderzoek - niet voor de Werkgroep. Het NIZW, het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, mocht iemand aanstellen om dit onderzoek te verrichten. In eerste instantie met een tweeledig doel: bijdragen aan de erkenning van de problematiek van kinderen van 'foute' ouders, en anderzijds aan de erkenning en herkenning hiervan door eerstelijns hulpverleners: maatschappelijk werk, huisartsen en dergelijke. Herkenning werd wel bij het project betrokken. Mede hierdoor werd duidelijk dat het tijd was dat Herkenning een rechtspersoon zou oprichten, een stichting of vereniging. Mochten we ooit gedacht hebben dat we ons na een paar jaar weer konden opheffen, dan bleek dat nu niet zo te zijn: we waren (en zijn) nog steeds nodig.
En zo werden wij de Stichting Werkgroep Herkenning, op 19 oktober 1989, onder voorzitterschap van Dick Woudenberg.

Trees Vorst werd voor drie jaar aangesteld voor het onderzoek. Ze verdiepte zich in het onderwerp en kwam toelichting geven tijdens een weekend. Het doel was inmiddels iets veranderd: het ging nu om erkenning en herkenning van de problemen van kinderen van 'foute' ouders door de algemene hulpverlening, het verkrijgen van een goede samenwerking tussen de reguliere hulpverlening en de zelfhulporganisatie Herkenning, met het bewerkstelligen van

goede hulpverlening voor deze groep mensen als gehoopt eindresultaat.
Trees Vorst wilde haar onderzoek doen aan de hand van literatuurstudie, interviews met mensen van Herkenning en een enquête onder en interviews met een selecte groep hulpverleners (uitgenodigd via het Bulletin of bekend bij de projectgroep). Ze zette zich met hart en ziel in voor het project.

"Daar praat je niet over".

Er verschenen drie 'deelrapportages', grofweg aansluitend op de drie doelstellingen. Kort samengevat: voor 'kinderen van' bleek het zoeken van goede hulp een uitermate moeilijk en langdurig proces; de hulpverleners, die zeker niet kenmerkend waren voor de beroepsgroep in het algemeen, waren op de hoogte van de problematiek en vonden deze groep cliënten goed te behandelen. Ze wezen wel op extra problemen in de behandeling (wantrouwen, zwijgen over belangrijke aspecten) en het maatschappelijk taboe: in opleidingen en bijscholing werd er praktisch geen aandacht aan besteed, overigens evenmin als aan oorlogsproblematiek in het algemeen. Tenslotte werd het project in 1993 afgerond met het boekje Daar praat je niet over, waarvan het eerste exemplaar tijdens de perspresentatie in aanwezigheid van vele gasten werd overhandigd aan de heer W.L. Brugsma. Na de bespreking ervan op radio, tv en in de dagbladen kwamen ruim zestig reacties binnen en meldden zich veel nieuwelingen aan (zelfs jaren later nog belden mensen op naar aanleiding van dit boekje). Het onderzoek vormde een mijlpaal in de geschiedenis van Herkenning en was in zekere zin een officiële erkenning: we mogen er zijn.

"Kinderen van de oorlog".

Erkenning kwam ook uit een heel andere hoek. De Stichting Kunstenaarsverzet organiseerde op 8 mei 1988 in Scheveningen een symposium onder de titel 'Kinderen van de oorlog', om de doorwerking van oorlogstrauma's in latere generaties zo ruim mogelijk te benaderen. Een belangrijke rol hierin speelde onder anderen M.M. Montessori, die de inleiding hield en die net als bij vorige gelegenheden wees op de overeenkomsten in problematiek van diegenen uit verschillende groeperingen die als kind met de oorlog te maken hebben gehad.
Hij wees daarbij ook op de niet wettelijk erkende groepen: de vergeten groepen (kinderen van militairen die ingezet zijn bij de politionele acties in Indonesië en kinderen van de Zuid-Molukkers) en op een gediscrimineerde groep: de kinderen van 'foute' ouders. Hij wees daar al jaren op, maar dankzij de steun van grotere groepen die zich betrokken voelden drong het besef weer wat verder door.
Resultaat van dit symposium waren, behalve dat het een stapje was in een geleidelijke mentaliteitsverandering, een boek (Kinderen van de oorlog, met daarin verhalen uit allerlei groepen, van onze kant van Pieter-Coen Blom en Gonda Scheffel-Baars) en, in enkele fasen, de oprichting van de stichting Kinderen van de Oorlog en Maatschappelijke Begeleiding en Integratie (KOMBI). Dit is een stichting die uitgaat van de opvatting dat alle kinderen van de oorlog slachtoffer zijn en dat ze later in hun leven vaak met overeenkomstige problemen te maken krijgen. Er zijn ook verschillen, deels door de verschillende ervaringen en deels door de manieren waarop door de maatschappij tegen de verschillende groepen wordt aangekeken. KOMBI streeft naar een dialoog, naar meer onderling begrip en acceptatie, naar meer

rechtvaardigheid ook door te erkennen dat kinderen niet schuldig zijn aan de oorlog en niet op grond van gedrag van hun ouders mogen worden gediscrimineerd.
Mensen van Herkenning waren bij het symposium aanwezig en namen vanaf het begin deel aan de groepen van KOMBI. Voor hen betekende het de stap om niet meer alleen maar oog voor de eigen lotgevallen te hebben, maar om ook aandacht voor anderen te hebben, om te merken dat anderen met medegevoel naar hen konden luisteren! Ook dat was een fase in het loskomen van het verleden.

"Veel gehoor voor gastsprekers".

Ook de lezingen die in deze periode tijdens de jaarlijkse weekends van Herkenning werden gegeven, gaven blijk van een zekere ontwikkeling: sprekers, video-films en lezingen weerspiegelden de verandering in de zaken waarmee Herkenning zich bezighield. Terwijl we in 1983 in de Alerdink een egodocument vertoonden (de tv-film van Rex Rutgers), kwamen er in latere jaren meestal sprekers van buiten: de psychiaters professor Van Dantzig en De Levita en onze eigen Pieter-Coen Blom vertelden ons hoe het zat met onze problematiek. Professor De Jong en Hans Blom, opeenvolgende directeuren van het Rijks Instituut voor oorlogsdocumentatie (RIOD, tegenwoordig NIOD), vertelden ons over wat er in de oorlog gebeurd is en hoe men er later, in de tijd dat ze hun lezing hielden, tegenaan keek. In 1991 sprak professor De Levita, in Nijmegen hoogleraar transgenerationele oorlogsproblematiek. Hij benadrukte dat ouders als ouders niet fout hoeven te zijn, ook al was hun politieke keuze fout.
Deze opeenvolging van lezingen weerspiegelde dus de ontwikkeling die Herkenning doormaakte: eerst aandacht voor oud leed, schuldgevoelens en het gevoel er niet te mogen zijn, vervolgens aandacht voor wat er werkelijk gebeurd is. En daarna kwam er, vanuit een hervonden innerlijk evenwicht, ruimte om verder te kijken en nieuwe dingen te proberen. Overigens zien we in deze jaren ook, heel vanzelfsprekend, een grote dankbaarheid jegens de niet-lotgenoten die ons een hand toestaken; ik zeg met nadruk 'vanzelfsprekend', want wij waren er niet aan gewend en zij gaven blijk van een groot gevoel voor rechtvaardigheid en realiteit, hoewel ze daarvoor uit eigen kring vaak heftige verwijten te horen kregen. Waardering en dankbaarheid mag echter niet beperkt blijven tot de mensen van buiten die ons steunden. Ik wil hier ook nog enkele namen noemen van lotgenoten die veel voor Herkenning hebben gedaan en rond deze tijd vertrokken uit bestuur of Werkgroep. Het is onmogelijk iedereen te vermelden, maar een paar moeten in ieder geval worden genoemd. Ik denk dan aan Ruud Schouten en Tanja van Koppenhagen, die bijna vanaf het begin vele taken vervulden. Ruud onder andere als telefoondienst, penningmeester en gespreksbegeleider. Tanja als secretaris, telefoondienst, regiomedewerkster, lid van de redactie van het Bulletin en vele andere klussen.

"Het dossier: inzien bleek belangrijk".

Een ander aspect van het zoeken naar 'wat er (werkelijk) gebeurd is' was het inzien van de dossiers van onze ouders en grootouders bij het ministerie van Justitie. Aanvankelijk ging dit mondjesmaat: het was ongebruikelijk, je moest een uitvoerig verzoek indienen en het was in die tijd voor de meesten van ons een enorme stap om zichzelf tegenover vreemden als (klein)kind van een NSB'er te manifesteren. De ambtenaren echter (achtereenvolgens de heren Stolk, De

Roo en later Van Rijn) bleken neutraal en vriendelijk en zo nodig behulpzaam te zijn, dus dat viel mee. In de loop der jaren zijn veel van onze lotgenoten de dossiers gaan inzien en hebben ervaren hoe zinvol het was feiten uit hun verleden of dat van hun naaste familie te leren kennen, vooral als de betrokken (groot)ouders er zelf niet over wilden of konden praten. Feitenkennis bleek voor de verwerking waardevoller te zijn dan ontkennen of angstig fantaseren. Toen men er bij het ministerie dan ook over begon te denken vijftig jaar na de oorlog de dossiers maar eens te vernietigen, is daar mede vanuit Herkenning heftig tegen geprotesteerd. De dossiers waren en zijn belangrijk voor de kinderen en kleinkinderen, maar ook als bron van historisch onderzoek. Gevolg van die protesten is dat het archief nog steeds bestaat, weliswaar bij een andere rijksdienst, maar toegankelijk onder dezelfde privacy-beschermende voorwaarden als voorheen.

Een ander manier van 'over de schutting kijken' waren de contacten met andere organisaties. Van tijd tot tijd bleven er gesprekken met ICODO plaatsvinden, maar er kwamen ook andere contacten: met de 'Kinderen van de Japanse Bezetting en de Bersiapperiode' en niet te vergeten met de 'Kinderen van Duitse Militairen', die bij Herkenning begonnen waren maar zich na enkele jaren hadden afgescheiden omdat hun vragen en problemen toch wat anders lagen - met name het zoeken naar de vaders speelde bij hen een belangrijke rol. Gonda legde contact met de Israëlische professor Dan Bar-On, wat onder andere leidde tot contacten met een Duitse zelfhulpgroep voor kinderen van nazi's en de start van het nog steeds bestaande Internationale Bulletin.

"Weer een stapje verder".

Zo was het langzamerhand 1994 geworden, een volgende mijlpaal in onze geschiedenis. Rond die tijd vertrokken Dick Woudenberg en Hans Sonneveldt uit het bestuur! Hans had jarenlang de regiomedewerkers begeleid. Aansluitend op het NIZW-onderzoek was subsidie van de overheid aangevraagd en uiteindelijk gekregen, zodat het werk van Herkenning met steun van een kantoor en een betaalde medewerker (of eigenlijk twee parttimers) doeltreffender kon worden gedaan.

Dick Woudenberg werd opgevolgd door Hans Donkersloot, die bestuurlijke ervaring had maar ook goed bekend was met het werk van Herkenning en de achtergronden daarvan. Ook had hij voortreffelijk werk verricht in de adviesgroep bij het NIZW-project en als adviseur van het bestuur inzake de subsidieaanvraag. Er kwamen nog meer nieuwe bestuursleden: Trees Vorst, die kantoorruimte voor ons vond in Utrecht en hielp bij de inrichting, en Tine Bookelman, die al jaren verantwoordelijk was voor de landelijke telefoonlijn.
Kortom, Herkenning ging een nieuwe fase in, met nieuwe mogelijkheden.

Karin Bruggeman

Het kantoor: secretariaat, ontmoetingsplaats, bibliotheek, vergaderruimte en trainingslokaal. Herkenning vanuit de anonimiteit naar een eigen voordeur.

4 mei 1995, 50 jaar na de oorlog leggen Hans Donkersloot en Coen Blom als genodigden bloemen bij het Nationaal Monument op de Dam. De officiële erkenning zichtbaar.

De bibliotheek waar men zich kan verdiepen in de historische en maatschappelijke achtergronden van wat ons bezighoudt. Een gerichte verzameling boeken en scripties van lotgenoten. Verder geschiedenisboeken, video-, geluidsbanden en krantenknipsels.

Vlaggen op 5 mei, is voor veel lotgenoten nog steeds moeilijk. "stel je voor, ik als kind van een NSB-er de vlag uitsteken". Gelukkig geld dit niet meer voor iedereen!

ERVARINGSDESKUNDIGHEID EN PROFESSIONALITEIT 1995 - 2001

"Het scherpe beeld van 'goed' en 'fout', dat nu zo dikwijls ons oordeel over de oorlog bepaalt, berust op wijsheid achteraf. Toentertijd was alles minder duidelijk: het verzet was niet algemeen; immers de meesten verkozen zo gewoon mogelijk door te leven in de hoop vooral zelf te overleven. Hun ogen keken daarom soms de andere kant op wanneer op klaarlichte dag duistere dingen gebeurden. Later droegen zij de verborgen schaamte in zich mee. Anderen werden willoos slachtoffer van het regime. Zij hadden geen keus: het brute geweld trof mensen zonder onderscheid. Sommigen kozen totaal verkeerd; na vijftig jaar dragen de volgende generaties daarvan nog de littekens. Als mensen worden gesteld voor een onafwendbare keus tussen goed en fout, is er geen zekerheid dat zij de juiste beslissing zullen nemen."

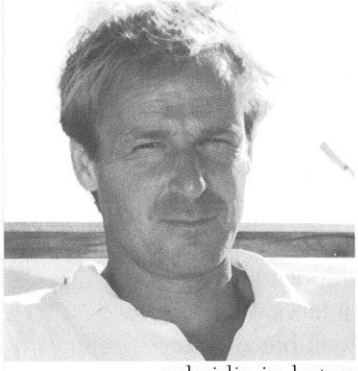

Paul Mantel

Aldus koningin Beatrix in de kerst-toespraak van december 1994. Op 1 januari 1995 startte de subsidie aan Herkenning voor een periode van vijf jaar. Officiëler kon de erkenning van de schade voor de 'navolgende generaties' niet worden.
Deze bevestiging was zeer welkom. Rondom de toekenning van de subsidie in het najaar van 1994 was er immers flink wat commotie geweest. Het besluit viel ongelukkigerwijs samen met het sluiten van de Wet Uitkeringen Vervolgingsslachtoffers (WUV). De kinderen van de slachtoffers konden daardoor geen aanspraak meer maken op deze bijstand. In de media uitten vertegenwoordigers van organisaties van vervolgden en verzetsdeelnemers hun onbegrip. Men vond het vooral 'wrang' dat de twee besluiten samenvielen. Wrang zou het moment ook op een andere manier zijn: het was immers net voor het jubileumjaar 1995, vijftig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Bij de Ombudsman in Hilversum stroomden de telefoontjes binnen van mensen die hun verontwaardiging lieten horen. Columnisten schreven dat kinderen van 'foute' ouders maar voor zichzelf moesten zorgen. "'Het Verzet' hekelt het subsidiebesluit", schreef Het Parool, en de Telegraaf wist te melden dat "de subsidie gebruikt gaat worden ter versterking van de eenheid onder de kinderen van oud-NSB'ers", daarbij welbewust suggererend dat men 'de rijen weer wilde sluiten'.
De erkenning werd dus ook ingeluid met de bittere ondertoon die zolang de boventoon was geweest en die subsidie onmogelijk had gemaakt. Beide uitingen van publieke belangstelling onderstreepten zo op hun eigen manier de noodzaak van de activiteiten van Herkenning. "De overstap van de rationele erkenning: 'ook zij hebben hulp nodig' naar de emotionele aanvaarding van de onschuld is begrijpelijkerwijze niet eenvoudig", reageerde een van onze vrijwilligers in het Nieuw Israëlitisch Weekblad.

"Een andere historische situatie".

Niettemin was er in 1995 een duidelijk andere historische situatie ontstaan. In Europa en ook in Nederland werden de gevolgen van de val van de Muur tussen oost en west in 1989 merkbaar in het publieke debat. De communistische heilstaat bleek onweerlegbaar een farce waar hele generaties in hadden geloofd. Daarmee kwam het goed-foutdenken -

het vijanddenken uit de oorlog - dat tijdens de culturele revolutie van de jaren zestig en zeventig zo sterk werd verbonden met links en rechts, met progressief en reactionair, waarmee het een zwaarwegend politiek belang kreeg, in een ander licht te staan. Er begon toen een nog steeds voortdurende onttakeling van deze polariserende manier van de wereld begrijpen. Hierover is het laatste woord nog niet gezegd en geschreven.

"Feestelijke opening van het kantoor in Utrecht".

Hoe dan ook was 1995 een hoogtepunt in de erkenning van de lotgevallen van nakomelingen van 'foute' ouders. De twee werknemers die de stichting Werkgroep Herkenning met behulp van de subsidie aan kon stellen, werden dan ook feestelijk aan het werk gezet met een receptie op 1 juli ter viering van de opening van het kantoor in Utrecht.

Bij deze gelegenheid waren, behalve veel lotgenoten en officiële vertegenwoordigers van betrokken organisaties, ook de mensen aanwezig die zich in voorgaande jaren 'belangeloos' voor ons ingezet hadden. Mensen zoals Tineke Wibaut-Guilonard en W.L. Brugsma, die een verzetsachtergrond hadden en die zich opnieuw geroepen hadden gevoeld om op te komen voor mensen die onrecht werd gedaan. Beiden zijn er niet meer, maar ze zijn onvergetelijk voor de Werkgroep omdat ze, in de jaren waarin zelfrespect voor velen van ons nog niet zo vanzelfsprekend was, een autoriteit en een 'recht van spreken' met zich meebrachten die veel aarzelende lotgenoten over de drempel hebben geholpen.

"Subsidie: middel en doel".

Het doel van de subsidie was duidelijk: het bevorderen van hulpverlening, bekendheid geven aan de problematiek en het verbeteren van de kwaliteit van de organisatie. Het geld was niet direct bedoeld voor de diverse projecten, maar diende om het kantoor en de werknemers te betalen. Dit zou dan het middel zijn waarmee de doelen te bereiken waren.
Maar is dat ook gelukt? Eind 1999 is er een verantwoording van de subsidie geschreven voor het Ministerie Van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS, de opvolger van WVC). Wat daarbij opvalt is dat er in de jaren 1995, 1996 en 1997 een flinke toename van de activiteiten te zien was. De gespreksgroepen waren praktisch over het hele land verspreid en voorzover er nog sprake was van 'witte plekken' op de kaart van Nederland, werd er een plan van actie voor bedacht. Er was alom lotgenotencontact op landelijke dagen en -weekenden; er waren bijeenkomsten rondom bepaalde thema's. De derde generatie diende zich steeds meer aan en er was zelfs een partnergroep in voorbereiding. Eind 1997 startte een geschiedenisgroep met een voorzichtige poging onze erfenissen uit het verleden onder te brengen in het meer algemene verhaal van de oorlogsjaren. In 1995, het jubileumjaar, was ook de belangstelling van de media ongekend groot en er waren voldoende vrijwilligers die wilden meewerken aan interviews en programma's. Ons verhaal werd dan ook breed uitgemeten.
Zichtbaar is dat in die eerste jaren van de subsidie lang gekoesterde plannen omgezet werden in concrete activiteit. Erkenning kwam er van vele kanten. De Werkgroep ondernam met name in de richting van allerlei organisaties die zich bezighouden met de gevolgen van de oorlog, initiatieven tot het leggen

van contacten en het verbeteren van de verstandhouding. Daarnaast werd er gebruik gemaakt van de mogelijkheid grote mailings onder hulpverleners te verspreiden. Zo vestigde Herkenning zich in deze jaren nadrukkelijk als informatiepunt voor lotgenoten die zich bij de hulpverlening meldden.

"700 belangstellenden: een mijlpaal".

In de uitwerking van de verschillende plannen werd het nieuwe zelfbewustzijn van de vrijwilligers en begunstigers (de mensen die een jaarlijkse bijdrage betalen) voor veel mensen zichtbaar. De respons van lotgenoten die hierdoor gesterkt voor het eerst contact zochten met de Werkgroep, kende een voorlopig hoogtepunt in 1997 toen er tegen de zevenhonderd belangstellenden in het bestand van de Werkgroep te tellen waren.
In het voorjaar van 1995 kreeg de Werkgroep ook een uitnodiging van het Nationaal Comité 4 en 5 mei om aanwezig te zijn bij de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam. De avond van de 4e mei is voor veel lotgenoten een met tegenstrijdigheden beladen moment in het jaar. Hoevelen zijn er niet die nadrukkelijk vermeden hebben in de buurt te zijn van een van de vele monumenten waar de slachtoffers uit de oorlogsjaren herdacht werden? Hoevelen wisten zich eigenlijk niet goed raad met zichzelf tijdens die twee minuten stilte? Op de avond van de 4e mei in 1995 liepen de voorzitter en vice-voorzitter van Herkenning, Hans Donkersloot en Coen Blom, 'namens hen' temidden van hoogwaardigheidsdragers naar het Nationaal Monument om er de bloemen te leggen ter herdenking van de oorlogsgeschiedenis en ter bevestiging van onze waardigheid.

Op het landelijk weekend van dat jaar hield professor Hans Blom, historicus, auteur van de voordracht In de ban van goed en fout, en later in dat jaar benoemd tot directeur van wat toen nog het RIOD heette, de jaarlijkse lezing. Daarin gaf hij een kort en helder overzicht van de geschiedenis van het verwerken van de oorlog door de Nederlandse samenleving. In zijn verhaal werd duidelijk hoe, naast alle erkenning die de kinderen van 'foute' ouders dat jaar ten deel viel, hun familieverleden in veel opzichten ook nog een taboe was en dat voorlopig nog wel blijven zou. De geschiedschrijving van de oorlog is nu eenmaal alleen mogelijk vanuit een moralistisch standpunt, waarbij het perspectief vanuit de beleving van de tegenpartij zeer problematisch is. Daarmee blijft de voor velen van ons belangrijke vraag hoe onze ouders er destijds toe gekomen zijn slechts gedeeltelijk te beantwoorden.
In het kantoor werd niettemin een opgewekt begin gemaakt met het verzamelen van boeken en scripties die het verhaal van de tweede en derde generatie bevatten. In de afgelopen jaren is de collectie flink uitgebreid, waarbij we ons zoveel mogelijk beperkt hebben tot ego-documenten en documentatie die direct van toepassing is op de doelgroep. Daarnaast is er de samenwerking en uitwisseling met de professionele bibliotheek van het ICODO in Utrecht, waar documentatie en achtergrondliteratuur is ondergebracht over alle groeperingen die met oorlogsgevolgen te maken hebben

"Een echt inloopcentrum is het nooit geworden".

Een echt inloopcentrum, zoals men dat zich aanvankelijk voorstelde, is het kantoor nooit geworden. De bezigheden van de werknemers gaven geen ruimte

De tekeningen in dit gedenkboek zijn van Lies Rosen (pseudoniem).

Om alles te verwerken, of zoals ze zelf zegt:"om mijn hoofd boven water te houden", ben ik vanaf 1985 gaan tekenen, "krasjes gaan zetten". Aanvankelijk alleen bomen, vanaf 1988 nam ik les aan de Vrije Academie en na de dood van mijn beide ouders kreeg ik behoefte om mijn herinneringen en dromen in tekeningen om te zetten. Met behulp van KOMBI, waar ik sinds 1997 in gespreksgroepen steun vind, heb ik mijn tekeningen op volgorde gelegd en van teksten voorzien.

Wij zijn erg blij dat we toestemming hebben gekregen om een drietal tekeningen in ons gedenkboek op te mogen nemen. Een map met reproducties van al haar tekeningen is in het bezit van Herkenning. Wellicht gaat daar in de toekomst nog iets mee gebeuren, het zou goed zijn, ze verdienen het, ze zijn prachtig!

Herfst 1943: "het 2e bombardement op ons huis in Berlijn"

voor ad hoc-bezoekjes en gesprekken. Deze opvang is gebleven bij de regiomedewerkers en bij Karin Bruggeman, die de landelijke telefoon in de jaren 1995-1999 beheerde. De bibliotheek is ook geen leeszaal geworden. Uitwisseling van de documentatie gebeurde vooral via de post. Wel is er veel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om geluids- en videobanden af te spelen in het kantoor.

"Herkenning internationaal".

In 1995 verscheen het eerste Internationale Bulletin. Op initiatief en onder redactie van Gonda Scheffel-Baars, die in voorgaande jaren veel internationale contacten had opgedaan, werd Herkenning uitgever van een uniek kwartaalblad, waarin in het Duits en Engels verslag gedaan werd van wat zich in andere landen aan activiteiten van kinderen van 'foute' ouders ontplooide. Gonda onderhoudt al sinds de jaren tachtig contacten met lotgenoten in allerlei landen, maar ook met mensen die zich vanuit allerlei disciplines interesseren voor de gevolgen van de oorlog voor navolgende generaties. Mensen die inmiddels vaak tot beroemdheden op hun vakgebied zijn uitgegroeid, zoals Dan Bar-On, Pierre Rigoulot en Judith Kestenberg.
Bijdragen aan het blad kwamen er al snel uit veel landen in Europa, uit Israël en de Verenigde Staten. Zo werd een belangrijke mogelijkheid geboden om de meestal zeer geïsoleerde ervaringen breed te vergelijken en te relativeren. We konden ons via het blad realiseren dat zoiets als een Werkgroep voor 'kinderen van foute ouders' een in de wereld nog niet bestaand fenomeen was en dat initiatieven tot organisatie daartoe in andere landen slechts heel moeizaam van de grond zijn gekomen. Een niet onbelangrijk besef als ons geduld weer eens op de proef werd gesteld.

In januari 1997 was een delegatie van Herkenning in Berlijn, waar een grote internationale conferentie over de erfenis van de holocaust (voor de meeste mensen het brandpunt van de Tweede Wereldoorlog) voor de Naoorlogse generaties werd gehouden. Na afloop van deze bijeenkomst, waarbij Herkenning zich nadrukkelijk manifesteerde, werd besloten tot een internationaal netwerk van tweede- en derde-generatieorganisaties te komen. Daarbij lag de nadruk op de joods-Duitse relaties. De ervaring die Herkenning heeft, als een van de weinige groepen die zich vanuit het perspectief van 'kinderen van foute ouders' hebben georganiseerd, bleek echter een welkome bijdrage te kunnen zijn.
Uit deze activiteiten is in 1999 een conferentie in Wenen gevolgd waarin de contacten tussen de verschillende groepen is bestendigd.

"De maatschappelijke kant van onze problematiek".

In 1996 werd voor het eerst serieus werk gemaakt van de noodzaak een soort 'laatste fase' in de taakstelling van de Werkgroep concreet te maken. Na de eerste vijftien jaar, waarin in de beschermde omgeving van de spreek- en gespreksgroepkamer een basis van zelfbewustzijn was gelegd, waren we toe aan een periode waarin we meer en duidelijker gericht zouden zijn op maatschappelijke integratie: "Naast de bestaande 'eerste lijns- en eerste fase'-opvang die voor de meeste nieuwkomers natuurlijk noodzakelijk blijft, willen we er naar streven minder kwetsbaar te zijn in de bij tijden onontkoombare publieke discussie over de oorlog." De grondslag tot dit voornemen vormde het idee dat we voor een volwaardige emancipatie niet om de noodzaak heenkomen ons ook te richten op de 'maatschappelijke kant van de proble-

matiek'. We moesten ons met de taboes en de barrières, zoals die er 'in de maatschappij' ten aanzien van een open benadering van 'foute' ouders nog altijd zijn, bezig gaan houden. De tendens in de publieke opvattingen om van een collaborateur een karikatuur te maken blijkt voor de kinderen van hen immers vaak een hindernis in de waardering van die ouders en soms uiteindelijk in zelfwaardering. Een volwassen identiteit lijkt in deze opvatting alleen mogelijk als men zich raad weet met deze hindernissen.

"De andere kinderen van de oorlog".

In deze periode lag de nadruk op het bespreekbaar maken van de hindernissen voor samenwerking en contacten leggen met andere 'kinderen van de oorlog': "Vanuit een ontluikende interesse en een gevoel van verbondenheid in het besef hoe diep de wonden zijn die bij kinderen in en na oorlogssituaties kunnen worden geslagen" (zoals Hans Donkersloot dat hoopvol formuleerde). Naast de al bestaande contacten met de zogenoemde zusterorganisaties, met leden die een vergelijkbaar gestigmatiseerde achtergrond hebben, werd gezocht naar uitbreiding en verdieping van de contacten met andere tweede-generatie-organisaties.
Het bovengenoemde gevoel van verbondenheid bleek in deze jaren geen loze kreet. Er kwam steeds meer besef van de ontwrichting die de oorlog in families teweeg kan brengen. Veel daarvan blijkt soms vergelijkbaar te zijn voor de verschillende categorieën.
Voor veel lotgenoten is deze 'herkenning' een bekend fenomeen. Er is een groot aantal onder ons die joodse vrienden hebben, of bleken te hebben, of vrienden met ouders met een verzetsachtergrond of kampervaringen. Hoewel een afgrond ons lijkt te scheiden, blijkt alleen al de aanwezigheid van de gapende afgrond van de oorlogsgebeurtenissen in het familieverleden een mogelijkheid te zijn tot herkenning.
De vraag wat met deze erfenis te doen, kon vaker gemeenschappelijker beantwoord worden dan bij voorbaat verondersteld werd.
In 1996 bleek het mogelijk voor de organisaties van de verschillende categorieën om elkaar te ontmoeten. Op 30 november werd in de Rode Hoed in Amsterdam een Tweede Generatie-dag georganiseerd. Op deze eerste 'officiële' ontmoeting, die werd ingeluid door minister Borst van VWS, manifesteerde men zich met informatiestandjes en culturele voorstellingen. Het contact was bewust zeer vrijblijvend. De mensen voor wie de bovengenoemde herkenning niet zo vanzelfsprekend was, konden zo eerst eens rustig de kat uit de boom kijken en eventueel terloops toenadering zoeken.

In oktober 1998 volgde een tweede manifestatie Naoorlogse Generatie, die dit keer mede door Herkenning werd georganiseerd. Deze bijeenkomst was nadrukkelijk wel bedoeld voor uitwisseling. Er waren verschillende workshops en de deelnemers hadden van te voren een boekje ontvangen met interviews vanuit de acht invalshoeken: verzet, joods, Sinti, Indisch, collaboratie en Japanse, Duitse en geallieerde militairen. Zo kon men zich al enigszins verdiepen in het perspectief van de ander.

Deze ontmoetingsdagen waren eigenlijk dermate succesvol, dat een vervolg in 2000 vooral een herhaling bleek te zijn van de eerdere ontmoetingen. De spanning van de eerste keren was weg, de vraag diende zich aan wat ons nu eigenlijk (nog) precies te doen stond.

"Het Bulletin: herkenning voor veel lotgenoten".

Het Bulletin van de Werkgroep heeft door de jaren heen verschillende gezichten gekend. Deze werden in hoge mate bepaald door de verschillende eindredacteuren van het kwartaalblad en door de stand van zaken in de ontwikkeling van de positie van 'kinderen van foute ouders'. Onder Jelle Theunisz, die in september 1996 overleed, waren er zo veel mogelijk verhalen van lotgenoten te lezen. Het aantal begunstigers van de Werkgroep is altijd veel hoger geweest dan het aantal mensen dat aan landelijke en regionale dagen of aan gespreksgroepen mee heeft gedaan. Het blad had vanaf de eerste jaren van Herkenning een belangrijke functie als informatie- en verwijzingsbron én als enig uitwisselingsmedium van verhalen en daarmee letterlijk van herkenning voor veel lotgenoten. Het is ondoenlijk om die verhalen in samenvatting recht te doen, maar ze lijken in hun tekening van die éne gebeurtenis, dat éne cruciale moment, vooral zelf een samenvatting te zijn van de manier waarop men de ervaringen een plaats heeft gegeven. Het zijn verhalen die soms tientallen jaren zijn meegedragen en die alleen al daardoor beladen zijn met een betekenis die ver uitstijgt boven het dramatische moment zelf. Eén verhaal, waarin een ervaring verteld wordt die voor veel van de 'kinderen van' herkenbaar zal zijn, willen we hier nog eens herhalen:

"Twee straten verder dan oma's huis was een schuine stenen muur waar vaak kinderen speelden. Oma had ons verboden om daar naar toe te gaan. De reden van het verbod werd niet verteld, en hoewel mijn zusje en ik brave kinderen waren, die precies aanvoelden hoe we ongemerkt in oma's huis konden wonen, was er toch een dag waarop we er belandden. ik weet niet hoe we het durfden, maar op een dag waren we er.
Ik herinner me nog dat er een vliegtuig laag over kwam en dat mijn zusje en ik diep bukkend op de stenen wal liepen, wetend dat vliegtuigen bommen gooien.
Toen opeens was er die rij vrouwen. Wel vijftig. Of honderd. Of misschien maar twintig. Naast de rij vrouwen liepen mannen in uniform en met geweren. Misschien politie. Ik wist het niet. Maar wel voelde ik dat er iets bijzonders aan die vrouwen was. Zij waren in het grijs/zwart gekleed, maar zeker weet ik dat niet. Wij bleven staan kijken tot de vrouwen de bocht om gingen en in de laatste rij plotseling beroering ontstond. Hard gegil. Mannen die eerst naast de vrouwen liepen, grepen de gillende vrouw en sleurden haar mee in de rij. Hardhandig want ze vocht en gilde uit alle macht. We zagen geweren op haar gericht. Mijn zusje en ik stonden daar en keken toe hoe mama al gillend om de bocht verdween.
Ik weet dat we zonder woorden en zonder emotie naar oma's huis zijn gegaan. En nu ik dit schrijf, voel ik nog steeds geen emotie."

NN (naam en adres bij redactie bekend)

Na Jelle nam journalist Wim Scheurer de eindredactie van het blad over. Daarmee veranderde zowel de inhoud als de vormgeving. Wim wilde meer berichtgeving over 'het veld' waarbinnen wij werkzaam waren. In veel opzichten is dit gelukt, het Bulletin oogde al snel veel 'journalistieker' door de verslaggeving van projecten die werden ondernomen, door berichtgeving over de bestuurlijke voornemens en door interviews. Wim zon ook op een andere vormgeving van ons hardkaftig en in bescheiden A5-formaat uitgebrachte blad. Er werd een tijdschrift nagestreefd in formaat en opmaak. Er is hiermee druk geëxperimenteerd en op het moment dat Wim plot-

seling kwam te overlijden, in 1999, bestreek het blad weliswaar de verslaggeving van alle ontwikkelingen binnen en buiten Herkenning maar een voor iedereen aanvaardbare vormgeving was nog niet gevonden. Vanaf 1999 is de eindredactie bij het kantoor terechtgekomen en daar gebleven; de redactie is jammer genoeg nog altijd op zoek naar uitbreiding.

"Professionele hulpverlening van buitenaf".

Ten aanzien van de professionele hulpverlening heeft Herkenning de afgelopen jaren grote inspanningen gedaan. Hulpverleners zijn op de hoogte gebracht van de problematiek van kinderen en kleinkinderen van 'foute' ouders en van de activiteiten van Herkenning.

Het NIZW-onderzoek (zie het hoofdstuk van over de periode 1985-1994) uit 1993 liet zien dat hulpverleners in hun opleiding niet of nauwelijks op de problematiek werden voorbereid. Op verschillende manieren is daarom getracht hulpverleners te bereiken. In een reeks van mailings zijn folders verstuurd naar de huisadressen van zo'n achtduizend psychiaters en psychologen. Een deel van hen vroeg om meer informatie. Zij ontvingen de informatiebrochure van Herkenning. Ook zevenhonderd zorginstellingen hebben folders en/of brochures ontvangen. Alle Riaggs ontvingen meerdere brochures, ter verspreiding in hun afdelingen. De verwijzing naar Herkenning door hulpverleners is dan ook toegenomen.
Daarnaast zijn directe contacten gelegd met een aantal hulpverleningsinstellingen die voor ons van belang zijn, waaronder het maatschappelijk werk van Stichting Burger Oorlogsgetroffenen (SBO) en de Stichting Pelita die zich richt op de mensen die uit Indië kwamen. Aan de maatschappelijk werkers van de Stichting '40-'45 werd voorlichting gegeven over onze doelgroep. Zorg Onderzoek Nederland en de VOG adviseerden ons over de beste wijze van benadering van hulpverleners in de regio. Ook met de telefonisch opvangdiensten van S.O.S en Korrelatie bestaan goede relaties, alsmede met een aantal Riaggs met een speciale belangstelling voor onze problematiek (Kennemerland, Emmen, Rotterdam). Tot slot heeft Herkenning een uitvoerig pilot-project gedaan in Drenthe om te onderzoeken of rechtstreekse samenwerking met de hulpverlening ter plaatse zowel een ingang zou geven naar lotgenoten die ons nog niet kennen als zicht op verbetering van de hulpverlening.

Door dit alles is bij hulpverleners een grotere bekendheid met Herkenning ontstaan. Dat geldt echter in veel geringere mate voor de inhoudelijke kanten van onze problematiek. Nog steeds is de kwaliteit van de opvang door de algemene hulpverleningsinstellingen daarom op z'n best onduidelijk.
Aanvankelijk gingen we er vanuit dat we met de door ons opgebouwde ervaring een ondersteunende rol konden spelen voor de hulpverlening. De waarschuwingen op dat punt van landelijke zorgkoepels bleken echter op waarheid te berusten: Riaggs en andere uitvoerende instanties achtten zich in voldoende mate toegerust om de manifeste hulpvraag, die in de praktijk niet zo groot is, op te vangen.
Extra voorlichting vanuit een zeer specifieke doelgroep werd, gezien het grote aantal doelgroepen waar men mee te maken heeft, als een te grote belasting ervaren.
Daarnaast is geconcludeerd dat door de instroom van nieuwe hulpverleners - voor wie de Tweede Wereldoorlog veelal geen deel van het eigen bewust-

zijn meer uitmaakt - er behoefte is aan continue, terugkerende voorlichtingsactiviteiten. De pilot in Drenthe leerde ons dat het apart benaderen van hulpverleners alleen voor onze doelgroep niet goed werkt. Onze voorlichtingsactiviteiten moesten dus ingebed raken in een groter geheel, en de vier inhoudelijk deelaspecten - voorlichting, consultatie, opleiding en onderzoek - zouden in samenhang aangepakt moeten worden. Herkenning kon dat niet alleen, zij heeft dan ook contacten gelegd met het ICODO en de ' tweede generatie'-leerstoel bij de Katholieke Universiteit Nijmegen om hiervoor oplossingen uit te werken. In een latere fase is een integratieplan met het ICODO uitgewerkt.

"De grenzen bereikt".

In de loop van 1997 merkten we dat de grenzen van de mogelijkheden van de Werkgroep bereikt werden. De pogingen van bestuursleden en vrijwilligers om de activiteiten, zoals voorgenomen, meer te richten op allerlei vormen van contacten naar buiten en om ons meer te richten op de emancipatorische kanten van de taak van Herkenning, stuitten op allerlei beperkingen.
Het aantal mensen met onze achtergrond dat daadwerkelijk naar buiten wil treden is bijvoorbeeld niet zo groot als we wel zouden willen. Veel van de vrijwilligers hebben rekening te houden met familie die hier nog problemen mee heeft. Een ander fenomeen dat zich heeft laten gelden is de begrijpelijke keus van mensen om na de turbulentie van de verwerking van het verleden te genieten van de nieuw verworven rust. Activiteiten die gericht zijn op emancipatie in de maatschappij vergen een inzet en doelgerichtheid die opnieuw een beroep doen op energie en aandacht, die niet zo vanzelfsprekend op te brengen zijn. Voor veel vrijwilligers zijn de kernactiviteiten van de Werkgroep, die gericht zijn op lotgenotencontact en herkenning, ook een herhaling. Die activiteiten brengen weliswaar nieuwe contacten met zich mee, maar bieden inhoudelijk niet veel anders dan in eerdere jaren.
In zekere zin ook is de laatste fase van emancipatie natuurlijk erg ingewikkeld. Het oorlogsverleden is niet alleen voor de lotgenoten vaak nog 'levend verleden'. Alleen al het feit dat er zoiets als een 'publieke discussie' rondom de oorlog bestaat, duidt er al op dat de verwerking van de Tweede Wereldoorlog als collectieve ervaring van de Nederlanders nog geen verleden tijd is. Talloos zijn de voorbeelden waarin de gevoeligheden rondom uitleg en interpretatie van de oorlog duidelijk blijken.

"Emancipatie een taaie zaak".

Bij alle wetenschappelijkheid die in de geschiedschrijving nagestreefd wordt en die zich vooral laat gelden in de enorme omvang van de literatuur over de oorlog, lijkt het ook per definitie emotionele geschiedschrijving. Het vergt dus een emotionele betrokkenheid die misschien juist daarom slechts tijdelijk op te brengen is. Tegelijkertijd hebben we moeten concluderen dat het decennia-lange isolement van de groep diepe sporen heeft nagelaten. Er zijn meer emancipatiebewegingen geweest die een dramatisch omslagpunt kenden in de publieke erkenning. Zo'n plotselinge wending leek ons niet ondenkbaar, gegeven de rechtvaardigheid van onze 'zaak'. De Tweede Wereldoorlog heeft echter nog wel meer en diepere sporen getrokken in de verhoudingen tussen mensen. Ons verhaal past dan ook binnen een groter verhaal waarin nuancering en erkenning ten aanzien van de aanstichters van de 'onvergelijk-

Voorjaar 1946: "in een goederenwagen terug naar Nederland".

bare' ellende problematisch is. Een zekere afhankelijkheid binnen dit grotere verhaal is onmiskenbaar en een plotselinge wending als gevolg van de inzet van onze vrijwilligers is dan ook niet te voorzien. Emancipatie is in ons geval een taaie zaak. Het gaat niet alleen om het doorbreken van taboes, maar ook om het benoemen van wat nu eigenlijk precies de vrijheid nog belemmert.

"De oorlog als toetssteen".

Adriaan van Dis gaf op 4 mei 1998 tijdens een lezing in de Nieuwe Kerk een interpretatie van een van die belemmeringen: "Soms lijkt het wel of iedereen de oorlog naar zich toe wil trekken. Alsof iedereen die erge oorlog wil annexeren. In de literatuur, de media, tijdens de geschiedenisles. De generaties van na de oorlog hebben er klaarblijkelijk behoefte aan zich voor te stellen hoe zij zich onder dergelijke omstandigheden zouden gedragen. Fatsoenlijk natuurlijk. Alleen al daarom zijn veel jongeren tot op de dag van vandaag anti-Duits. Onze annexatiedrift heeft in ieder geval een goedkoop vijandbeeld opgeleverd. De oorlog als zwart sprookje waarin we ons allemaal beter mogen voelen. De neiging bestaat het verleden in het heden toe te passen. De oorlog als toetssteen." De verleidingen van een goedkoop vijandbeeld zijn ons bekend. Het nagenoeg gekoesterde beeld van de fascist, de nazi, de NSB'er vormt voor ons een van de hardnekkigste belemmeringen.

"Nieuw beleid: professionele training".

In 1997 en 1998 werd een 'vrijwilligersbeleid-nieuwe stijl' ontwikkeld en geïmplementeerd. Achtergrond van dit beleid was de binnen Herkenning duidelijk gegroeide wens naar meer kwaliteit binnen de organisatie - en juist dat begrip staat dan ook centraal in het nieuwe vrijwilligersbeleid.
Zo is er in 1998 een begin gemaakt met de omschrijving en afbakening van de verschillende vrijwilligersfuncties, inclusief taken en bevoegdheden. De nieuwe vrijwilligers zijn voor het eerst in het bestaan van Herkenning gestructureerd en planmatig opgevangen en door de coördinator begeleid in de organisatie. Op een drietal plaatsen in het land zijn regionale supervisiegroepen van de grond getild. Daarnaast heeft een professioneel trainingsbureau ongeveer twintig van onze vrijwilligers kunnen begeleiden op trainingsweekenden rondom communicatie en presentatie. Tegelijkertijd werd door een van de bestuursleden een breed opgezet plan voor interne en externe communicatie gemaakt. Daarmee was de Werkgroep in theorie voorbereid op wat haar aan nieuwe taken te wachten stond (en staat).

"De geschiedenisgroep: meer inzicht in het verleden?"

Een belangrijk initiatief met betrekking tot onze op emancipatie gerichte koers ging van start met de geschiedenisgroep, die in 1998 voor het eerst bij elkaar kwam. De Themagroep Geschiedenis werd opgezet om tegemoet te komen aan de (groeiende) behoefte van lotgenoten om enerzijds meer inzicht in het verleden te krijgen, en anderzijds weerbaarder te zijn in de publieke discussie over de Tweede Wereldoorlog. Herkenning heeft zich heel lang juist niet willen inlaten met de geschiedenisdiscussie, omdat men zich er te kwetsbaar in voelde. Ook in de Werkgroep zelf was de geschiedenis een onderwerp dat vermeden werd. In het historisch debat was inmiddels echter meer ruimte voor nuancering, waarmee er ook meer aandacht is gekomen voor het

verhaal van collaborateurs.
De aanvankelijke opzet van de themagroep werd geleidelijk losgelaten: een strikt geschiedkundige benadering van onze achtergrond bleek voor velen toch te beperkt. De directe persoonlijke ervaringen spoorden vaak zo weinig met wat er in de literatuur en in musea werd aangetroffen, dat er al snel behoefte was aan ruimte voor het persoonlijk verhaal. Daarmee werden de bijeenkomsten onvermijdelijk meer therapeutische gespreksgroepen. Voor een aantal mensen was dit een grote teleurstelling, maar ook een eerste confrontatie met het feit dat 'onze geschiedenis' nog niet echt in de boekenkasten te vinden is. Een rationele academische benadering van deze historiografische lacune bleek daardoor niet echt goed mogelijk. Dat de waarde van de geschiedenisactiviteiten vooral bleek te liggen in de emotionele omgang met het besef van deze lacunes in de geschiedschrijving, was niet aan iedereen besteedt.

"1999: een bestuurlijk rampjaar".

1999 was een jaar waarin de Werkgroep om meerdere redenen de stand van zaken opmaakte. Tegenover de subsidiegever moest niet alleen verantwoording afgelegd worden over de besteding van vijf jaar subsidiegeld, ook de noodzaak van een eventuele verlenging van de subsidie moesten we aannemelijk maken. Voor de Werkgroep zelf was het noodzakelijk een reëel beeld te krijgen van wat ons nog te doen stond, en wat daarvoor noodzakelijk zou zijn.
We ontkomen er niet aan op deze plaats een overzicht te geven van de ontregelende en schokkende gebeurtenissen in de tweede helft van 1999. Halverwege dat jaar, toen we op het punt stonden daadwerkelijk aan de taken te beginnen, werd het bestuur getroffen door het overlijden van bestuurslid Wim Scheurer en de constatering van een levensbedreigende ziekte bij voorzitter Hans Donkersloot. In die periode werd ook bestuurslid Karin Bruggeman die, naast het beheer van de Landelijke Telefoon een zeer actieve bestuursfunctie had, door een zogenoemde tia gedwongen het rustiger aan te doen. Op 1 januari 2000 was het afscheid gepland van het merendeel van het oude bestuur, men had er immers allen een periode van langer dan vijf jaar op zitten. Het werven van nieuwe bestuursleden ging zeer moeizaam, opvolgers waren in het najaar van 1999 nog niet in zicht. Door de omstandigheden gedwongen moest het zittend bestuur een appèl doen op een aantal mensen om, al was het dan tijdelijk, zitting te nemen in het bestuur.

Eind 1999 werd een van de twee coördinatoren ziek, hetgeen een paar maanden later helaas resulteerde in zijn vertrek bij de Werkgroep. Daarnaast bezorgde de overdracht van de financiële administratie, die voortaan met een nieuw computerprogramma beheerd zou gaan worden, voor onvoorziene complicaties. Voeg bij dit alles de voorgenomen koerswijziging richting deelname aan de publieke discussie, de onduidelijkheden in de concretisering hiervan, de bijbehorende verlangde cultuuromslag in de vrijwilligersactiviteiten, en het mag duidelijk zijn dat in deze periode een zekere vertwijfeling zichtbaar kon worden.
Marcel Kemp, die namens de Contactgroep Kinderen van Duitse Militairen in het bestuur was gekomen, nam de taken als (voorlopig) voorzitter op zich. In de ronduit moeilijke en onzekere periode van halverwege 1999 tot eind 2000, heeft hij samen met Jacqueline Bonekamp, en in een latere fase Wil Bernards, Frida Keersemaker en Marijke Hoekman, niet alleen de reguliere bestuurstaken op zich geno-

men, maar ook de verlenging van de subsidie weten te bewerkstelligen.

"De tweede subsidietermijn, op de valreep".

De evaluatie van de periode 1995-2000 in juli 1999 werd nog geschreven door Hans Donkersloot. Hierin constateerde hij dat een aantal doelstellingen uit het begin van de subsidieperiode zijn verwezenlijkt: de bekendheid van de Werkgroep was groter geworden, de samenwerking met andere organisaties met (gedeeltelijk) vergelijkbare belangen was aanmerkelijk verbeterd en de regionale spreiding van de Werkgroepactiviteiten was toegenomen. Er was een begin gemaakt met een op stabiliteit gericht vrijwilligersbeleid. Wat betreft de algemene hulpverlening kon na deze periode vastgesteld worden dat de inhoudelijke kwaliteit ten behoeve van de doelgroep nog aanzienlijk kon verbeteren.

Één van de conclusies was ook dat professionele ondersteuning in deze fase nog niet gemist kon worden. Niet alleen waren de voorwaarden daartoe, zoals die de Werkgroep voor ogen stonden, nog niet bereikt, maar met de afnemende beschikbaarheid van vrijwilligers vertegenwoordigde het kantoor in de loop van de jaren de continuïteit in het vastleggen en vergroten van de kennis omtrent de problematiek van de 'kinderen van foute ouders'. Wel lag er inmiddels een uitgewerkt voorstel om de faciliteiten van Herkenning op termijn onder te brengen bij het ICODO, dat immers gespecialiseerde hulp biedt aan mensen die direct en indirect door de gevolgen van de oorlog zijn getroffen.

In september 1999 kwam het activiteitenprogramma voor het jaar 2000 tot stand. Daarin is ook in grote lijnen uiteengezet wat, tot 2004, de belangrijkste taken van de Werkgroep zijn om de eigen overbodigheid (als maatschappelijke instelling én als gesubsidieerd orgaan) op termijn mogelijk te maken. De overheid streeft ernaar in 2004 alle categorale hulpverlening, dat wil zeggen al de voor de verschillende categorieën bestaande organisaties, onder te brengen bij de algemene geestelijke gezondheidshulpverlening. Met de visie die in deze verslagen en voorstellen duidelijk gemaakt werd, kon het bestuur de minister ervan overtuigen dat de Werkgroep nog steeds een onmisbare functie vervulde in de 'normalisering' van de gevolgen van de collaboratie. Zo kwam op de valreep van de eeuwwisseling een tweede subsidietermijn tot stand.

"Tot op het allerlaatst".

De verslagen en voorstellen die de minister hebben overtuigd, zijn in overwegende mate tot stand gekomen door de doelgerichte en deskundige inzet van Hans Donkersloot. Ook in de periode dat hij al volledig in beslag werd genomen door de strijd tegen zijn ziekte, wist hij het bestuur nog te wijzen op cruciale voorwaarden voor de verlenging van de overheidshulp. Het voortbestaan van Herkenning als doelmatige hulporganisatie vormde voor Hans een belangrijke motivatie. Het ging hem aan zijn hart. In die laatste maanden voor zijn dood op 1 februari 2000 stelde hij de betekenis van het 'foute' familieverleden voor zichzelf nog scherper dan hij al deed. Hij zag daarmee ook helder voor zich wat de Werkgroep kon bijdragen aan de verwerking van de gevolgen van de oorlog, bijdragen aan ondersteuning van lotgenoten en aan de dialoog met anderen. De ontwikkeling die Hans de laatste jaren als voorzitter van de Werkgroep doormaakte, stelden hem in staat

Telefonische hulpdienst:
voor velen het eerste gesprek over de foute familieachtergrond met een "buitenstaander". Het zijn vaak relatief korte maar intense contacten die voor de vrijwilligers die de telefoon beheren en degenen die bellen even veel vergen als belangrijk zijn.

Landelijke weekenden:
tijd voor wat diepergaande contacten, waarbij het er soms heftig aan toe ging en tijd voor ontspanning.

Trainingen:
Bij de deskundigheidsbevordering van vrijwilligers hoorden trainingen door professionals. Deze foto is van een training door Coen Blom: "familie-opstellingen", waarbij de betrokkenen in een rollenspel familierelaties opnieuw kunnen ervaren.

juist een begin van een nieuwe persoonlijke vrijheid te ervaren. Het is schrijnend te weten dat die vrijheid hem daagde, maar dat hij er niet volledig aan toegekomen is.

"Vier Kerntaken".

De vier kerntaken voor de periode 2000-2004 zoals die in het subsidieverzoek zijn vastgelegd, betreffen:

1: Lotgenotencontact in een beschermde, veilige, omgeving. Nieuwe belangstellenden moeten in staat gesteld worden hun verhaal te doen in een omgeving die hen daartoe alle ruimte biedt en waarin voldoende ervaringsdeskundigheid aanwezig is om hen de gelegenheid te geven op hun eigen manier het verleden een plaats te geven.

2: Een vrijwilligersbeleid dat gericht is op het voortbestaan van een vrijwilligersorganisatie voor lotgenotencontact na 2003.

3: Integratie van de zorgvoorzieningen in de reguliere hulpverlening voor oorlogsgetroffenen. De expertise en de ervaringsdeskundigheid zoals die de afgelopen twinitg jaar bij Herkenning zijn gegroeid, moeten worden ondergebracht en verspreid bij de hulpverlening.

4: De bevordering van emancipatie in brede zin door het aangaan van dialoog met anderen en het deelnemen aan de publieke discussie.

Het nieuwe bestuur, dat op 1 januari 2001 is aangetreden, heeft zich, na uitvoerige discussies, vastgelegd op activiteiten die gericht zijn op verdere integratie. Het meest effectief lijkt het daarbij om zich te richten op de taboes die er nog zijn.

"Grijs verleden, de commotie".

Exemplarisch voor die taboes zijn de perikelen rondom de publicatie in het voorjaar van 2001 van "Grijs verleden" van Chris van der Heijden. Hierin wordt eigenlijk gepleit voor het in kaart brengen van de overwegende grijstinten waarin het doen en laten van de Nederlanders in de jaren 1940-1945 te vatten is. Talloze schakeringen van grijs die, tussen de zwarte en witte polen die de oorlogstijd hebben geconserveerd tot een even monumentaal als ontoegankelijk verleden, te weinig zichtbaar en erkend zijn. De mogelijkheid het grijze verleden genuanceerd en in detail te tekenen, is immers voorwaarde voor de volgende generaties om dit verleden, en de inderdaad monumentale betekenis ervan, levend te houden.
In de reacties op de publicatie van Grijs Verleden manifesteerde zich eens te meer 'het verzet' tegen aantasting van het al decennialang bestaande gepolariseerde beeld van de oorlog. Eens te meer werd ook getwijfeld aan de intenties van de auteur, immers kind van een 'foute' vader. De commotie rond het boek richtte zich vooral op de mogelijke aantasting van oude vanzelfsprekendheden, het verschuiven van grenzen van wat hierin mogelijk en wenselijk is. Daarbij werd zichtbaar dat de stand in de wetenschap niet spoort met de vanzelfsprekendheden in de publieke opinie, die nu eenmaal nog steeds een politiek gewicht hebben dat veel onderzoekers doet terugdeinzen.

"Van grijs naar genuanceerd".

Vanuit de Werkgroep is het idee ontstaan om te proberen in samenwerking met het NIOD, het Historisch Nieuwsblad, wellicht met Chris van der Heijden, te werken aan een omslag in het denken

Dick Woudenberg: *Dick was voorzitter in de roerige periode 1982-1994. Vooral in de beginperiode was alle verondersteld herkenning van elkaar ook vaak een bron van misverstanden. Dick wist gelukkig bijna iedereen aan te spreken en de tegenstellingen ondergeschikt te maken aan het gemeenschappelijk belang. Voor velen was Dick, behalve lotgenoot toch zoiets als een vader of een grote broer. En velen van ons hadden daar, vooral in die jaren, een enorme behoefte aan.*

Marcel Kemp *(1999-2001). Door Hans gevraagd het voorzitterschap (tijdelijk) over te nemen heeft Marcel de werkgroep door een zeer zware periode weten heen te slepen. Een zeer moeizame bestuurswisseling, en bestuurlijke koersverandering, een onzekere subsidieverlenging, zieke vrijwilligers en een zieke kantoormedewerker, deden een sterk appèl op zijn doortastendheid. Op 1-1-2001 echter, was er een zo goed als nieuw en enthousiast bestuur, de subsidie was verlengd en is er een aantal bestuurlijke kerntaken vastgesteld die een duidelijke lijn aanbrengen in wat ons nog te doen staat.*

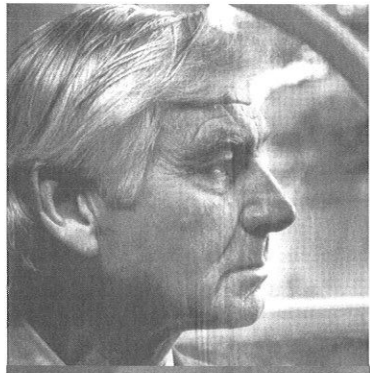

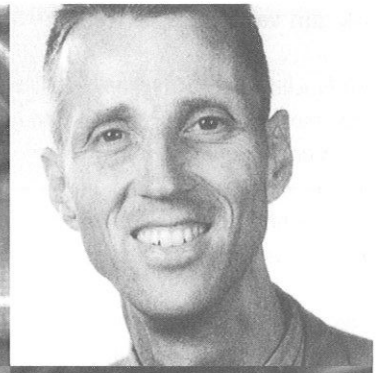

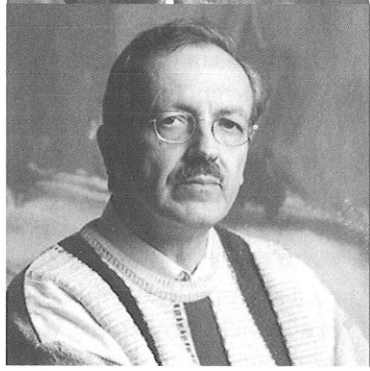

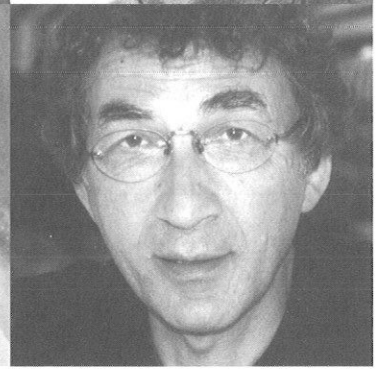

Hans Donkersloot *(1994-2000). Hans nam het bestuur van Dick over toen Herkenning al meer bekend en geaccepteerd was. Of de sterk rationeel ingestelde, en veel jongere, Hans zich kon meten met zijn charismatische voorganger was nog wel aanleiding voor velen tot twijfel. Zijn bestuurlijke en politieke inzichten echter, in combinatie met een soms jongensachtige charme, namen al snel iedere aarzeling weg. Herkenning vestigde zich, met name door Hans, als een sterke organisatie, zowel naar binnen als naar buiten. In 1999 werd bij Hans een dodelijke ziekte geconstateerd. Daaraan overleed hij op dinsdag 1 februari 2000.*

Erwin Puts *(2001-). Voor Erwin gaf het idee dat de werkgroep zou verdwijnen omdat er geen bestuur meer was de doorslag om zich beschikbaar te stellen als voorzitter. Aan de slag met een zo goed als vernieuwd bestuur komt zijn ervaring als manager de werkgroep in deze periode zeer goed van pas.*

STICHTING

werkgroep

HERKENNING

over de oorlog en de gevolgen daarvan, waardoor het mogelijk is voor de groep van 'fouten' en familie het verhaal te doen binnen een algemeen en dus publiek kader dat voor henzelf herkenbaar is.
Grofweg wordt de zwart-witte norm van professor De Jong daarbij ingeruild voor het zwart-grijs-grijs-witte kader van Van der Heijden. Simpel gezegd is het voor de meeste mensen die 'fout' waren in de oorlog onmogelijk om een plaats te vinden in het schema van De Jong, omdat dit te karikaturaal is. Het is echter heel goed mogelijk om, in het besef van de fouten die gemaakt zijn (welke dan ook), een gerechte plaats te vinden in het schema van Van der Heijden. De ene norm nodigt beslist niet uit om te vertellen, terwijl de andere dat juist wel doet.
Een omslag in het denken over de oorlog waardoor het mogelijk wordt het grijze, en in ons geval vaak donkergrijze, verleden een plaats te geven, doorbreekt de nog bestaande taboes. Een geaccepteerde vorm van invulling van het grijze verleden maakt ook dit verleden toegankelijk voor volgende generaties.

Paul Mantel

De kinderen van Duitse militairen en Nederlandse moeders deelden vaak niet in het huwelijksgeluk.

EMOTIES SPELEN NOG ALTIJD EEN GROTE ROL

Sinds juli 1998 vindt de Contactgroep Kinderen van Duitse Militairen (CKDM) onderdak bij de Werkgroep Herkenning. De groep kinderen van Duitse militairen werd opgericht in 1990, maar is altijd een vereniging in oprichting gebleven. De moeilijkheden die kinderen van Duitse militairen en Nederlandse moeders ondervinden bij de verwerking van hun achtergrond, houden uiteraard verband met dezelfde mechanismen die voor 'kinderen van foute ouders' spelen, al zijn er ook belangrijke verschillen. Kinderen van Duitse militairen delen om te beginnen een niet te verbreken verbondenheid met gebeurtenissen waaraan zij persoonlijk part noch deel hebben, maar die op traumatische wijze gedurende meer dan vijf jaar leven en dood van miljoenen mensen in Europa hebben bepaald. Hoewel in principe iedereen via ouders of grootouders op een bepaalde manier met WO II verbonden is, blijkt deze verbondenheid vooral een grote rol te spelen bij nakomelingen van daders en van slachtoffers. De intensiteit van de gevoelens van woede en haat, wanhoop, schaamte en schuld, verbijstering en onmacht, die het leven van individuele burgers gedurende de oorlogsjaren kenmerkten, maakte het in de periode vlak na de oorlog juist bij de meest direct betrokkenen moeilijk om ze te verwerken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zelfs nu - ruim vijftig jaar na dato - een deel van de emoties nog altijd openlijk of meer verborgen een rol speelt bij de met daders/meelopers (en ook slachtoffers) verwante tweede (en zelfs derde) generatie.

Marcel Kemp

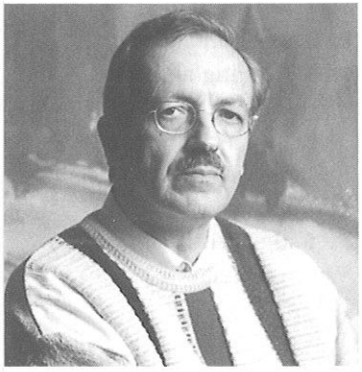

"Niet alleen zwijgen"

Het zo kenmerkend zwijgen als antwoord van vele van de ouders op de naoorlogse collectieve woede en minachting, kennen de meeste van de kinderen van Duitse militairen en Nederlandse moeders (net als 'kinderen van foute ouders') uit eigen ervaring. In onze situatie had het naoorlogse zwijgen nog een speciale eigen kleur. Het had namelijk tot gevolg dat niet alleen geen normale communicatie tussen ouders en kinderen over 'het gebeurde' kon plaatsvinden, maar dat ook de voor elk kind zo noodzakelijke helderheid over het ouderschap zelf op z'n minst verstoord en vaal zelfs geheel verdonkeremaand werd. Velen werden als baby afgestaan aan familieleden of vreemden, kwamen terecht in kindertehuizen, of vormden het 'startkapitaal' voor een na de oorlog haastig door de moeder gesloten huwelijk met het oogmerk om een 'zo gewoon mogelijk' gezin te stichten.
De bochten waarin moeders en stiefvaders of verzorgers zich wrongen om de schijn van normaliteit hoog te houden, grensden aan het ongelooflijke. Er zijn kinderen die het geheim rond hun afkomst bij het eindexamen aan de vreemde naam op het diploma merkten. En er zijn er die zich een leven lang 'anders' dan hun broers en zusters hebben gevoeld. Er zijn er tenslotte ook die pas na de dood van hun moeder iets van de ware toedracht rond hun verwekking en geboorte gewaar werden.

"Verwerking: wie was mijn vader?"

Naast de gevoelens en vragen die samenhangen met de oorlog zijn er dus gevoelens en vragen rond de

identiteit. Wie was mijn vader? Wat heeft hij gedaan of gelaten? Als verwerking te maken heeft met communicatie, dan is duidelijk dat met een zwijgende moeder/omgeving en bij gebrek aan een vaderlijk adres dit proces nog eens extra onder druk komt te staan.

Volgens schattingen van adoptiedeskundige Prof. R. Hoksbergen zouden er zo'n twaalf- tot vijftienduizend kinderen van Duitse militairen en Nederlandse moeders moeten zijn. In de acht jaar van het bestaan van de groep zijn hooguit in totaal tweehonderd van hen bereikt. Er is inderdaad moed voor nodig om, buiten de moeder om, bij familie of vrienden, of bij particuliere, of overheidsinstanties, te proberen de identiteit van de vader te achterhalen. Het wordt niet zelden als confronterend gezien en als verbreking van de loyaliteit beleefd. Degene die zou verwachten dat de overheid of hulpverlenende instanties zich begripvoller zou opstellen, vergist zich: als je niet het gevoel krijgt tegengewerkt te worden omdat je een kind van een Duitser bent, dan loop je altijd nog de kans op reacties in de sfeer van: "Waar begint u aan?.... zou u dat allemaal wel oprakelen?... Wat wilt u eigenlijk, u hebt toch zelf een gelukkig gezin?

"De zoektocht: nog een lange weg te gaan".

Naast het leren omgaan met de feitelijkheid van de eigen verbondenheid met WO II, is er dus de zoektocht naar de eigen vader. Eigenlijk moet de volgorde worden omgekeerd, want voor de meesten begon het proces met het zoeken, lotgenoten ontmoeten en je verhaal soms voor het eerst kwijt kunnen. Pas in het verlengde hiervan kan er langzaam iets groeien van verwerking - en daarmee samenhangend bevrijding - van schuldgevoelens en van het kenmerkende 'er niet mogen zijn'.
Wat de zoektochten betreft is er nog een lange weg te gaan: de regels voor de privacy worden in Nederland en in Duitsland zo strikt gehanteerd dat archieven in het geval van kinderen van Duitse militairen zelden geopend worden. De contactgroep zal zich in de strijd om dit 'recht om te weten' blijven onderscheiden van de rest van Herkenning, al hopen de mensen van de contactgroep op ondersteuning en daarmee op meer 'maatschappelijk gewicht' bij hun eis tot openheid.

Op belangrijke punten staan 'kinderen van foute ouders' en kinderen van Duitse militairen er echter hetzelfde voor. Er was bij sommige lotgenoten enige aarzeling over aansluiting bij Herkenning: lang niet alle moeders hebben een nationaal-socialistische achtergrond, sommigen waren gewoon verliefd op een (Duitse) man. In de praktijk ondervonden vrijwel alle kinderen van Duitse soldaten, die de contactgroep bekend zijn, eenzelfde soort bejegening als 'kinderen van foute ouders'. Een bejegening die teruggaat op de pijnlijke lotsverbondenheid van daders en slachtoffers tóén. Een bejegening die, zeker vlak na de oorlog, niet anders vertaald kon worden dan met behulp van een vast en stigmatiserend patroon van denken in termen van 'nationaal-socialisme Duitsers-fout'.

"De contactgroep toegelicht"

De contactgroep is erg beperkt gebleven: zo'n 25 tot 30 financieel bijdragende leden. Na gelukte (of mislukte) zoektochten haakten velen weer af. Het blijft kennelijk voor veel mensen belastend om met deze achtergrond 'aan het werk' te blijven. Als je het proces dat zij doormaken, echter als een emancipatie-

proces ziet, kun je dit gegeven ook positiever duiden. Wanneer je hebt aanvaard dat dingen nu eenmaal zo zijn, je ermee naar buiten bent gekomen, en als van binnen de overtuiging heeft post gevat dat jijzelf een waardevol mens bent die beoordeeld moet worden op je eigen daden en niet op die van je ouders, dan moet je misschien op een bepaald moment ophouden jezelf telkens nadrukkelijk als 'anders' en met een 'probleem' te profileren, om niet het risico te lopen het beeld in stand te houden dat de 'ander' van je heeft. Kinderen van slachtoffers zijn niet automatisch en zeker niet op dezelfde manier ook slachtoffer, en datzelfde geldt ook voor kinderen van daders/meelopers. In dit opzicht is een zelfhulpgroep als de contactgroep er een, die als het goed is voortdurend werkt aan haar eigen overbodigheid. Voorlopig lijkt dat laatste ideaal echter nog niet bereikt, en zijn er gelukkig mensen die doorgaan.

"Ondersteuning bij zoektochten".

De laatste jaren bestaan de activiteiten voornamelijk uit ondersteuning bij de zoektochten en uit tweemaal per jaar bijeenkomsten waar nieuwe lotgenoten hun verhaal kwijt kunnen. Specifieke gespreksgroepen met het oog op de verwerking waren er vooral de eerste jaren. Mede door het ver uit elkaar wonen van de leden van de doelgroep en het ontbreken van voldoende gekwalificeerde gespreksleiders bleek het moeilijk om gespreksgroepen continu in gang te houden. De leiding van de contactgroep bezint zich dan ook op veranderingen en hoopt van de expertise bij Herkenning te kunnen profiteren. Tenslotte: een aantal jaren geleden heeft de Contactgroep KDM (CKDM) het initiatief genomen een aantal zusterorganisaties voor overleg uit te nodigen. Dit overleg waarin KOMBI, Herkenning, het JIN (Japans Indische Nakomelingen), Sakura, Bevrijdingskinderen en CKDM participeren, bestaat nog steeds en heeft mede geleid tot het begin dit jaar ontstane brede platform waar alle groepen tweedegeneratie-kinderen-van-de-oorlog elkaar ontmoeten. Deze gang van zaken illustreert hoezeer bij de vaste kern van de contactgroep de interesse en betrokkenheid altijd verder gingen dan bezig zijn met alleen de eigen zoektocht.

Marcel Kemp

Even uitblazen.
Gespreksgroep bij Jacqueline Bonekamp "In de groepen, waar niet wordt gewerkt op therapeutische basis, raken lotgenoten voor het eerst hun verhaal kwijt. Iedereen luistert naar elkaar en de herkenning maakt vrij".

In 1994 verschijnt er een boekje, waarin Mieke de Bree de gevoelens van veel lotgenoten verwoord. Het grote geheim dat men met zich medraagt.

Mieke de Groot werkt mee aan het televisieprogramma "De Buitenwereld", waarin zij teruggaat naar haar ouderlijk huis in de oorlogsjaren. Een aangrijpend portret.

"ZONDER VRIJWILLIGERS GEEN WERKGROEP HERKENNING"

De Werkgroep Herkenning was er niet geweest als niet vanaf het eerste begin de vrijwilliger zich had aangediend. Volgens Ds. Klamer was inzet dringend nodig om 'verscholen' kinderen van in de oorlog politiek foute ouders aandacht te geven. Er moest aandacht komen voor "een van de meest door god verlaten groepen". Zonder Dick Woudenberg, Duke Blauwendraad, Tine Bookelman, Gonda Scheffel-Baars, om maar een paar bekende namen te noemen, zou hetgeen Ds. Klamer in 1981propageerde, geen kansen hebben gekregen. Dan zou er geen telefonische opvang zijn gekomen. Dan zouden er geen gespreksgroepen zijn ontstaan en geen weekenden georganiseerd. Dan zou er geen subsidie zijn verkregen om de kantoorfunctie, die past bij elke organisatie uit te oefenen.

Jacqueline Bonekamp

"Als je al drie zinnen achter elkaar kon zeggen werd je al gevraagd".

Jacqueline Bonekamp, al sinds 1983 actief en nog steeds erg betrokken bij de Werkgroep, werd al snel na de start als vrijwilliger gevraagd. Ze ging voor het eerst naar een weekend voor contacten met lotgenoten in een klooster in Ossendrecht. Het was een van de eerste weekenden van de Werkgroep. Heel druk, heel emotioneel. "Er waren weinig vrijwilligers om een groep te begeleiden; iedereen zat nog in een verwerkingsproces". Jacqueline had wel ervaring met het begeleiden van praatgroepen, maar zonder daar zo intens en emotioneel bij betrokken te zijn. "Als je al drie zinnen achter elkaar kon zeggen werd je al gevraagd", zegt ze nu gekscherend. Zo erg zat men te springen om vrijwilligers. Ze heeft er nooit spijt van gehad, dat ze 'ja' zei. Ze begeleidt nog steeds groepen met veel plezier. En zoals het haar is vergaan zo zal het bij veel vrijwilligers zijn geweest.
Momenteel telt de werkgroep die deze primaire taak verricht zo'n 25 tot 30 vrijwilligers. Vijf voor de telefonische hulpdienst en zo'n vijf en twintig als regio- en groepbegeleider.

"Iedereen luistert naar elkaar en de herkenning maakt vrij".

Een emotioneel wankele periode, een scheiding, verlies van werk is kennelijk een tijd waarin oorlogsherinneringen makkelijk de kop op kunnen steken. Mensen komen soms bij het RIAGG terecht en daar wordt de scheidingsproblematiek aangepakt. Tevens kan, voor de oorlogstrauma's verwijzing naar Herkenning plaatsvinden. "Zo'n gemengde hulpverlening levert het meeste op", is Jacqueline's ervaring. In de groepen, waar niet wordt gewerkt op therapeutische basis, raken lotgenoten voor het eerst van hun leven hun verhaal kwijt. Iedereen luistert naar elkaar en de herkenning maakt vrij. Jacqueline: "Deze bijeenkomsten zijn onze kracht geworden. Je ziet mensen veranderen, steviger worden, ze verliezen hun schuchterheid". Ze begeleidt zo'n 1 à 2 keer per jaar een gespreksgroep, die wat haar betreft het liefst bestaat uit zo'n acht personen, minimaal vier. Meestal komt men bij haar thuis bij elkaar op een avond van 8 tot 10 uur, vaak onder begeleiding van twee vrijwilligers. De eerste twee bijeenkomsten zijn elke week, daarna om de 14 dagen. Jacqueline rekent

even snel uit, dat zij zo 'n 70 à 80 lotgenoten op deze manier tot nu toe heeft begeleid. Voor de totale groep begeleiders zou dit een aantal van om en nabij de 2000 lotgenoten zijn, die eindelijk hun verhaal hebben kwijt gekund,weekenden en Open dagen meegerekend.

"Ander vrijwilligerswerk".

Twee mensen houden momenteel de bibliotheek en archief op orde, op kantoor werken drie vrijwilligers, die het adressenbestand 'up to date' houden en zorgen voor bijv. de verzending van het Bulletin. Voor de website: www.herkenning.nl zijn zo 'n drie vrijwilligers in touw. In het bestuur zitten acht vrijwilligers. Er zijn vier mensen die het bulletin ' maken '. Ook wordt nogal eens een beroep op vrijwilligers gedaan voor een bijdrage aan radio en T.V- uitzendingen. O.a. Mieke de Groot werkte mee aan het T.V.programma "De Buitenwereld". Aan het T.V.programma 'Rondom 10' heeft een aantal mensen meegedaan. "Corry van Dijk heeft toen in twee uitzendingen behoorlijk haar nek uitgestoken", aldus Jacqueline. Het kostte Corry heel veel nawerk. Brieven, telefoontjes.

Ook de jaarlijkse dodenherdenking op de Dam in Amsterdam op 4 mei, 'de erkenning ' wordt door vrijwilligers bezocht.
Eén keer per jaar wordt door alle vrijwilligers een weekend georganiseerd en twee keer per jaar een open dag. Begeleiders van die groepen zijn ook weer allemaal vrijwilligers.
Ten slotte kan niet onvermeld blijven dat nog al wat boeken van vrijwilligers zijn verschenen. Duke Blauwendraad-Doorduyn schreef haar eigen verhaal op in: "Niemandsland". Mieke de Bree schreef: "Het vreselijke zwijgen". Gonda Scheffel-Baars publiceerde "Het verleden voorbij". Trees Vorst deed onderzoek bij de populatie van Herkenning. De resultaten daarvan publiceerde zij in: "Daar praat je niet over".
"Als je je als vrijwilliger aandient is vaak niet goed te overzien waar je aan begonnen bent", weet Jacqueline uit ervaring. Zij vindt dat deze mensen wel eens wat meer in het zonnetje gezet mogen worden. Het kost veel vrije tijd, en soms doet men het naast een volledige baan. Een enkeling is geen lotgenoot.
In totaal beschikt de Werkgroep over ongeveer 50 vrijwillige krachten

"Terugkrijgen en doorgeven".

Jacqueline is erg blij door de Werkgroep goed geholpen te zijn. "Ik heb veel geleerd en ben sterk geworden en dat wil ik doorgeven". Ze vindt het ook nog steeds leuk werkgroepen te begeleiden, "Omdat je mensen zo ontzettend ziet opknappen. Ze komen 'stuk" bij je en gaan "stevig" weer weg. Ze organiseert ook avonden voor echtparen. "Dan kan de andere partij aan een lotgenoot eens eindelijk kwijt hoe moeilijk het soms kan zijn om met een partner met deze achtergrond te leven", want een uitlaatklep ook voor deze lotgenoten is ze van harte gegund. Daarom werkt ze er in haar gespreksgroepen naar toe, dat deelnemers hun oorlogservaringen aan hun kinderen bekend maken. "Anders houden ze een geheim in stand en dat is niet goed. Dit is o.a.een van de redenen dat de derde generatie bij ons heeft aangeklopt."

Netty Krook

"WAAROM IS DE ENE TWEEDE GENERATIE ANDERS DAN DE ANDERE?"

Sinds ik lid ben van Herkenning, word ik regelmatig aangesproken als behorende tot de derde generatie. Ik ben van 1958 en dat maakt mij als kind van een 'foute' vader, dus tweede generatie, blijkbaar anders dan mensen die voor, in of vlak na de oorlog zijn geboren. Hoe zit het eigenlijk met dat onderscheid tussen de generaties? Het simpele gegeven dat je al dan niet kind of kleinkind van een 'foute' ouder bent, is blijkbaar niet genoeg om je in één van beide categorieën in te delen. Waarom is de ene tweede generatie anders dan de andere?

Selma Hindedaal

Het verschil is waarschijnlijk niet of je kind of kleinkind 'van' bent, maar of je de oorlog hebt meegemaakt of de directe gevolgen van de collaboratie aan den lijve hebt ondervonden.
Mijn ouders hebben elkaar leren kennen nadat mijn vader zijn straf had uitgezeten. Hoewel hij nooit afstand heeft gedaan van zijn oorlogsverleden, wilde hij met mijn moeder een nieuwe start maken. Tegenover ons, de kinderen, bestond het verleden niet meer en het duurde tot mijn zeventiende voor ik erachter kwam wat zijn geschiedenis was. Het geheim werd goed bewaard. Ook in het dorp waar wij een deel van onze jeugd doorbrachten en waar zijn familie als 'fout' bekend stond, hebben wij als kinderen lange tijd niets gemerkt.
Dit typeert meteen een belangrijk verschil met de oudere tweede generatie. Zij hebben zelf als onschuldige in een kamp gezeten, moesten vaak een geheim bewaren ten opzichte van de buitenwereld of werden anderszins direct aangesproken op daden die de hunne niet waren. Ik ben nooit door andere kinderen uitgescholden, gepest bedreigd of uitgesloten omdat mijn vader 'fout' was geweest. Oudere lotgenoten die dat wel hebben meegemaakt, zullen vanuit die ervaringen bij elkaar een herkenning vinden die ze bij de jongeren missen.
Wij, de kinderen van de jaren vijftig, zestig en zelfs zeventig komen uit een ander tijdperk: de opbouw, vooral niet terugkijken maar schouders eronder, en later het protest en het ik-tijdperk. "Wat hebben zij nou meegemaakt?!", vroegen velen van de oudere tweede generatie zich af. Dat is nu voor mij als 'kind van' redelijk eenvoudig te beantwoorden. Ik ben opgegroeid met een geheim in een gezin waarin nauwelijks werd gecommuniceerd, onwetend, zonder verleden of familiegeschiedenis, explosieve situaties thuis, en - toen ik het wist - loyaliteitsconflicten, schaamte en schuld.

"Het verschil is groot".

Ik heb wel het grote geluk 'oudere jongere' te zijn in een tijd dat therapie bijna net zo gewoon is als boodschappen doen. Ik heb ook nog het 'geluk' gehad dat mijn therapeute erop aandrong contact op te nemen met de Werkgroep, waar ik dankzij de gesprekken met ouderen en leeftijdsgenoten de puzzel heb kunnen leggen.
Voor de oudere tweede generatie is dat wel anders geweest. Zij hebben veelal op eigen kracht zeer ingrijpende ervaringen moeten verwerken. Hun kinderen komen nu bij de Werkgroep. Deze kleinkinderen, de zogenoemde derde generatie, staan ver van de oorlog. Natuurlijk is het ook voor hen erg pijnlijk zich te realiseren dat hun opa of oma heeft meege-

werkt aan een misdadige oorlog. Toch ligt het probleem voor deze generatie anders. Het loyaliteitsconflict bijvoorbeeld speelt op een ander niveau dan met een ouder en lijkt in dat opzicht minder ingrijpend. Zij hebben in het gezin waarin ze opgroeiden gevoeld dat er iets aan de hand was. Zij zijn geconfronteerd met de problemen van hun ouders, maar konden niet benoemen waar dat aan lag. De ouders hebben het veelal niet bespreekbaar gemaakt. Het is - nog steeds - geen onderwerp dat ouders makkelijk aansnijden. Ook nu nog worstelen mensen met de vraag of en wanneer ze hun kinderen vertellen dat opa fout was.

"Wat komt waar vandaan?".

Deze derde generatie heeft het in een bepaald opzicht erg lastig. Hun problematiek is uitermate diffuus en moeilijk te herleiden tot specifieke gebeurtenissen of situaties. Zij zijn geconfronteerd met de complexe verwerkingsprocessen van hun ouders, zonder dat ze er weet van hadden. Een directe link naar de oorlog is nauwelijks te leggen. Toch komen ze naar Herkenning, omdat ze het gevoel hebben dat de gevolgen van de oorlog een belangrijke rol spelen in hoe hun eigen persoonlijkheid is gevormd, dat de problemen waarmee hun ouders worstelden aan hen zijn doorgegeven. Ze hebben het gevoel dat ze met iets zijn opgescheept wat niet van hen is, wat niet stoelt op hun eigen ervaringen.
Tegelijkertijd worstelen ze met de vraag in hoeverre hun problematiek nu in relatie staat tot de oorlog of dat ieder kind met hetzelfde had kunnen zitten. Het is een vraag die ook ik mijzelf vele maken heb gesteld. Wat komt waar vandaan? Wat bindt ons bij Herkenning? Het blijft lastig daar een antwoord op te geven. Misschien zoekt de derde generatie Herkenning op om dichter bij de bron te komen, om hun ervaringen met generatiegenoten te delen, maar ook om te ontdekken wat er achter de wereld van hun ouders zit. In die zin is het waardevol dat de verschillende generaties in de Werkgroep met elkaar in gesprek kunnen komen, iets wat misschien in het eigen gezin te beladen is.

Selma Hinderdael

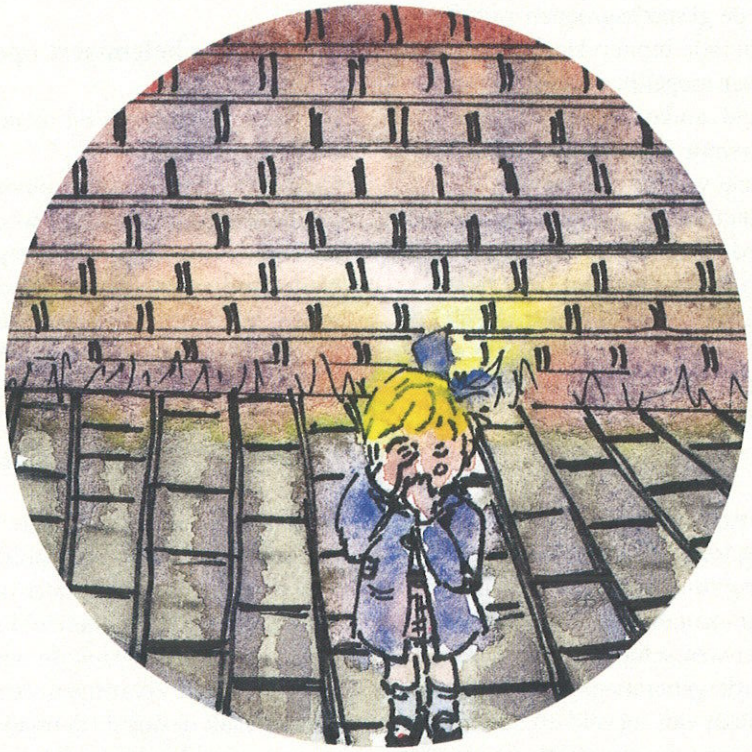

Mei 1947: Pleegkind: "vergeten uit school te halen. Van 12 tot 4 gewacht".

"WAAR ZITTEN WE EIGENLIJK MEE?"

Vanaf 1985 meldden zich geleidelijk meer jonge mensen aan bij de Werkgroep Herkenning. Deze na-oorlogse generatie bestond zowel uit kinderen als kleinkinderen van 'foute' (groot)ouders. Sommigen zijn zowel kind als kleinkind.
Aanvankelijk werden de gespreksgroepen van deze generatie binnen Herkenning voor zover mogelijk op leeftijd ingedeeld, zodat tweede en derde generatie soms in één groep aanwezig waren. Gaandeweg bleek echter dat de problematiek van de derde generatie anders lag dan die van de tweede. Om deze reden besloot het bestuur vanaf 1995 de derde generatie als groep te erkennen, en deze groep mensen de ruimte te geven hun specifieke problematiek serieus te nemen en te onderzoeken.

Wendela Weidema

1995 was een symbolisch jaar, vijftig jaar na de oorlog. Dat gaf aanleiding tot veel publiciteit, waaronder een televisie-uitzending over de 4 mei-herdenking. Daarin werd een derde-generatiegenoot geïnterviewd. Deze aandacht heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat in die tijd veel derde-generatiegenoten zich meldden bij Herkenning. Rian van Ineveld en Selma Hinderdael hebben daarop de organisatie en opvang van de derde generatie op zich genomen.
In 1998 werd besloten dat de derde generatie het best vertegenwoordigd kon worden in het Herkenning-bestuur door een lid van deze generatie. Annemieke Zeilstra heeft deze rol op zich genomen, later nam Marijke Hoekman het over. Samen met Wendela Weidema poogt zij nu de belangen van de derde generatie te behartigen.
Er worden gemiddeld drie keer per jaar derde-generatiebijeenkomsten georganiseerd. Sinds 2000 heeft de derde generatie een aparte rubriek in het Bulletin van Herkenning.

"Taboesfeer belemmert openheid".

De derde generatie is bij uitstek opgevoed in het zwart-wit-denken.
De geschiedenis van de holocaust liegt er niet om, en het dader-slachtofferbeeld werd zowel op school als daarbuiten overduidelijk meegegeven. De 'foute' Nederlanders waren per definitie een verdoemde groep. We schrijven waren, omdat er de laatste twintig jaar, zij het moeizaam, toch pogingen worden gedaan over te gaan tot een nuancering van het beeld van de diverse gebeurtenissen in en rond de Tweede Wereldoorlog.

Marijke Hoekman

In de meeste gevallen maakte de taboesfeer het voor onze ouders heel zwaar om over dit deel van de familiegeschiedenis openheid te geven. Daarnaast waren de oorlogs- en na-oorlogse ervaringen van onze ouders vaak dermate traumatisch en met schuld beladen dat ze nauwelijks anders konden dan die ervaringen verdringen. Vele derde-generatiegenoten kwamen er dan ook pas als volwassenen achter wat er bij hun ouders en/of in hun gezin van herkomst gespeeld had. De meesten van onze ouders zijn zich er doorgaans niet van bewust dat hun verdrongen trauma spanningen

heeft veroorzaakt in het gezin en hebben hun trauma ook beslist niet aan de kinderen door willen geven. Met deze niet te plaatsen en dus onbegrijpelijke spanningen van de ouders is de derde generatie vaak opgevoed.
Naast en door deze spanningen konden de ouders agressief uitvallen, of andere voor kinderen beangstigende emoties tonen. Sommigen konden door psychosomatische, geestelijke of lichamelijke klachten de zorg voor het gezin onvoldoende waarborgen. Een reactie hierop is dat kinderen emotioneel voor hun ouders gaan zorgen of onnatuurlijk vroeg een eigen leven naast dat van het gezin gaan creëren. Door deze verstoring van het voor een kind wenselijke ouder-kindpatroon vindt de natuurlijke ontwikkeling naar emotionele volwassenheid op een problematische wijze plaats.

Ook voor de derde generatie is het nog steeds heel moeilijk om de problematiek van het familiegeheim te erkennen en er mee naar buiten te treden. Dat wij reëel gezien als kinderen en kleinkinderen niet op het verleden van onze familie aangesproken kunnen worden, is zo langzamerhand wel algemeen duidelijk. Maar dat het voor ons toch wel heel naar is dat ons beeld van onze vaak ook lieve opa's, oma's, ooms en tantes, zo gruwelijk besmet is met de oorlog heeft men doorgaans niet in de gaten.
De meesten van ons hebben al vroeg leren zwijgen over dat wat bij elk kind het liefste hoort te zijn, lieve ouders, een goed gezin en lieve familie, de basis van ieders bestaan. De stap naar zwijgen over jezelf als kind en vaak ook nog als volwassene, over dat wat jij graag wilt, waar jij behoefte aan hebt, is dan met de bovengenoemde rol-omkering van zorgzaamheid voor je ouders bijna onvermijdelijk.
Velen van ons komen al vroeg met de hulpverlening in aanraking doordat het losmakingsproces van de ouders niet goed is verlopen en omdat het zelfbeeld en daarmee de zelfverzekerdheid - noodzakelijk voor een goed functioneren, bijvoorbeeld in de maatschappij - te ver beneden het gemiddelde is.
Meestal worden leden van de derde generatie er door de hulpverlening op geattendeerd dat hun aan alle kanten verzwegen familiegeheim mogelijk de oorzaak is van het feit dat ze zich niet of met zeer veel moeite staande weten te houden. We worden verwezen naar de Werkgroep Herkenning voor het lotgenotencontact en daarmee een stuk verwerking. Wat we zien is dat we snel na de eerste kennismaking, herkenning, erkenning en ontlading weer afhaken. Een gespreksgroep van zelfs maar drie keer blijkt vaak al geen bestaansrecht te hebben.
Mogelijk komt dat doordat het leven, brood op de plank, het gezin en de sociale contacten of onze psychosomatische, geestelijke en of lichamelijke ongemakken ons weer opslokken. En doordat ook wij maar liever niet geassocieerd willen worden met deze maatschappelijk 'verdoemde' achtergrond. Soms lopen we ervan weg totdat een volgende crisis zich aandient. Het aantal lotgenoten dat relatie- en arbeidsproblemen heeft is opvallend groot, zo ook het aantal dat vroegtijdig in de WAO terechtkomt. Bekend is dat een trauma zich weer meer doet gelden als mensen in een andere levensfase komen. Hoe het in de toekomst met de derde generatie zal verlopen is de vraag. Onduidelijk is ook welke vorm van opvang en ondersteuning de derde generatie dan behoeft. De aanwezigheid van een luisterend en begrijpend oor blijft, gezien het aantal aanmeldingen en de ernst van de daarbij aangegeven problematiek, voor deze groep zeker gerechtvaardigd.

Wendela Weidema en Marijke Hoekman

random
tien

TWAALF JAAR NA RONDOM 10

Corry van Dijk, nu 64 jaar, werkte, toen ze 51 was mee aan het opiniërend T.V.-programma Rondom 10 van de NCRV. Hans Sleeuwenhoek was gespreksvoerder. Er waren, voorafgaand aan de uitzending, gesprekken gevoerd met de discussiedeelnemers, dus ook met Corry. Op het moment van uitzending kwam ze er achter dat niet alleen 'kinderen van foute ouders' waren uitgenodigd, maar dat ook kinderen van verzetsouders en van Joodse ouders aan de discussie deelnamen. Het verraste haar, ze was er niet op voorbereid, maar ze liep er ook niet voor weg en kwam stevig over het voetlicht. Dat bleef zo, ook toen de emoties haar te veel werden en ze haar tranen de vrije loop liet. Ze heeft van haar medewerking nooit spijt gehad. Integendeel. Het heeft haar bijzonder goed geholpen bij haar verwerkingsproces.

"Zo vader, zo dochter"

Ze was vast van plan om het verdriet naar buiten te brengen. Zichtbaar. "We zaten al zo lang met onze kop beneden het maaiveld. De angst van te weten dat je veroordeeld zou worden". Ze wilde er achter komen of ze tegen die veroordeling zou zijn opgewassen. Ze wilde van die angst af. Zij had geen schuld, dat stond (en staat) voor haar als een paal boven water. Dat haar vader NSB-er werd kan niet anders dan beoordeeld worden na een grondig onderzoek naar tijd, plaats en omstandigheden waarin hij en zijn gezin destijds verkeerde. Pas daarna kan je het je permitteren daarover in discussie te gaan en te oordelen. Dat haar vader destijds die keuze maakte, betekent nog niet dat iedereen 'bevoegd' is over die keus te oordelen. En die keus van hem moet je haar niet kwalijk nemen en kan haar niet nagedragen worden. Maar dat gebeurde na de oorlog natuurlijk wel. NSB-kind. Ze kwamen na Duitsland terug in hun eigen dorp te wonen. Dat was overheidsbeleid. Iedereen wist het dus. Haar vader was fout, dus zij ook.

"Goed/fout"

Goed en fout zijn voor haar al lang geen universele, vastomlijnde, voor de hand liggende begrippen meer, waarmee het makkelijk stempelen was. Maar het zat heel diep. Corry vertelt: "Als ik bij de bushalte stond kon iedereen zien, wie ik was. Ik was ervan overtuigd dat op mijn voorhoofd met dikke letters NSB stond". Op school werd ze uitgescholden. Vriendinnetjes mochten van hun ouders niet met haar mee naar huis en zij werd door diezelfde ouders thuis bij vriendinnen geweerd.

Het kwam niet alleen van buiten het gezin bij haar naar binnen. Het zat ook in hun gezin zélf. Corry was nog geen 7 jaar toen de oorlog afgelopen was. Ze kreeg het schuldgevoel van haar ouders met de paplepel ingegoten. Daarnaast werd thuis over het verleden gezwegen als was het een geheim. Het grote geheim, dat haar geweldig onderdrukte en wat haar dicteerde dat ze er eigenlijk niet mocht zijn is nooit onderwerp van gesprek tussen Corry en haar ouders geweest. Haar broers en zussen leven er nog steeds mee. Zij waren dan ook absoluut niet blij met Corry's optreden bij Rondom 10.

"Ik wilde mijn verdriet laten zien"

Dick Woudenberg had haar gevraagd of ze met de T.V.-uitzending mee wilde doen. Ze had ook al in een eerdere uitzending gezeten, maar dat was voor de radio, nog voor Herkenning was opgericht. Ze was een beetje angstig dat die uitzending zich op T.V. zou herhalen, maar dat wilde ze wel aan. Bovendien zou dit de eerste keer zijn, dat "kinderen van foute ouders" zonder van die zwarte blokken voor hun gezicht in het programma zouden zitten. Maar ook dat was absoluut geen bezwaar voor haar. Corry: "Ik wilde m'n verdriet laten zien, kenbaar maken, hoe het zat" en ze hoopte dat ze daar de kans voor kreeg. Tijdens de uitzending kwam die oude emotie weer levenswerkelijk op haar af. Ze mocht er niet zijn. Wat haar gevoel was geweest in al die jaren kreeg ze in de eerste uitzending helaas opnieuw bevestigd. De tweede uitzending, waarin Corry in gesprek kwam met die Joodse mevrouw gaf haar leefruimte. Corry: "Ook leverde het heel positieve reacties op. Dat je eigenlijk gewoon ging huilen. Dat was ook een hele opluchting. Het heeft me tientallen stappen vooruit gebracht in de verwerking".

"Waarom heb je dat niet eerder gezegd!"

De druk die het grote geheim haar opleverde bleef echter niet onopgemerkt. "Ik heb altijd gedacht dat er iets met jou was", hoorde ze na de uitzending van veel mensen terug. "Doordat je leeft met een geheim ben je terughoudend naar mensen. Daardoor word je beoordeeld als koel", legt Corry uit. "Waarom heb je het niet eerder gezegd!", hoorde ze na de uitzending van heel veel mensen terug. Ook kreeg ze een stroom van brieven uit het hele land. "Voor 99,9% waren dat hele fijne reacties. Ook waren er veel reacties van verzetsmensen en Joodse mensen. Ook jongeren schreven hele lieve brieven. Het overgedragen schuldgevoel werd door hen niet bevestigd. Al die reacties hebben me sterk gemaakt!"

De uitzendingen hebben haar bovendien opgeleverd dat ze beter heeft leren kijken naar 'de andere kant'. "Was iemand van Joodse afkomst dan leverde mij dat altijd een schuldgevoel op. Het is zo onterecht". De tweede T.V.-uitzending, n.a.v. de eerste Rondom 10, waarin ze in gesprek raakte met de Joodse mevrouw heeft haar daar kennelijk enorm bij geholpen. Pratend over de man die haar tijdens de eerste uizending onderuit haalde zegt ze: "Ieders eigen pijn is het ergste. Dan groei je niet. Maar slachtoffer te zijn of zieligheid heeft geen enkele zin". Pijn kan dus obstakel zijn voor je eigen en andermans verwerking. Wie haar sinds die uitzendingen ook een stuk verder bracht was de schrijver Primo Levi. Haar schoonzusje raadde haar het lezen van zijn boeken aan. In het kort geeft Corry de kern van zijn verhalen weer: "Geen enkel mens is meer of minder hetzelfde. De omstandigheden bepalen op een zeker moment wat goed of kwaad is".

"Ik doe het niet om mijn kleinkinderen".

Corry weet met overtuiging te vertellen, dat zij nog meer van haar kleinkinderen houdt dan van haar eigen kinderen. Hoewel haar eigen kinderen erg positief stonden ten opzichte van hun moeders coming-out en het ook op hen positieve invloed heeft gehad vertelt ze dat ze na lang nadenken onlangs "Nee" heeft gezegd toen haar opnieuw gevraagd werd mee te werken aan een T.V.-uitzending. "Nee, niet meer opnieuw. Ik doe het niet om m'n kleinkinderen. Ze wéten het wel, maar het grote

publiek hoeft van mij de kans niet te krijgen hun aandacht van zichzelf af te leiden". Ze vertelt ervan overtuigd te zijn, dat degenen die haar haten dat in het derde en vierde geslacht nog steeds doen. Niet haar, maar haar kleinkinderen. "Het haatdragendste deel is het deel, dat nog nooit iets heeft meegemaakt en wat ik heb meegemaakt geeft zicht op andere harteloosheid. Het respectloze en de afwijzing die ik heb ontmoet, daar wil ik mijn kleinkinderen tegen afschermen". Zij zal ze in ieder geval bijbrengen, dat ze niet te snel over anderen moeten oordelen. "Wat is het voor een mens, daar gaat het om. Dat is positief. Dat leverde het mij op!"

"Mij heeft het warmte gegeven".

"Nestwarmte, het betekende een soort thuiskomen. Je kon daar zo onbevangen zijn. Het begrip is daar en dat voel je. Mij heeft het warmte gegeven. En nog. Ik raakte, toen ik een jaar of 35 was in een depressie en toen ben ik gaan zoeken. Dat heeft een jaar of twee, drie geduurd. Toen hoorde ik dominee Klamer sr. op de radio. Hij vertelde, dat Herkenning was opgericht en toen kon de wond open. Als ik niet bij Herkenning was terecht gekomen was ik, denk ik, ziek geworden".

Netty Krook

ERVARINGEN MET GESPREKSGROEPEN

"Ik hang de vlag uit op 4 en 5 mei en schaam mij niet meer".

Pas toen ik vijftien was ontdekte ik bij toeval dat mijn biologische vader nog leefde. Ook toen was het moeilijk om iets meer over hem te weten te komen omdat mijn moeder weigerde er veel over te vertellen. Toch kwam ik er achter dat hij bij de NSB was geweest, evenals mijn moeder. Op dolle dinsdag is zij met de vier kinderen, ik was vier maanden oud, naar Duitsland gevlucht. Bij terugkomst is ze opgepakt en heeft een jaar in Vught gezeten. Tante Mieke kwam wel eens op bezoek en dan werden verhalen opgehaald. Altijd min of meer leuke anekdotes. Onze vroegere buren hebben nooit een kwaad woord over mijn ouders gesproken.
Mijn vader ontmoette ik voor het eerst toen ik 19 was. Ook hij weigerde te praten over de oorlog. Het heeft mij altijd een schaamtegevoel gegeven te weten dat mijn ouders fout waren. Eén ding werd hoe langer hoe duidelijker. De ellende in mijn jeugd was voor een deel te wijten aan hun houding in de oorlog. Maar ik moest door. Eenmaal op mijzelf moest ik er van maken wat er van te maken was. Dat deed ik. De schaamte bleef.
In 1992 kreeg ik borstkanker. Daardoor moest ik eerst korter werken en later werd ik geheel arbeidsongeschikt verklaard. Hierdoor had ik veel meer tijd om terug te kijken. Ik had in de loop der jaren veel gedaan om oud zeer op te ruimen. Dat lukte aardig. Maar het oorlogsverleden bleef knagen. Dat maakte dat ik naar justitie heb geschreven en toestemming kreeg om de dossiers van mijn ouders, beiden overleden, in te zien. De schok was groot toen ik ontdekte dat, in ieder geval mijn vader, niet zo maar bij de NSB had gezeten, maar zelfs bij de SS. Hij werd ter dood veroordeeld wegens landverraad, maar later kreeg hij gratie en is vrijgekomen. Hoe moet ik de emoties uitleggen die dan door je heen gaan? Afgrijzen, verdriet, en die schaamte. Verschrikkelijk. Ik heb het een paar maanden heel beroerd gehad, vooral omdat er vrijwel niemand was met wie ik er over durfde te praten. Ook binnen de familie was dat niet altijd eenvoudig. Een van mijn nichtjes wist er wel van en maakte mij attent op het bestaan van Herkenning. Ik kende het principe van lotgenotengroepen. Tenslotte was ik bij een dergelijke groep voor borstkanker patiënten geweest. Maar dit was anders. Ik was er duidelijk niet aan toe. Toen naderde 4 mei. Vroeger was ik blij, met de anderen, dat er vrede gekomen was en dankbaar dat er zo veel mensen voor gevochten hadden. Nu woog de schuld dubbel zwaar. Ik durfde niet eens meer een vlag buiten te hangen.
Ik denk dat het 3 mei was dat ik zo in paniek raakte dat ik eindelijk het nummer van Herkenning belde. Ik werd heel goed te woord gestaan. Begrip, meegevoel en medeleven sprak daaruit. Zelfs via de telefoon wist men mij weer rustig te krijgen. Het was de eerste stap.
Toen er een ontmoetingsdag was van ICODO, waar allerlei mensen kwamen die door de oorlog geleden hadden, ben ik daar naar toe gegaan. De tweede stap. Maar ook daar voelde de schuld groot, omdat er zovelen liepen, die aan de goede kant gestaan hadden. Ik moet zeggen dat er geen onvertogen woord viel, maar het maakte toch niet dat ik mij op mijn gemak voelde. Weer ging er een tijd voorbij, tot ik bericht kreeg dat in Rotterdam een lotgenotengroep zou starten. Ondanks mijn tegenzin ben ik er naar

toe gegaan. Tegenzin, omdat het zo moeilijk was om er voor uit te komen. Tegenzin, omdat ik mij zo schaamde. Tegenzin omdat men mij zou zien en men zou weten. "Dat is er een van een zeer foute Nederlander". Maar ik wilde mijn balans vinden, rust in mijzelf krijgen en ik had ondertussen wel geleerd dat je daar moeite voor moet doen. Dat het onmogelijk is om de kop in het zand te steken. Dat ieder jaar dat ellendige gevoel in hevigheid terug zou komen. Dus ging ik. De derde stap.
Het bleek maar een kleine groep te zijn. Men kwam bijeen in een huiskamer, wat ik heel prettig vond. Niet dat grote kille, geen vergaderzaal of in een kring op ongemakkelijke stoelen zitten. De eerste kennismaking was eng. Ik was zonder meer heel nerveus, maar men had er begrip voor. Zonder overdreven "lief" te zijn ontstond er toch een sfeer die vertrouwen gaf. We kwamen regelmatig bij elkaar en iedere avond was een persoon aan de beurt om zijn of haar verhaal te doen. Dan blijkt dat de naam "Herkenning" niet voor niets is gekozen. Ik herkende veel, het verdriet, de schuld, de schaamte. Ik was niet alleen met deze gevoelens. Hierdoor ontstond er al heel snel een band tussen ons. De sfeer werd vertrouwd, we durfden onze emoties tonen. Er kwam niet alleen verdriet naar buiten, maar ook boosheid. Nee, we waren niet zielig, maar we hadden het wel moeilijk. Maar dat mocht. Dat was normaal. Daarom waren we bij elkaar. Er is gehuild, maar er is zeker ook gelachen. We beefden, maar voelden ook dat we leefden. Door ieder verhaal, iedere gedeelde ervaring, begrepen we meer. Het is makkelijk om te zeggen dat je de schuld van je ouders niet hoeft over te nemen. Maar dat is verstandelijk. Je moet het ook zo voelen. En dat gevoel kwam. Stukje bij beetje. Soms twijfelde ik weer, overspoelde de ellende me. Maar de tussenpozen werden groter. Het (tweede) kankergezwel werd kleiner en kleiner. In die tijd ben ik ook naar een weekend gegaan. Ook daar is veel gepraat en hebben we veel beleefd. Op een gegeven moment zat ik even rustig buiten en kreeg ik het ontzettend benauwd. De tranen liepen over mijn wangen en het leek of ik stikte. Ik denk, weet het haast zeker, dat toen al dat boze uit mij kwam en plaats maakte voor acceptatie. Ach, en dan is alles gezegd en gedaan in de groep en gaat ieder weer zijn of haar weg. Je belooft contact te houden, maar dat is niet gebeurd. Enerzijds is dat jammer, want ik denk dat we best nog wat voor elkaar hadden kunnen betekenen. Anderzijds is het goed, dat ieder weer zijn weg gaat. Een stuk wijzer en misschien ook een stuk rustiger. Ikzelf heb ondertussen de rust en balans die ik zocht gevonden. Er is nu een litteken. Dat zal nooit verdwijnen. Maar dat hoeft ook niet. Ik heb er van geleerd. Ik hang de vlag uit op 4 en 5 mei en schaam mij niet meer. Tenminste, dat dacht ik.
Toen mij gevraagd werd om voor Herkenning te schrijven moest ik daar over nadenken. Ik zou het doen, maar dan niet mijn volle naam er onder zetten. Mijn initialen zijn genoeg. En nu ik dat doen wil zet ik de vierde stap.

Gerda van der AA.

"Van vierkant naar rond".

Voor mij barstte de oorlog in volle hevigheid los eind 2000, na te zijn begonnen in 1999. Informatiemateriaal over tweede-generatie-problemen dat ik las was zó op de ruïnes van mijn leven van toepassing. Het was een grote schok, maar enorme opluchting tegelijk.

Eerste contacten met Herkenning ervoer ik als een tweede coming-out. Begin 2001 kon ik deelnemen aan een regionale gespreksgroep. Het trok mij aan, en tegelijk was ik er bang voor. Ik wilde graag andere mensen met een vergelijkbare achtergrond ontmoeten, hun verhalen en ervaringen horen en mijn eigen verhaal vertellen. Tegelijk vroeg ik mij af of ik sterk genoeg was om dat aan te kunnen. Ik besloot het te proberen, nieuw, afgaand op mijn gevoel!
Ik had de behoefte om iets vaags concreet te maken: mensen te ontmoeten, te zien, te spreken, er tijd aan besteden, in het nu zijn, écht, tastbaar.Net zoals ik plekken wilde bezoeken, daar zijn, er stáán. Als het ware een reis door mezelf maken, onbekende plekken bezoeken, of naar bekende plekken terugkeren: volgens mij de mooiste reis die je kunt maken.
Paradoxaal heb ik me in de groep tegelijk op mijn gemak en onwennig gevoeld. Wel was ik meer benieuwd dan benauwd. Maar omgaan met mensen vind ik al niet gemakkelijk; als ik mezelf zo bloot geef zijn anderen me bijna vertrouwder dan ik mezelf. Naast verwerken was er ook dit leren-veranderen-afleren-achterlaten. 'Je zit er voor jezelf', zoals Lucia zei, en dat valt nog niet eens mee! Voor zover ik me vertrouwd voel tussen anderen was het een vertrouwde omgeving; maar om me vertrouwder te leren voelen was dit een belangrijke ervaring. En het was een belangrijke ervaring om een tijd samen te zijn, iets belangrijks te delen, en dan door te gaan, en elkaar misschien nog weer tegen te komen; een band aangaan, en weer loslaten.
Terwijl we toch eigenlijk enorm verschilden, qua leeftijd, achtergrond, zelfs ervaringen, was er meteen een gevoel van verbondenheid. Iedereen had die Herkenning, een soort rust, dat je niets hoeft op te houden of uit te leggen. Het gaf mij houvast dat mensen niet alleen overleven, doorleven, maar dat vreselijke gebeurtenissen ze sterk maken, en positief in hun reacties naar anderen.
Ik wilde graag meteen mijn verhaal doen, ik had haast, ik moest het kwijt, een van de vele keren vertellen. Daar werd ik rustiger van, en daarna kon ik ook rustiger naar de verhalen van de anderen luisteren. En dat luisteren naar de verhalen van anderen, dat ook huilen om de verhalen van anderen, was tegelijk huilen om mezelf, om alles, om het huilen zelf, om Het Verdriet. Ik was iedere keer na afloop uit-ge-put.
De meeste mensen hadden nog eigen oorlogservaringen of van direct erna, terwijl ik van tien jaar later ben, bijna derde generatie. Ondanks alle overeenkomsten heb ik een leeftijdgenoot wel gemist. Het leeftijdsverschil leverde wel een paar van mijn indringendste momenten op: (in)zien dat iemand soms uit zelfbescherming ergens niet over wil/kan/moet praten - wat mij enigszins verzoent met het zwijgen van mijn vader, nu. En ik kon een vrouw helpen de breuk met haar zoon beter te begrijpen, iets te overbruggen.
Ik heb zelf geen kinderen; wat grote indruk op mij heeft gemaakt is hoe moeilijk het voor iedereen was geweest en nog om, zelf oorlogskind zijnd, kinderen te hebben, en te beseffen dat je tegenover hen dingen 'fout' hebt gedaan - en dat dan te leren accepteren. Hoe je als kind tegenover je ouders staat, en als

ouder tegenover je kinderen: dat doorgaan, doorgeven heb ik sterk gevoeld.

Na de zomer kwamen we nog een keer bijeen, om terug te kijken, om af te ronden. De volgende dag was het 11 september. Het lijkt nieuw, maar het is hetzelfde: weer heel veel persoonlijk leed. Ik leef erg met alle slachtoffers mee. En tegelijk was ik voor het eerst blij dat het niet mijn oorlog was, dat ik 'gewoon' léefde!

Jaap Dijkhuis

"Al bij de kennismaking kreeg het begrip 'lotgenoten' echte betekenis".

Het probleem "Kind van... " bleef mij parten spelen. Eerdere stappen leken geen oplossing te zijn. De eerste was het landelijk weekend, de tweede het inzien van mijn vader z'n dossier. Toen bleek dat zijn rol minder fout was dan ik mij had ingebeeld, dacht ik dit probleem voor altijd op te kunnen lossen. Helaas, dit was niet zo. Het uitte zich in terugkerende kwaadheid. Nu realiseer ik mij dat die kwaadheid een goed gesprek mede in de weg stond. Na lang wikken en wegen kwam ik telefonisch in contact met Nel Baltissen.
Al in die paar minuten werd mij duidelijk dat er wel een weg was om ermee om te gaan, wat een grote opluchting betekende. De juistheid van mijn beslissing werd op de eerste bijeenkomst in oktober 1996 versterkt.
Al bij de kennismaking kreeg het begrip 'lotgenoten' echte betekenis. Er waren dan ook veel overeenkomsten. Door er samen veel en diep over te praten, kon ik steeds beter met mijn kwaadheid omgaan.
Het grootste pluspunt is dat ik nu een soort rust heb gevonden die er voorheen niet was. Dit komt het bespreken ten goede, wat overigens niet wil zeggen dat ik eruit ben, maar ik ben wel op de goede weg.
De avond dat ik mijn levensverhaal vertelde, kwam er zoveel emotie aan te pas dat ik mij des temeer realiseerde dat het toch wel erg ver weggestopt had gezeten.
De respons was zeer bemoedigend, met name het verslag van Nel vond ik knap en 'to the point'. Mij is duidelijk geworden dat je het alleen niet kunt, maar dat je wel veel zelf kunt doen.

Egbert Wijdenes

IN DE DOSSIERS HEEFT DE TIJD STILGESTAAN

Voor veel mensen van de tweede en derde generatie is het inzien van de dossiers van hun ouders of grootouders een van de belangrijke momenten in het verwerkingsproces. Want wat tref je aan in het centraal archief bijzondere rechtspleging (CABR), zeker als je ouders over het verleden nooit spraken; zou het erger zijn dan je verwachtte; hoeveel verdriet hou je er aan over? Het Bulletin volgde een'kind van foute ouders'op zijn weg door het CABR en praatte met het hoofd van de afdeling Jaap van Doorn, ook met diens plaatsvervanger Maarten van Rijn.

"Het komt allemaal ineens heel dichtbij als ik als eerste in het dossier een stapeltje in zuurvrij papier verpakte foto's tegenkom. De eerste vooroorlogse foto: de strenge, donker kijkende man met de NSB-strepen en de krul fier op de mouw En daarna het pasfotootje waarop de man de tol van de oorlog betaald schijnt te hebben: bijna onherkenbaar, de wangen ingevallen, de ogen afwerend. Van de fierheid is niets meer over, en medelijden springt me naar de keel.

"Het grootste personenarchief van Nederland".

Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging - geeft Jaap van Doorn, het hoofd van het archief, aan - bevat zo'n 700.000 dossiers en is daarmee het grootste personenarchief van Nederland. Bij elkaar opgeteld neemt het archief vier kilometer aan lengte in beslag. Er bestaat ook een groeiende belangstelling voor de dossiers. Van Rijn: "Zeker nadat in 1996 in Het Parool een artikel over het archief heeft gestaan, is het aantal aanvragen sterk toegenomen. We zitten nu op een gemiddelde van zo'n tien inkijkers per week". Maarten van Rijn vult aan: "Het zijn niet alleen de kinderen die het dossier van hun ouders komen inkijken, maar ook de mensen zelf. En wat we ook zien is een toename van de derde generatie. Ongeveer tien procent van alle aanvragen komt van de kleinkinderen af."
Het inkijken van een dossier is geen sinecure. Sommigen prepareren zich daarop, maar sommigen totaal niet. Van Doorn: "Waarmee je rekening moet houden, is dat in het archief de tijd heeft stilgestaan.

Wat je tegenkomt is niet onderworpen geweest aan de nuancering van de tijd. Het staat er dan ook vaak bikkelhard en daar schrikken mensen van".
Zijn advies is dan ook om, als je geen idee hebt van wat je kunt tegenkomen en van de emoties die dat bij je zal oproepen, iemand mee te nemen. "Wij hebben daar geen bezwaar tegen. Wel moeten de mensen dan even doorgeven wie ze meenemen en wat de relatie is. En is het iemand anders dan naaste familie, dan moeten de personalia worden doorgegeven, ook het waarom." Van Rijn: "Je ziet toch regelmatig dat mensen hartgrondig zitten te snikken. Wat wij dan doen, is ze even alleen laten en na verloop van tijd informeren of het gaat. Vaak adviseren we ook mensen om een eindje te gaan lopen, even afstand nemen en de dingen laten bezinken. Dan kunnen ze er daarna wel weer tegen.

"Zo moet het bij hem toch allemaal in de bureaula hebben gelégen, de symbolen van verbondenheid met die vermaledijde NSB: het lidmaatschapsboekje met daarin de aantekening 'Eereteken Strijd & Offer 14 december 1942, de benoeming tot districtshoofd frontzorg in Den Haag het

stamboeknummer14913, en de oorkonde bij tien jaar lidmaatschap, gedateerd op 11 november 1943. Ook dat ene briefje, geschreven op 9 december 1942, waarin hij een bijeenkomst met de kameraden afzegde 'wegens ziekte'. Het was een dag na mijn geboorte en ik bleek een resuskindje".

"Stukken die een grote emotionele waarde hebben, blijven in het dossier".

Het CABR zit eigenlijk gevangen tussen enerzijds de taak om persoonlijke gegevens van mensen te beschermen en anderzijds tegemoet te komen aan de behoefte van bijvoorbeeld de anderen om de waarheid te achterhalen. Van Doorn: "Je kunt natuurlijk rigide met die taakstelling omgaan. Ikzelf vind echter dat, in het geval van NSB'ers of andere collaborateurs, hun kinderen het recht hebben op inzage om zo met het verleden van hun ouders en misschien ook met hun eigen verleden in het reine te komen. Ik vind dat je ze daarbij behulpzaam moet zijn. " Maar stukken die een grote emotionele waarde kunnen hebben, brieven bijvoorbeeld van vader aan moeder, die blijven in het dossier. Van Doorn lacht wat: "Ach, we willen, als dit soort dingen gekopieerd moeten worden, weleens een uitzondering maken. " Maar tegelijkertijd benadrukt hij de wettelijke plicht die zijn afdeling heeft om de persoonlijke gegevens te beschermen. "We zijn daar heel consequent in en blijven dat ook."

De dossiers worden op dit moment geordend en geschoond, en zullen daarna verhuizen naar het Rijksarchief. Hoe zit het dan met de bescherming van de privacy van familiegegevens? Van Doorn: "De verplichting om daar zorgvuldig mee om te gaan, ligt vast in de Wet Openbaarheid van Bestuur. Of de dossiers nu hier liggen of elders, aan dat gegeven zal niet worden getornd."

"Gezien de betrekkelijke wetsartikelen; Uitspraak diende: Verklaart de beschuldigde schuldig aan de boven bewezen verklaarde en gekwalificeerde gedragingen en feiten; Legt hem de navolgende bijzondere maatregelen op: internering, waarbij het Tribunaal in overweging geeft om de duur daarvan te beperken in dier voege, dat deze eindigt met ingang van 1 Mei 1948, tenzij op grond van een tekortschieten in houding, vlijt of gedrag van de schuldige tijdens de internering als dan aanleiding zou bestaan om haar te doen voortduren,' ontzetting van de rechten van het kiezen, de verkiesbaarheid bij krachtens wettelijke voorschrift uitgeschreven verkiezingen en van het recht tot het bekleden van ambten; Verklaart met bewezen hetgeen meer of anders is ten laste gelegd dan bewezen is verklaard. Verklaart de beschuldiging in zoverre vervallen.

Op 11 november 1947 is mijn vader vrijgelaten.

Uit het Bulletin van de winter 1997 (no.4)
Op zoek naar het verleden bij het ministerie van justitie

DE TOEKOMST: AANPASSINGEN IN DE BEELDVORMING

"Herkenning 2002 - 2010".

Het bestuur dat in 2001 is aangetreden wil in de resterende subsidieperiode de nadruk leggen op de mogelijkheden tot emancipatie en integratie van lotgenoten in de maatschappij. Dat wil zeggen, dat het een normale bespreekbaarheid van de achtergrond nastreeft. De werkgroep alleen kan dat niet bewerkstelligen: ieder persoon zal dat voor zichzelf moeten realiseren. Wel kunnen we bijdragen aan de maatschappelijke discussie om tot een betere beeldvorming te komen.

Het bestuur werkt o.a. aan activiteiten die het gangbare beeld over de eerste generatie bijstellen. De thematiek zou meer gericht moeten zijn op de vraag wat de daadwerkelijke individuele betrokkenheid van eenieder was. De meer gangbare beeldvorming waarin "fout" tot een éénduidige categorie wordt gereduceerd, is niet meer functioneel. Daarbij zijn we ons ervan bewust dat de schuldvraag in deze jaren niet alleen wordt bepaald door de feitelijke daden maar ook door de mate waarin men een kwalijk regime direct of indirect heeft gelegitimeerd.
De voortschrijdende geschiedschrijving met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog dwingt tot deze aanpassingen in de beeldvorming. De feitelijke beschouwing komt in de plaats van de aanvankelijke moralistische benadering. Dit betekent voor vakhistorici al een voortdurende bron van dispuut en verdachtmaking. Voor de lotgenoten betekent deze verschuiving met de bijbehorende discussie een hernieuwde confrontatie met de vertrouwde "verden king" van relativering, de behoefte om te verontschuldigen of zelfs goed te praten. Dit kan even veeleisend als zinvol zijn. Contacten in het lopende jaar met historici hebben inmiddels geleid tot een aantal concrete activiteiten. Deze zijn gericht op het onder de aandacht van het publiek brengen van de lotgevallen van de "foute families". De resultaten hiervan kunnen bijdragen aan het tot stand brengen van het symposium in 2002 dat gericht is op het "klimaat van bespreekbaarheid" van de geschiedenis van de "foute categorie.

"vier kerntaken"

Tegen deze achtergrond van verschuivende denkbeelden, ziet het bestuur voor de komende periode vier kerntaken in de activiteiten:

1 *Lotgenotencontact in een beschermde, veilige omgeving. Herkenning zal zich de komende vier jaar inzetten om de zelfhulpactiviteiten voort te zetten zoals deze de afgelopen periode zijn opgebouwd. De meest wezenlijke hulp die Herkenning te bieden heeft bestaat uit de mogelijkheid voor nieuwkomers om lotgenoten te ontmoeten en om in gesprek met hen de problemen die samenhangen met het oorlogsverleden van de familie te herkennen en te leren verwerken. De voornaamste activiteit bestaat hier uit het permanent voorzien in, en bewaken van, een omgeving die voldoende bescherming en veiligheid biedt om de vaak lang verzwegen en met schaamte en onzekerheid omgeven ervaringen via een gezamenlijk gedragen proces te kunnen verwerken.*

2 *Vrijwilligersbeleid dat gericht is het voortbestaan van de werkgroep na de subsidieperiode en op het uitvoeren van de kerntaken.*

3 *Integratie van zorgvoorzieningen in de reguliere hulpverlening aan oorlogsgetroffenen De bestaande kenniscentra van oorlogsgevolgen zoals Centrum '45, ICODO en Pharos, staan in de naaste toekomst waarschijnlijk grote veranderingen te wachten. Ongeacht de uitkomst van deze door de overheid gestarte herstructurering is het zaak voor Herkenning om de eigen ervaring en edeskundigheid - in welk kenniscentrum van oorlogsgevolgen dan ook - in te brengen. Daarbij zullen we er voor op moeten letten dat onze lotgenoten binnen het geheel van de hulpverlening aan tweede en derde generatie kinderen van de oorlog niet eenzijdig in een psychiatrisch gekleurd perspectief komen te staan. Er is immers sprake van een maatschappelijke component in onze 'problematische' achtergrond die in de publieke discussie meer en meer naar voren komt. In dit verband is het veelzeggend dat bij internationale congressen van nakomelingen van daders en slachtoffers zoals deze de laatste jaren gehouden worden, de inbreng van psychiaters en historici nagenoeg in evenwicht is.*

4 *Bevordering van emancipatie in brede zin door het aangaan van dialoog met anderen en het deelnemen aan de publieke discussie.*
Steeds meer historische feiten en omstandigheden hebben intussen een plaats gekregen in ons beeld van de jaren 1940-1945. Dit nuanceert het zwart-wit beeld van vroegere jaren zonder dat daarmee meteen oude vanzelfsprekendheden uit de maatschappelijke discussie zijn verdwenen. Het blijkt namelijk dat de stigmatiserende werking van het begrip 'fout' nog steeds een probleem is waar leden van de tweede of derde generatie de weerslag van ondervinden.

Paul Mantel

1981 - 2001 TWINTIG JAAR BEKNOPT

1981
Publicatie "De Collaborateur" door Jaap Hofman. Artikelen van Journalist Willem Scheer.
December. Initiatief van Dominee Klamer tot een bijeenkomst in het Stiltecentrum Utrecht:
28 personen aanwezig

Media:
Deventer en Zutphens Dagblad artikelen over collectieve schuld.
Het Binnenhof: artikel van Willem Scheer over de oprichting van Herkenning.

1982
April: bijeenkomst in 'De Akker' georganiseerd door:
Klamer, Lelieveld, Lysen, Scheffel Baars, Schouten, Doorduyn en Woudenberg.
30 lotgenoten aanwezig.

Start telefoondienst.
Dagelijkse bereikbaarheid voor lotgenoten van vrijwilligers.

De problemen van de kinderen van ex-collaborateurs komen ter sprake in de Tweede Kamer (Kraayeveld-Wouters).
Men erkent dat hiervoor onderzoek noodzakelijk is.

Oktober: circa 30 professionele hulpverleners worden geïnformeerd. Met Jaap Hofman en Mario Montessori.
Initiatief van de sociale dienst in Leiden tot een praatgroep voor kinderen van foute ouders.
Verschijning van Informatiebulletin no 1,
voortaan ieder kwartaal.

Media:
NRC, interview met Dick Woudenberg.
De Stem en de Gelderlander. Artikelen over Herkenning.
Het Welzijnsweekblad met Dineke Swart.
NRC met een artikel over de zoon van Rost van Tonningen.

1983
Maart: eerste Landelijke Weekend in De Alerdinck bij Zwolle:
80 personen waarvan een 30-tal de werkgroep financieel gaat steunen.

In Drenthe neemt GGZ-medwerker Jan Nijhuis het initiatief tot een praatgroep.

Media:
De NCRV-radio "Plein Publiek" waarin aandacht voor Herkenning en de rol die de werkgroep speelt voor lotgenoten.
95 reacties.
Publicatie van
"Niet de schuld, wel de straf" van •?..Rinnes Rijke.

Juni en december: bijeenkomsten in Hilversum geleid door Dick Woudenberg: 50 en 47 deelnemers.
Eind '83 zijn er circa 250 mensen bij de werkgroep bekend.

December: Bijeenkomst in De Akker, met partners.
Hans Blom wordt professor in de Nederlandse geschiedenis sinds de Middeleeuwen met de toespraak "In de ban van goed en fout", waarin hij pleit voor een andere benadering van de Tweede Wereldoorlog.

Media:
Centraal Weekblad met Duke Blauwendraad
Elsevier over
'Kinderen van foute ouders'.

1984
April:
Verschijning van folders en van de eerste brochure.
De oplage van 5000 is in juli al

op. Veel aandacht daarvoor van de media.
Nu, in 2002 zijn er zo'n 20.000 brochures verspreidt.

Mei: Landelijke dag
in Geldermalsen. 60 mensen.

Oktober. Landelijk Weekend
Volksabdij Ossendrecht
70 mensen.

Ontwikkeling van steeds meer regionale activiteiten en gesprekgroepen.

Media:
Uitzending van "Rex" over Rex Rutgers die als 13-jarige naar de Reichsschule te Valkenburg werd gestuurd. Veel reacties.
Utrechts Nieuwsblad, Scheldebode en Leeuwarder Courant met artikelen over Herkenning.
NRC: interview met Dick Woudenberg.

1985
Er zijn ongeveer 500 mensen bij Herkenning bekend. Er volgt nu ook een duidelijker taakverdeling voor de meest actieve mensen binnen de werkgroep. Een echt bestuur is het nog niet. In de verschillende regio's worden de activiteiten georganiseerd door 'regionale aanspreekpunten'.

Men werkt aan het samenstellen van documentatie en archief over problematiek en ervaringen van lotgenoten.
Op 2 februari 1985 is er in Hilversum een landelijke bijeenkomst die door 42 personen wordt bezocht. 32 van hen komen voor het eerst.
Ook zijn er 12 jongeren die tegen het einde van de oorlog of direct erna zijn geboren.

April: eerste gesprek met het bestuur van de Stichting Icodo, die voorziet in hulp aan slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Officiële hulp is, door de op dat moment sterke categorisering onder de slachtoffers van de oorlogsgevolgen, nog niet mogelijk. Officieus kunnen lotgenoten als ze dat willen wel geholpen worden door het Icodo.

In 1985 zijn er 7 bijeenkomsten van een dag en 2 landelijke weekenden geweest.
Op het weekend van 24 en 25 Mei in Driebergen heeft
Prof. Van Dantzig, psychiater, gesproken over het begrip 'schuld'.

December: Landelijke bijeenkomst in 'Alteveer' te Arnhem.
75 personen.

Media
Het Nederlands Dagblad, het blad van the Netherlands Society in Christchurch. Nieuw-Zeeland, Margriet en het Parool, naar aanleiding waarvan een oude joodse dame belt met de werkgroep: "het is schandalig dat jullie zo geleden hebben! Ik maak me er kwaad om en ik ben ervan overtuigd dat mijn joodse vrienden er ook zo over denken!"
Provinciale Zeeuwse Courant, Eindhovens Dagblad, Arnhemse Courant, Hervormd Arnhem, HUMO: interviews met lotgenoten

TV: KRO, Drieluik: Verzetskind, Joods kind, NSB-kind.

1986
Februari: Landelijk Weekend in Driebergen.
Coen Bom, psychiater, spreekt over 'schuld en schaamte'.
Er zijn 62 mensen.

Maart: Lezing Montessori georganiseerd door het RIAGG, waarbij hij de kinderen van foute ouders onder de aandacht brengt.

In mei nemen Duke Blauwendraad en Gonda Scheffel-Baars afscheid van de werkgroep
Juli: Overlijden van radiopastor Alje Klamer, een van de initiatief-

nemers van de werkgroep.

1987

De eerste contacten met Dr. Dan Bar-On, een Israëlische professor die onderzoek doet naar de verwerking van de politieke keuzes van kinderen van nazi's en collaborateurs.

Maart: Landelijk weekend in Driebergen. 65 deelnemers. Coen Blom houdt een inleiding over schuldgevoelens en de mogelijke negatieve geconditioneerdheid van kinderen van foute ouders.
Er zijn nu ong. 1000 mensen bekend bij de werkgroep, 2000 telefonische contacten, 5000 Bulletins zijn verspreidt en 10.000 brochures zijn verzonden.

November: gesprek met Dr. L. de Jong over passages in zijn in 1988 te verschijnen "Epiloog" van zijn geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog". De passages betreffen het lot van de kinderen van de collaborateurs.

Media:
Friesland Post, Nieuwsblad van het Noorden, Volkskrant, Trouw, Reformatorisch Dagblad: Interviews met lotgenoten.

1988

April: Dat in deze periode de behoefte aan onderscheid en een nadrukkelijke categorisering sterk is blijkt o.a. uit het organiseren van een weekend in De Born in Bennekom alleen voor vrouwen Gemeenschappelijk is echter de noemer 'kinderen van de oorlog'. In een latere periode ontstaat vanuit dit initiatief de Stichting KOMBI. *(Kinderen van de Oorlog voor Onderlinge en Maatschappelijke Begeleiding en Integratie),* opgericht 1-5-1991.
Contacten met het Ministerie van WVC leveren nog geen concrete hulp op.

Ruud Schouten verlaat na ruim zes jaar de werkgroep.

Mei: Landelijk Weekend in Soesterberg. Lezing van Dr. L. de Jong over de historische kant van de lotgevallen van kinderen van foute ouders.

Op initiatief van de St. Kunstenaarsverzet wordt een symposium gehouden in het Kurhaus in Scheveningen onder de titel "Kinderen van de Oorlog". Hierbij wordt de doorwerking van oorlogstrauma 's bij de zgn. 2e generatie bezien vanuit het idee dat er veel vergelijkbaar is bij de verschillende categorieën betrokkenen.
Juni: Deelname van een aantal lotgenoten aan een Symposium/werkgroep voor en over kinderen van nazi 's in Wuppertal, Duitsland.

Media:
historische uitzending van Rondom Tien, waarin Corry van Dijk als lotgenoot hard geconfronteerd wordt met een kind van iemand uit het verzet. Deze blijkt de onverzettelijkheid van zijn vader te moeten doorzetten als onverzoenlijkheid tegenover de kinderen van de vijand van zijn vader. In al zijn karikaturale ongenuanceerdheid werkt deze vertoning als goed voorbeeld van wat kinderen van foute ouders op meestal subtielere manieren nog veel overkomt. Voor Corry echter, die als zondebok fungeert, is deze confrontatie zeer veeleisend.

Arnhemse Courant, Het Binnenhof, Trouw, Parool, Volkskrant, Algemeen Dagblad, De Stem, : interviews met lotgenoten.

1989

April: Lezing van Tineke Wibaut-Guilonard , bekend oud-verzetsstrijdster, op uitnodiging van het

Chili-comité, waarin zij zich sterk maakt voor de kinderen van foute ouders. Een lezing die zij, iets aangepast, twee dagen later op het Landelijk Weekend in Driebergen nog eens houdt.

Voor het eerst moeten er mensen teleurgesteld worden wegens plaatsgebrek.

Het initiatief tot de vorming van een Landelijke groep van kinderen met een Duitse achtergrond. De eerste contactadressen zijn die van Anneliese Groeneveld Aaldijk-Rehbein en van Loes Schneider.

Oktober: met het oog op de mogelijkheid van subsidiëring wordt de Stichting Werkgroep Herkenning opgericht.
Het bestuur: Dick Woudenberg, voorzitter - Tanja van Koppenhagen, secretaris - Frans van de Enden, penningmeester - Coen Blom, lid - Hans Sonneveldt, lid.

November: weekend georganiseerd door de Contactgroep "Kinderen van de Oorlog", voorloper KOMBI. Steeds duidelijker wordt dat er behoefte is aan vervolg na de eerste herkenning als lotgenoot.

Publicatie van "Niemandsland" van Duke Blauwendraad en "Het verleden voorbij" van Hanna Visser (Gonda Scheffel-Baars).

Media:
een artikel van K.A. Schippers in het nationale Ouderlingenblad over kinderen van foute ouders.
Radio-interview van Ischa Mijer met Coen Blom.
Radio-interview van Wim Bosboom met Coen Blom.
Spieghel Historiael, Haagsche Courant, Volkskrant: artikelen en interviews over Herkenning en lotgenoten.

1990
Trees Vorst Thijssen wordt tijdelijk aangesteld bij het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn om onderzoek te doen naar de problematiek van kinderen van foute ouders en naar hun relatie met de hulpverlening.

November:
eerste Landelijke Nieuwelingendag

Media:
Volkskrant, Nieuwsblad van het Noorden, Drachter Courant, Verpleegkunde Nieuws, Leidsche en Winschoter Courant:
artikelen en interviews over Herkenning en lotgenoten.

1991
De werkgroep bestaat 10 jaar!
en besluit dat zij voorlopig wel onmisbaar zal blijven. Het aantal aanmeldingen stabiliseert zich op rond de honderd per jaar.
Er is steeds meer behoefte aan professionele continuïteit.
De eerste vrijwilligers raken vermoeid.

April: Landelijk Weekend in Driebergen, 50 personen.
In plaats van een lezing de opvoering van het toneelstuk "Konvooi naar Polen" naar aanleiding waarvan men kan discussiëren over het verleden van de ouders en de dilemma 's van de tweede generatie. Vertoning van "Buitenwereld" (zie hieronder).

Media:
"Buitenwereld", een IKON TV-portret van Mieke de Groot, waarin zij terug gaat naar haar ouderlijk huis. Het verhaal en de emoties die hiermee opgeroepen worden maken het portret zeer aangrijpend.
"1945.... en de kinderen zwegen". Een video-film en een gelijknamig boek met daarin de portretten van een aantal leerlingen uit een klas van het Vossius-gymnasium in de oorlog. Daaronder ook 'Martha' kind van een foute vader.

Het toneelstuk Goed/fout van Haye van der Heijden, over de overspannen reacties op alles wat met goed en fout in de oorlog te maken heeft, trekt dit jaar volle zalen.

Start van de eerste lesbische praatgroep binnen Herkenning.

1992
Er wordt een officiële aanvraag ingediend voor subsidie bij het Ministerie van WVC.

April: Landelijk Weekend in Driebergen. 55 personen.
David de Levita houdt dit jaar een lezing bij Herkenning.

Jan.-April: Tentoonstelling "Valse start" Historisch Museum Marialust in Apeldoorn.
Ervaringen van kinderen in en na de Tweede Wereldoorlog, waaronder kinderen van collaborateurs.

Professor Dr. David de Levita wordt de eerste bijzonder hoogleraar "Transgenerationele traumatisering". In zijn inaugurele rede gaat hij in op de bekende 'rancune' die in NSB-kringen zou bestaan.
Juni: Symposium II "Kinderen van de Oorlog" in Nijmegen.
Oktober: Eerste trainingsweekend voor vrijwilligers van Herkenning in vormingscentrum "De Glind" door Mieke van Houten en georganiseerd door Trees Vorst van het NIZW.

Landelijke Nieuwelingendag in Huissen. 25 mensen.

Media:
"Fout"een programma gemaakt door Wim Bosboom waarin 5 voormalige NSB-ers geïnterviewd worden die eigenlijk geen spijt hebben van hun keuze.
Van de interviews verschijnt ook een boek. Het merendeel van de reacties was negatief over de gespuide opvattingen. Een flink aantal kon zich er echter wel in vinden.

In de kranten woedt een discussie tussen Max Arian, Martin van Amerongen en toneelschrijver Haye van der Heijden die meent dat de oorlog maar eens verjaart moet worden verklaard.
Van Amerongen maakt zich ontroerend sterk voor de kinderen van foute ouders.

Elsevier: een interview met Hanna Visser, auteur van 'Het verleden voorbij".
Hervormd Nederland,
Barneveldse Krant: interviews.

1993
Ongeveer 3000 mensen hebben zich nu gemeld bij Herkenning.

Trees Vorst van het NIZW sluit haar onderzoek naar de problematiek en de ervaringen van kinderen van foute ouders met de hulpverlening af met de publicatie van "Daar praat je niet over".
Voor het eerst is er wetenschappelijk bewijs van de vaak hachelijke situatie van deze 'kinderen'.
Dit betreft de aard en het ontstaan van hun problemen en de mogelijkheden om, als dat noodzakelijk is hulp te krijgen van de reguliere hulpinstellingen.
Uit onderzoek blijkt nu dat er weinig kennis voorhanden is in de instellingen.
Een belangrijke uitkomst is ook dat lotgenotencontact voor deze groep zeer zinvol is. Het rapport van Trees Vorst is een belangrijke reden voor de regering om uiteindelijk subsidie toe te kennen aan de werkgroep.

Landelijk Weekend in 'Kerk en Wereld' te Driebergen. 60 mensen.

November: Nieuwelingendag in Huissen. 33 mensen.
Media:
Publicatie van

'Les enfants du L' épuration' van Pierre Rigoulot. De kinderen van de zuivering in Frankrijk.
Het eerste boek in Frankrijk dat aandacht schenkt aan de lotgevallen van de kinderen van collaborateurs.
Pedagogisch Tijdschrift, Haarlems Dagblad, Utrechts Nieuwsblad, Volkskrant, Nederlands Dagblad, Margriet, Trefpunt: artikelen en interviews over Herkenning en lotgenoten.

1994

In dit jaar wordt er door de Minister van VWS, Mevrouw Borst, subsidie toegekend aan de werkgroep.
We krijgen tot 2000 *f*125.000 per jaar om een kantoor en twee part-time medewerkers te betalen. Op deze manier kan de dienstverlening uitgebreid en verbeterd worden en kan een zekere continuïteit gewaarborgd zijn.

April: Dick Woudenberg en Hans Sonneveldt treden terug uit het bestuur. Hans Donkersloot volgt Dick op als voorzitter.
Tanja van Koppenhagen stopt ook met het bestuurswerk en neemt afscheid als eindredacteur van Het Bulletin. Jelle Theunisz volgt haar later in het jaar op.

Landelijk Weekend in 'Kerk en Wereld' te Driebergen. 85 mensen. Martijn Lindt, lotgenoot die als psycholoog promoveerde op de problematiek van kinderen van ex-collaborateurs houdt de jaarlijkse voordracht. Zijn dissertatie "Als je wortels taboe zijn" is goed voor ruime aandacht in de media.

Marcel Kemp, zoon van een Duitse militair, bericht in het Parool dat zijn ervaringen met het Archief Bijzondere Rechtspleging te wensen overlaten. De ervaringen van eenieder worden uitgebreid besproken binnen de werkgroep. Daarbij zijn zowel negatieve als positieve. Bij het Ministerie van Justitie neemt men een en ander ruimhartig op en doet zijn best de verstandhouding nog te verbeteren.

Mieke de Bree publiceert "Het Vreselijke Zwijgen", ze beschrijft daarin de tocht naar een dorpje bij Schwerin, Duitsland, waar ze als kind in de oorlog een jaar heeft gewoond. Een half-vergeten , half-verdrongen ervaring die door de tocht langzamerhand terugkomt.
Ook diende Mieke de Bree dit jaar een klacht in bij de Reclame Code Commissie tegen een affiche-actie van de Openbare Bibliotheken. Op de grote stations in Noord-Holland en bij de bibliotheken hing een affiche waarop in gotische letters: Was opa fout? Zij vind dit biljet misleidend en kwetsend.
Het bestuur reageert ook in de persoon van Coen Blom die zelf eigenlijk wel blij was met de actie: gratis reclame voor ons!
Het bestuur echter stelt zich op het standpunt dat ieder voor zich moet uitmaken wat hij/zij ervan vindt.

September: Nieuwelingendag 39 mensen.

Media:

TV: Talkshow van Ria Bremer (AVRO) met Paulien Hoebée.
De Telegraaf, Parool, Franeker Krant, NRC, artikelen en interviews over Herkenning en lotgenoten.
Veel regionale kranten over de poster 'was opa fout?'

1995

Het Herdenkingsjaar. 50 jaar later. Er is dit jaar een enorme aandacht voor alles wat met de Tweede Wereldoorlog te maken heeft.

Afscheid van Tine Bookelman, die de Landelijke Hulptelefoon

overdraagt aan Karin Bruggeman.

April: Landelijk Weekend in Driebergen. 65 deelnemers. Professor Blom, historicus, houdt de lezing "Lijden als waarschuwing - Oorlogsverleden in Nederland".
Wim Scheurer, die een Indische NSB-vader had, leest voor uit zijn "Brieven aan mijn vader".

Mei: Hans Donkersloot en Coen Blom zijn officieel uitgenodigd voor de herdenking op de Dam bij het Nationale Monument.

Juni: Tineke Wibaut-Guilonard en de journalist W.L. Brugsma ontvangen de Van Praag-prijs 1995, met name omdat zij zich zo hebben ingezet voor de kinderen van hen die fout waren.
Gonda Scheffel-Baars neemt deel aan een conferentie in Dachau over de invloed die de oorlog nog heeft. Er zijn ook contacten met Noorse lotgenoten. Herkenning geeft nu Gonda 's Internationale Bulletin uit.
In juni is een Open Dag in het nieuwe kantoor voor de vele relaties die Herkenning in de loop der jaren heeft opgebouwd.
Herdruk Brochure.
Er zijn er nu 15.000 het land ingestuurd. Later in het jaar is er een grote mailing naar alle hulpverleningsinstanties.

September:
Nieuwelingen-dag. 58 deelnemers.

Er is toenadering tot zgn. zusterorganisaties: nakomelingen van oorlogsbetrokkenen van de foute kant: Kinderen van Duitse Militairen, Japans-Indische nakomelingen.

November: Regio-dag in Amsterdam. De derde generatie laat zich steeds duidelijker horen.

Media
Ongeveer 30 lotgenoten hebben in '95 meegewerkt aan interviews voor radio, televisie, kranten en tijdschriften.
Er waren 15 artikelen in diverse kranten. 5 artikelen in tijdschriften. 15 radio-uitzendingen en 13 televisie-uitzendingen, waaronder een live uitzending op de Duitse televisie.
TV: AVRO. 'Naar eer en geweten' van Karel van de Graaff met Rex Rutgers en Jan Montijn
NCRV: 'De tijd staat even stil' met Dick Woudenberg.
NCRV: 'Voor het nageslacht'. Duke Doorduyn.
AVRO: 'Aan de grens van de herinnering'.
Mieke en Arjen de Groot.
Twee Vandaag: met Coen Blom.
AT5: documentaire over het archief met Pragit Koot en Coen Blom.

1996
Afscheid van Trees Vorst, die na haar onderzoek deel uitmaakte van het bestuur.
Jacqueline Bonekamp volgt haar op.

Meer dan 10.000 hulpverleners ontvangen informatie over de werkgroep.

Op het Landelijk Weekend in april in Driebergen sprak uitgever en publicist Martin Ros naar aanleiding van zijn boek " Jakhalzen", over collaborateurs.

September: Jelle Theunisz, medewerker op het kantoor, eindredacteur van Het Bulletin komt te overlijden.
In Limburg, een tot nu toe onbekend gebied voor Herkenning, wordt een eerste Open Dag gehouden.
In oktober overlijdt Tineke Wibaut-Guilonard.
Nieuwelingendag. 30 deelnemers.

Media
TV: "Een jaar later". Ikon.

Met Mieke de Bree.
Veronica's Nieuwslijn. NCRV: programma met een lotgenoot.
Artikelen in de Telegraaf,
De Limburger en het NIW.
Radio: "Document"NCRV.

1997
Januari: Herkenning is bij een Internationale Conferentie in Berlijn over de erfenis van de Holocaust.

April: samenwerking met de Stichting Partners Oorlogsgetroffenen wordt onderzocht.
Landelijk Weekend in Drakenburgh (Baarn) 45 mensen. Drie themagroepen Geschiedenis komen ieder zo'n zes keer bij elkaar.

Er komen dit jaar meer dan veertig mensen bijeen van de Derde Generatie.
Er is ook een Ouderengroep: mensen die voor 1930 geboren zijn.

September:
Nieuwelingendag met 40 mensen.

Twee themadagen. Een over de ervaringen rond en na Dolle Dinsdag en een over een zgn 'lang verzwegen achtergrond', waarbij het familieverleden pas veel later bekend wordt.

Oud-hoofdredacteur van Het Parool, Sytze van der Zee, publiceert de bestseller "Potgieterlaan 7" over zijn jeugd als 'kind van foute ouders'.

In Drente wordt een onderzoeksproject gestart naar de mogelijkheden tot samenwerking met de reguliere hulpverlening.

In november is er een eerste Naoorlogse Generatiedag in de Rode Hoed in Amsterdam. Aanwezig zijn nakomelingen van alle bij de oorlog betrokken categorieën.

Media
TV: 'Onvoltooid Verleden Tijd' van de VPRO.
KRO's 'Damocles' en 'Vesuvius'.
Radio: Vara: "Karavaan".

1998
Contactgroep Kinderen van Duitse Militairen sluit zich aan bij Herkenning.

De Landelijke Hulptelefoon wordt nu bezet door een team van vijf vrijwilligers.
April: Landelijk Weekend in Baarn met gezinstherapeute Else-Marie van den Eerenbeemt die een lezing houdt over loyaliteitsconflicten in de familie. 85 mensen.

Juni. Conferentie in Berlijn. "Legacy of the second world war and the holocaust", gericht op het herstel van de dialoog tussen de nakomelingen van de verschillende betrokkenen.

De "pilot" Drente heeft als resultaat opgeleverd dat Herkenning voor het voorlichten van de hulpverlening vooral is aangewezen op andere 'oorlogs' instanties.
Rechtstreekse benadering van Riagg 's is te omvangrijk.
Toenadering tot andere organisaties als S.B.O. (Burgeroorlogsgetroffenen), de Stichting 40-45, de St. Pelita en de Stichting Icodo, met het oog op mogelijke samenwerking.

Onstaan van een Breed Platformoverleg van Tweede generatieorganisaties.

25 Oktober Tweede Naoorlogse Generatiedag in Amersfoort.
Niet alleen een eerste contact tussen de leden van de verschillende organisaties maar ook workshops.
Aanwezig waren nakomelingen van: verzet, Indisch, joods, NSB, Duitse en geallieerde militairen en Sinti.

Een delegatie van de CKDM bezoekt het Duitse ministerie van Binnenlandse Zaken In de hoop op hulp bij het zoeken naar vaders.

November: Open Dag in Drente.

Media
TV:KRO's "Retourtje '60" met Karin Bruggeman.
TV Drente interviewt Jantje Bonthond.
Radio: Amsterdamse lokale radio: verschillende interviews.
Radio Drente interviewt lotgenoot.

Film: "Twee minuten stilte" van Heddy Honigman, met o.a Rian van Ineveld van Herkenning.

Verder interviews in div. kranten en tijdschriften, De Limburger, Nieuwsblad van het Noorden, Nieuwe Revu.

1999
Laatste jaar van subsidieperiode. De minister van VWS, Mw. Borst, verlengt de subsidie met vier jaar. Voorgenomen wordt in het Icodo te integreren, waarvoor een plan wordt gemaakt.
April: Landelijk Weekend in Drakenburgh te Baarn.
40 Mensen. Gastspreekster: de schrijfster Anna Enquist, die de toespraak hield bij de jaarlijkse dodenherdenking op de Dam in 1998.

Het vrijwilligersbeleidsplan dat bedoeld is om de activiteiten van de vrijwilligers doelmatiger te maken heeft als concreet vervolg: een cursus 'contextuele therapie', communicatietrainingen, een trainingsweekend deskundigheidsbevordering algemeen, intervisie en supervisie.

Dit jaar overlijdt Wim Scheurer, eindredacteur van Het Bulletin, bestuurslid en public relations organisator. Bestuurslid Karin Bruggeman moet haar activiteiten minimaliseren en voorzitter Hans Donkersloot moet al zijn inzet opschorten nadat een ernstige ziekte is geconstateerd. Marcel Kemp vervangt Hans.

September: Conferentie in Wenen, een vervolg op eerdere 'Holocaust-conferenties'. Workshops en forumdiscussies over de erfenis van de Tweede Wereldoorlog.

Media
Radio: Teun van der Vaart van de CKDM op de lokale radio van Amsterdam.
Interviews op de lokale zenders van Brabant, Noord-Holland, en Utrecht.
TV: Regionale televisie Brabant interviewt een vrijwilligster van Herkenning.
De film "Twee minuten stilte" wordt op de televisie uitgezonden.
Interviews in Limburgs Dagblad, Brabants Dagblad, meerder lokale en regionale kranten.

2000
Er zijn een aantal kerntaken voor de komende vier jaar geformuleerd die gericht zijn op continuïteit in de hulpverlening aan lotgenoten, integratie van de deskundigheid in de reguliere hulpverlening, bij de vrijwilligers en emancipatie van de doelgroep.

Februari:
overlijden van Hans Donkersloot.

April: Landelijk Weekend in Baarn. Forumdiscussie over de toekomst van Herkenning.

Invoering 'vrijwilligerscontracten'.

Het Museon in Den Haag heeft in haar permanente tentoonstelling over WO II ruimte gemaakt voor de lotgevallen van een 'kind van foute ouders'.
November: Overdracht dossiers van politieke delinquenten van het Ministerie van Justitie naar

het Algemeen Rijksarchief.
Voorzitter Marcel Kemp houdt bij die gelegenheid ten overstaan van ministers en professoren zijn betoog: "De macht van foute beelden". Veel aandacht in de media.

Start website:
www.werkgroepherkenning.nl

Media
TV: WDR (Duitsland)
"Soldatenkinder" met medewerking van de CKDM..
Ontbijt TV en NOS-journaal n.a.v. de dossier-ovedracht.
NCRV: "Klein Publiek".
Vara: Barend en Witteman.
AT-5 (Amsterdam).

Radio: Wereldomroep, Businessnieuwsradio, KRO: Tijd voor twee.
Radio-1 journaal.

Kranten: Volkskrant april en mei.
Limburgs Dagblad,
Tubantia/Twentsche Courant,
Trouw.

Tijdschriften: Jonas-magazine, interview, Midi, interview, Panorama.

2001
Een nieuw bestuur voor een nieuwe subsidieperiode.

Maart: Publicatie van
"Grijs verleden"
van Chris van der Heijden.
April: In plaats van een Landelijk Weekend een thema- en ontmoetingsdag met workshops en een lezing.

Bas Schreuder, Directeur van het Centrum '45 wordt bijzonder hoogleraar 'Transgenerationele traumatisering' in Nijmegen.

Een prominent 'Kind van een foute vader': Maxima, zorgt voor veel belangstelling van de media.
Het Bulletin: Themanummer over woede bij lotgenoten.

November: Het Historisch Nieuwsblad houdt een enquête onder donateurs van Herkenning.
Voor het eerst in de geschiedenis een kwantitatief onderzoek.
(200 reacties - publicaties in 2002).

12 december:
De werkgroep bestaat 20 jaar !!

Media
Radio 1 Journaal: Marcel Kemp
Kranten en tijdschriften:
Vrij Nederland
Intermediair 7 april interview met Paul Mantel, Wil Bernards en Marijke Hoekman.
Het tijdschrift Plus van 26 april
Interview met Dirk Bruggeman.
Utrechts Nieuwsblad
1 april, interview met Paul Mantel.

COLOFON

Bij het omslag:
"naar het licht".

Redactie:
Paul Mantel
Jacqueline Bonekamp
Ben Bles
Dirk Mostert

Eindredactie:
Paul Mantel
Jan Jaap Heij
Dirk Mostert

Interviews:
Netty Krook

Kleurillustraties:
Lies Rosen

Foto 's:
Loes Vader / Dirk Mostert
Foto Klamer:
Peter Firet
Foto Montessori:
Gemma Lenders
Foto Toon Nelisen:
Jon Kuiper
Foto Duke Doorduyn:
Johannes Dalhuijs
Foto Tanja van Koppenhagen:
Gert van Leeuwen
Foto Pag. 40:
Studio Merkelbach

Vormgeving:
Dirk Mostert

DTP/Druk
Het Drukkershuis,
Van den Bogaard
Bergambacht

Met dank aan:
Erwin Puts
Dick Woudenberg
Gonda Scheffel Baars
Karin Bruggeman
Paul Mantel
Marcel Kemp
Selma Hinderdael
Wendela Weidema
Marijke Hoekman
Jacqueline Bonekamp
Corry van Dijk
Gerda van der Aa
Jaap Dijkhuis
Egbert Weidenes

Onze speciale dank gaat uit naar de Stichting Vrienden van Herkenning die de totstandkoming van dit boekje financieel mogelijk hebben gemaakt.

Niets uit dit boekje mag zonder toestemming van de werkgroep Herkenning worden overgenomen.

Verkoopprijs € 10

Stichting Werkgroep Herkenning

Vestigingsadres: Grotekreek 28 8032 JD Zwolle

Postadres: Rijksstraatweg 193 1115 AR Duivendrecht

Kamer van Koophandel: 41131339

ING BANK: NL24 INGB 0005 2857 97

Tel: +31 (0)6 330 57 003

E-mail: secretariaat@werkgroepherkenning.nl

Website: https://www.werkgroepherkenning.nl/

Voor actuele contactgegevens raadpleeg altijd de website:

https://www.werkgroepherkenning.nl/

© Stichting Werkgroep Herkenning

INHOUD

Voorwoord: **1981-2001, Twintig jaar Herkenning.** Erwin Puts, voorzitter pag. 1

Inleiding: **Van Herkenning naar erkenning.** Dick Woudenberg, oud-voorzitter pag. 3-5

Hoe herkenning begon 1981-1985 Gonda Scheffel - Baars pag. 7-15

Naar erkenning 1985-1994 Karin Bruggeman pag. 16-21

Grijze toekomst 1995-2001 Paul Mantel pag. 22-39

Emoties spelen nog altijd een grote rol Marcel Kemp pag. 40-43

Zonder vrijwilligers geen werkgroep Herkenning Een interview met Jacqueline Bonekamp pag. 44-46

Waarom is de ene tweede generatie anders dan de andere? Selma Hinderdael pag. 47-48

De derde generatie. **Waar zitten we eigenlijk mee?** Wendela Weidema & Marijke Hoekman pag. 50-51

Twaalf jaar na "Rondom 10" Een interview met Corry van Dijk pag. 52-55

Ervaringen met een gespreksgroep Gerda van der Aa, Jaap Dijkhuis, Egbert Wijdenes pag. 56-59

In de dossiers heeft de tijd stilgestaan pag. 60-61

De toekomst **Aanpassingen in de beeldvorming** Paul Mantel pag. 62-63
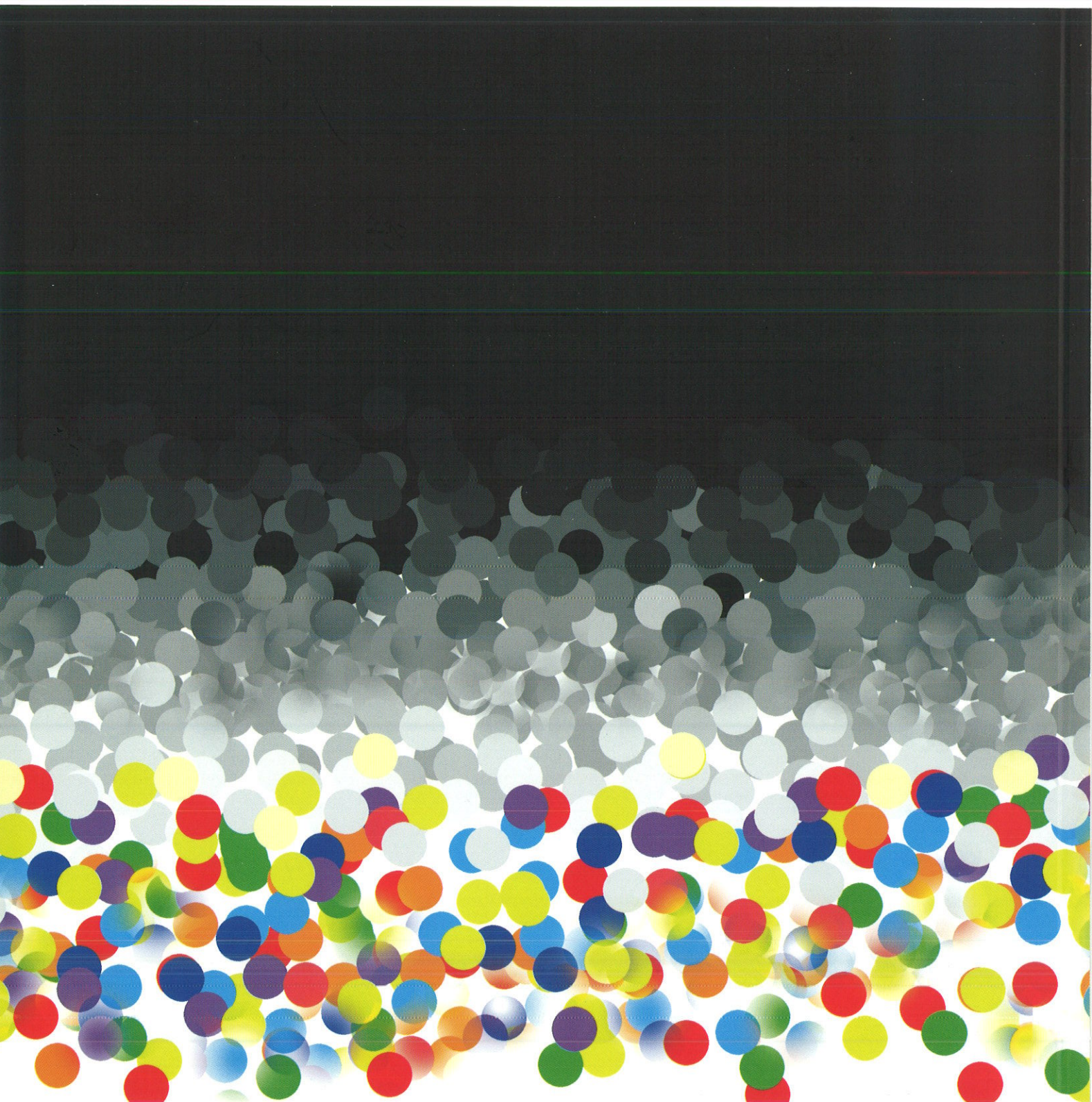
1981-2001 Twintig jaar beknopt. pag. 64-74